

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Kölkedi István: Soproni bérmozgalmak az 1905–1907-es orosz forradalom idején (Második rész)

289 Kölkedi István: Soproni bérmozgalmak az 1905–1907-es orosz forradalom idején (Második rész)

A szociáldemokrata párttitkárság erőteljes közbenjárásával levezetett első soproni sztrájk nem a legkedvezőbb előjeleket mutatta a további munkásmegmozdulások, bérharcok számára. De ez nem zavarta a párttitkárt, Wajdits Bélát. Valamennyi munkásmozgalom élére állott és nagy energiával harcolt a munkások igazáért.

A sztrájkok ismertetésénél ez alkalommal nem az időrendi sorrendet alkalmazom, hanem először a soproni gyárakban lefolyt sztrájkokról számolok be, majd a kisipari szakszervezeti mozgalmakat, az egyéb mozgalmakat, a brennbergi sztrájkot és végül a szeptemberi általános sztrájk soproni eredményeit ismertetem.

A gumigyári sztrájjal egyidőben a Zepkó-féle téglagyárban is lefolyt egy kisebb sztrájk. Erről nem sokat tudunk, csupán a kérdőív, a sztrájknyilvántartás másolati példánya maradt ránk. Eszerint a sztrájk mindössze fél napig tartott. A munkások január 17-én hagyták abba a munkát és 18-án már munkába állottak.

A sztrájk a kérdőívbe írt adatok szerint azért keletkezett, mert a magyar nyelven nem beszélő téglamester nem bánt a munkásokkal megfelelő módon és a nődolgozókat nem látta el állandóan munkával. Jobb bánásmódot és a nőmunkások részére jobb munkaellátást követeltek. A 16 férfi közül 14, a 10 nő közül pedig 9 lépett sztrájkba. Eredménye a sztrájknak nem volt, mert „a sztrájkolók 1/2 napi sztrájk után maguk is beismerték, hogy a panaszuk nem igazolt és alaptalan” – írja a rendőrség. A megjegyzésében azonban közli a minden bizonnyal alapos gyanúját:

„Ezen téglatelepen a m. év őszén több Szombathelyen alkalmazásban volt téglamunkás lett alkalmazva, akik a m. évben Szombathelyen a téglamunkások bérmozgalma alkalmával nagy tevékenységet fejtettek ki és ezek inkább kísérletet tettek arra vonatkozólag, hogy a tavasszal kilátásba helyezett bérmozgalom alkalmával agitálásuknak lesz-e foganatja.” (667/rk/907)

Minden bizonnyal azért nem spontán, önmaguktól hagyták abba a sztrájkot, hanem az iparhatóság közbelépésére. (665/rk/907)

Itt ismét találkozunk nőekkel. Ez mutatja, hogy mennyi energia volt a munkásmozgalomban, hogy minden különösebb előzmény után két helyen is egy időben sztrájkra lehetett bírni őket.

290Az iparhatóság közbelépésének a hatása a sztrájkok beszüntetésére nem volt kicsiny. Ezt egy másik téglagyári munkabeszüntetés esetében láthattuk. Május 25-én Hasenöhrl Ferenc téglagyárában hagyta abba a munkát négy téglatoló munkás. Ezeknek a feladata volt, hogy a körkemencébe be- és kirakják a téglát. Kevesellték a bérüket, ezért azt követelték, hogy minden ezer téglá után, akár berakásról, akár kirakásról van szó, 2 korona 20 fillért fizessen a gyáros. Ennek a sztrájknak a kitörésében is része volt a rendőrség szerint a szociáldemokrata pártnak.

Hasenöhrl az iparhatósághoz fordult, hogy a munkásokat kényszerítse visszatérésre. Az eljárás nyomán Kastner Vilmos, Kastner Samu, Hudacsek Márton és Feichtinger Ferenc azt vallották, hogy 14 nappal előbb kérték már a munkabérjavítást, mivel azonban a gyáros e kérést nem teljesítette, abbahagyták felmondás nélkül a munkát. Hauser József, az ötödik munkavállaló viszont azzal védekezett, hogy napszámosként állt Hasenöhrl alkalmazásában, így felmondás nélkül léphetett ki. Az iparhatóság az előző négyet visszatérésre kötelezte, míg Hausert nem. A sztrájk-nyilvántartás éppen ezért veszi négynek a sztrájkolók számát.

A sztrájkolók, Hauser kivételével, vissza is tértek munkahelyükre, mégpedig eredményre vezetett a sztrájkjuk, mert a tulajdonos teljesítette követelésüket, megkapták a 20 fillér emelést. Így a sztrájk 3 nap után május 28-án véget ért. (6576/rk/907 – 5652/rk/907).

A tavasz és az ősz a sztrájkok, bérharcok ideje, mint már az 1906-os eseményeknél is megállapítottuk. Ez az 1907-es üzemi sztrájkoknál is beigazolódott. Áprilisban az Első Soproni Serfőző és Malátagyár Részvénytársaság sörgyárában is sztrájkra került sor. A 34 férfi és 5 nő munkás közül 22 férfi lépett sztrájkba április 16-án. A sztrájkolók két héttel előbb béremelést (10 százalékot) követeltek, a munkaidő megváltoztatását, a bizalmi rendszer elismerését, a május 1-i munkásünnep elfogadását akarták elérni.

A követeléseket Glück Alfréd igazgató nem fogadta el, ezért tört ki a sztrájk. Az egyezkedések során 7 százalékos béremelést értek el a munkások, négyet közülük azonban a gyár vezetősége nem vett vissza. A sztrájk szervezésében itt is részes volt Wajdits Béla szociáldemokrata párttitkár.

Ezzel végére is értünk az üzemi munkabérmozgalmaknak. Annyit megállapíthatunk, hogy az 1906-os évi munkásmegmozdulásokhoz arányítva lényeges eredmény már az is, hogy a szakmai szervezetek mellett a gyárimunkások is részt vettek a bérmozgalmakban és a nők is kiemelkedő szerepet töltek be.

A szakmai szervezetek sztrájkjai az ácsok megmozdulásával vették kezdetüket. Az ácsok január 27-én délelőtt 10 órakor tartottak nyilvános gyűlést a Munkásotthonban, ahol 24-en elhatározták, hogy memorandummal fordulnak a munkaadókhoz helyzetük javítása érdekében. (880/rk/907 – 1060/rk/907 – Nemzetőr, 1907. jan. 29.)

A munkarendben, illetve memorandumban 13 pontot szögeztek le. A leglényegesebb pontok: 9 és fél óra munkaidő, 36 fillér minimális órabér, túlórákra 6 százalék, nagy ünnepek munkarendje, a külső munkáknál 1 korona pótlék naponta, szálláspénz 2 korona és útiköltség, kútmunkáknál 10 fillér pótlék, a fűrészreszelőről a mester gondoskodik, szervezett munkások alkalmazása, szakszervezeti munkaközvetítés, bizalmi rendszer, május elseje elismerése, ezzel szemben a segédek betartják a munkaidőt pontosan, becsületesen dolgoznak, anyaggal, szerszámmal lelkiismeretesen bánnak. A munkarend 1908. március

18-ig érvényes. (2890/rk/907 – Német nyelvű nyomtatott példány.)

A memorandumot februárban nyújtották be és még március 19-én sem fogadták el a mesterek.

291, „...bejelentjük, hogy mi soproni ács munkások a mai napon sztrájkba lépünk. A sztrájk oka, hogy a munkaadók szerény követeléseinket, melyeket 3 hete nyújtottunk be nekik, nem fogadták el. Tekintve az ács munkások rendezetlen viszonyait és az alacsony béreket, tekintve továbbá azon óriási drágaságot, mely Sopronban uralkodik, kényszerítve voltunk, hogy megragadjuk a legutolsó eszközt, hogy sanyaru helyzetünkön valamit javíthassunk. A sztrájk tanyát Böhm Károly vendéglőjében, Balfi utca, ütöttük fel...” (2890/rk/1907)

A sztrájk nem tartott sokáig, mert március 20-án a békéltető bizottsági ülésen sikerült megegyezést létrehozni. A bérminimumot 30 és 36 fillérben állapították meg, a rendkívüli munka után pedig 6 százalék pótlékot fizettek. A vidéki munkáknál a pótlék 20 százalék, a szerződés érvényességét pedig 3 évre hosszabbították meg. (2960/rk/907.)

Az ács munkások másnap reggel felvették a munkát.

Az asztalosoknál sem múlt el sztrájk nélkül az év. Ez alkalommal a Szent György utcai Abperl-féle asztalosműhely szociáldemokrata munkásai léptek sztrájkba, hogy mikor és mi okból, nem sikerült kideríteni. Csak közvetve van adatunk a sztrájkról. A szociáldemokrata asztalossegédek sztrájkjának ellensúlyozására Abperl Gusztáv csupa keresztényszocialista segédet alkalmazott, Gyurkovits István munkás megfenyegette a sztrájk törőket, ezért a hatóság 5 napi elzárásra és 20 korona pénzbüntetésre ítélte Gyurkovitsot. (Nemzetőr, 1907. március 12.)

A híradás szerint néhány nappal korábban volt a sztrájk. Gyurkovits fellebbezett az ítélet ellen, a tanács enyhített a büntetésen, mert – mint az indoklás kimondta – a fenyegetés csak szóban történt, ezért mindössze egy napi elzárásra és 50 forint pénzbüntetésre ítélte. (Nemzetőr, 1907. április 17.) Ugyanebből a sztrájkból kifolyólag Gyurasits Ferenc asztalossegédet az első fokú iparhatóság 10 napi elzárásra és 100 korona pénzbüntetésre ítélte, jogerősen a büntetést 5 napi elzárásra és 100 korona pénzbüntetésre csökkentették. (Nemzetőr, 1907. július 19.) A híradás szerint, Gyurasits azokat a munkásokat fenyegette meg, akik a munkába vissza akartak állni.

Tavaszi hónapot találtak alkalmasnak a szobafestők és mázolóok is arra, hogy bérharcukat megvívják. Március 27-én nyújtották be memorandumukat a munkaadóknak. Tizenöt pontban foglalták össze követelésüket. Eszerint a nyári munkanap március 15-től október 15-ig tart, napi 10 óra munkaidővel, reggel 7-től este 6-ig. Hat óra után 5 százalék pótlék, este 8-tól hajnali 5-ig kétszeres díj jár. A minimális bér napi 3 korona. Ezen felül 20 százalékos emelés. Ünnepnapokon 50 százalékos bértöbblet jár, délután 4 óra után pedig kétszeres díj. Külső munkáknál 2,-, illetve 2,60 korona pótlék jár. Vasárnap akkor is fizetni kell a pótlékot, ha nem dolgoznak. Csak szombaton lehet felmondani, a bizalmi rendszer elismerése, május 1. munkásünnep, munkarend, jellemző kitétel: „A segéd nem köteles 10 percnél korábban a munkakezdés előtt műhelyben lenni”. (3213/rk/907.)

Az egyezséget megkötötték. Tíz óra munkaidő, 3 korona bérminimum, a többinek 10 százalékos emelés. A munkaadók követelték, hogy az egyezés 1907. június 1-én lépjen életbe és 3 évre szóljon, azonkívül a dohányzási tilalmat tartásuk be a segédek. A munkások elfogadták a feltételeket. Ezzel sztrájk nélkül sikerült béremelést elérniük a szobafestő és mázó munkásoknak. (3212/rk/907.) A békéltető tárgyalást április

11-én tartották.

A cipésziparban a sztrájkot a Mangold Mór-féle cipészüzem munkásai képviselték. Mangoldnál 9 férfi volt alkalmazásban, közülük heten sztrájkoltak május 6-tól és május 9-én álltak munkába. A sztrájk oka a munkabér csekélyisége 292 volt és az, hogy a kellékeket a munkásoknak kellett megvenniök, és hogy a bérfizetés szombaton este történt.

A sztrájkolók azt követelték, hogy egy cipő elkészítése után ne 3 korona 20 fillért, hanem 3 korona 80 fillért fizessenek, a javításokért 10 százalékkal adjanak nagyobb bért, a „zügehört” a munkaadó biztosítsa, a munkabért szombaton délben 12 órakor fizessék. A sztrájk előtt a Mangold-féle üzem alkalmazottjait ugyan jobban fizették, mint másutt, mégis magasabb bért kívántak, mert az átlagnál finomabb és több időt igénybe vevő munkán dolgoztak.

A sztrájk eredménnyel végződött. A munkabért megkapták, de a kellékek helyett új cipőkhöz 1 koronát, javításokhoz pedig 50 fillért adott a tulajdonos hetenként.

A Mangold-üzemi cipészek sztrájkjában érdekes, hogy éppen az országos vásár napjaira esett, azért nem tudott a munkaadó korábban érintkezésbe lépni alkalmazottaival, mert a vásáron nagyon el volt foglalva. Különben sztrájk nélkül is megegyezett volna alkalmazottaival. (5326/rk/907)

Áprilisban kezdődött az év egyik leghosszabb és legelkeseredettebb soproni sztrájkja. Mint az előzményekből már tudjuk, a soproni kőművesmesterek 1906-ban ígéretet tettek arra, hogy amennyiben módjuk lesz, teljesítik az akkor el nem fogadott követeléseket is. A kőművesmunkások 1907 tavaszát gondolták megfelelő időpontnak, hogy ennek az ígéretnek teljesítésére kényszerítsék a munkaadókat.

Április 12-én jelentette be a kőműves munkások szakszervezete az ipartestületnek, hogy amennyiben a munkaadók követeléseiket nem teljesítik, hétfőn sztrájkba lépnek. Legfontosabb követelésük a bérrendezés volt, amely az előző évben elmaradt. A különbség a munkák faja szerint 32, 40–65 fillér volt az érvényben levőhöz viszonyítva, ezt a rendes időn túl végzett munkákért kérték óránként. Ezenkívül munkavédelmi rendszabályokat kívántak, mégpedig hogy az egyemeletes házaknál is tartsák be azokat az óvórendszabályokat a munkások testi épségének megvédésére, amelyeket a munkarend a két és három emeletes házak építésénél előírt. Ez annyit jelentett, hogy egyemeletes házakhoz is ugyanolyan állványzatot készítsenek, mint a két-, háromemeleteseknél. Küszöböljék ki a létrákkal való manipulációkat. Természetesen a bizalmi rendszer elismerése és a májusi munkásünnep megtartása is a követelések között szerepelt.

A munkások elhatározták, hogy a harcot a végsőig viszik. Pedig a megegyezésre nem sok remény mutatkozott, mert a munkaadók is szervezetbe tömörültek.

„Itt már nem munkás és munkaadó áll egymással szemben engesztelhetetlen harcban, hanem két szervezet: a munkaadóké és a munkásoké és nem egyéni elhatározásé a szó, hanem az erős központi hatalom nyomásáé...”

A békéltetési eljárásnak kevés reménye maradt, mert egyik fél sem akart engedni. A harc kimenetele is igen kétségesnek látszott. (Nemzetőr, 1907. április 14.)

A megegyezés nem sikerült. A kőműves munkások április 15-én sztrájkba léptek. A sztrájkanyagát az Uszoda vendéglőben állították fel.

A sztrájkról érdemes részleteket is közölnünk. A Nemzetőr a sztrájk kitörése után kiküldte munkatársát a sztrájkanyagára és onnét írt tudósítást. Érdemes ezt a riportot elég részletességgel ismernünk, mert ez az első ily nemű írás a soproni lapokban és a sztrájkanyagáról valamint a munkások magatartásáról, 293harc eszközeiről – amennyiben ezt ötven év távlatából meg lehet állapítani – hű képet fest.

„...A kőműves munkások igen vigan vannak a sztrájkanyagán. Éppen dél volt – írja tudósítónk, – mikor a csonkára fűrészelt akáciák között a megdagadt Ikva partján az Uszoda-kertnek tartottam. Munkások jöttek tömegesen az uton: a sztrájkanyagáról. Ebédelni mentek – a családhoz.

A nagy kertbe lépve, kissé néptelennek látszik. Sokan elmentek, de azért az üveg mögött haragos taglejtések kavargják a levegőt.

Elémbe jön egy fiatal, de komoly fiatalember. A vezér. (Valószínű Wajdits Béláról, a szociáldemokrata szervezet függetlenített titkáráról ír itt a cikk írója. A szerző megjegyzése.) Harag nem látszik rajta, de sok eltökéltséget mutat az arca. Most az egyszer igen komoly tétre megy: a becsületre. Körülnézek a kertben. Nevetve szól az elé jövő munkás:

– Nagy a kert, elférünk még néhány ezren. (A többiek várják!)

Tudja, hogy miért jövök. Beszél a nélkül, hogy kérdezném.

– A legnagyobb baj az, – mondja – hogy az áll a soproni munkaadók szervezete élén, akinek igen mindegy a dolog. Akit nem érint a bérharc és mégis az ő kezében merevedik meg minden békés hajlandóság.

Nagy keserőséggel szól Ullein Józsefről, a munkaadó szervezet elnökéről, aki sehogy sem akar hallani a követelésekről és ő rá hallgatnak a többi munkaadók.

– Lássa – mondja – könnyü Ulleinnak. Ő most is dolgoztat, mert mindössze két segéddel dolgozott és ezek mellé aztán alkalmaz 25–30 inasgyereket. Ezekkel most is dolgoztat, míg más vállalkozó 50–60 embert, munkást foglalkoztat. Azok megadnák, amit követelünk, mert tudják, hogy becsületes a szándékunk, de Ullein József a hangadó és nem akarnak ellene tenni a többi munkaadók, akinek pedig versenyt támaszt a tanoncok olcsó munkarejével. Ha vállalkozásra van alkalom, könnyen engedhet Ullein 20–30 százalékot a többiekkel szemben, mert alig kell valamit kifizetnie szombaton érte. Mi azonban nem engedünk. Pénteken megjön a pénz a központból. Minden munkás 80–90 krajcárt kap naponként.

Figyelembe kell venni azt is, hogy van olyan hét, hogy csak 4 napot dolgoztunk és bért is csak ezekért a napokért kaptunk. Nem sokat követelünk és mégis úgy szölván kidobtak bennünket a kérelmünkkel.

Kérte, hogy ezeket írjam meg, majd tisztábban látnak a többi munkaadók is.

A kert kapujában voltam már, mikor utánnam szaladt egyik munkás és egy papírlapot hozott.

A felhívás szövege – ugymond – ma nyomatjuk ki, falragasznak szánva.

És én itt adom az írást, hogy beszéljen és meggyőzzön. Ha van ereje erre, maga is elvégzi, ha nincs, az én szavam sem adhat neki. Holnap már ez a falragasz állítja meg a sarkokon az embereket. A város lakosságához szól, tehát mindenkire, a mi olvasóinkhoz is.

Ime a felhívás:

Felhívás Sopron lakosságához.

Sopron és vidékének kőművessegédei hétfő reggel óta bérharcba vagyunk, mert jogos követeléseinket, 4–5 fillér óránkénti drágasági pótlék iránt való kérelmünket a munkaadók visszautasították. Minden, műhelyben dolgozó munkás jobban van biztosítva az időjárás, a hideg ellen, mint mi kőműves munkások, mert meg kell gondolni, hogy mi szezon-munkások vagyunk, és télen 4 hónapon át munkaalkalom nélkül vagyunk. Mi kőműves munkások meg vagyunk győződve, hogy a munkaadók szintén szervezetbe tömörültek, de szervezetük soha sem verhet olyan mély gyökeret, mint a mi szervezetünk. Tudjuk azt is, hogy tavaly munkabérünket 25 százalékkal emelték, de azzal a megjegyzéssel, hogy mindent egyszerre nem lehet megadni és megígérték a munkaadók, hogy most ennyit adnak, jövőre megint segítenek valamelyest a helyzeten. ²⁹⁴Mi most becsületes munkások, erre az ígéretekre építettünk és ma ez a válasz:

Mi építőmesterek és építési vállalkozók kijelentjük, hogy veletek semmi tárgyalásokba sem bocsátkozunk, minthogy munkabéreiteket tavaly felemeltük, azzal a biztosítással, hogy ez a bérjavítás több évre szól.

Minekünk azonban bizonyítékaink vannak, hogy nem ilyen szerződést kötöttünk a munkaadó urakkal és így joggal lépünk fel a követelésünkkel, mert mi szerződést nem szegtünk. Sem mi nem tudunk, sem a munkaadók nem tudnak felmutatni ilyen kölcsönös szerződést. Mi mindig tisztességtudó munkások voltunk és azok maradhatunk mindmáig.

A munkástársadalom alapjai: a kőművesmunkások nem bukhathatnak és nem fognak elbukni a kenyérért folyó harcban.

Kiváló tisztelettel

Sopron és környéke kőművesmunkásai.”

(Nemzetőr, 1907. április 17., szerda)

A sztrájk, mint már fentebb közöltük, április 15-én vette kezdetét. A riportból is láthatjuk, hogy nemcsak a tárgyalásokat, hanem a propaganda egyéb eszközeit is igénybe vették a munkások és nem csalódnak, ha úgy véljük, a szociáldemokrata párt titkársága kezdeményezésére. A mesterek azonban nem engedtek a sztrájkolóknak. Sőt az egyeztető bizottsági tárgyalásra el sem küldték megbízottaikat. (Nemzetőr, 1907. április 18.)

A sztrájkbizottság azonban egyéb eszközöket is igénybe vett. A sztrájk ötödik napjára felvonulást szerveztek. A „körmeneten” – így nevezték annak idején a felvonulásokat – táblákat akartak vinni. E tüntetést meg is tartották. Ez egyben búcsúzás is volt Soprontól. Mert a munkások többsége látta, hogy a munkaadókkal nem tudnak megegyezni, ezért kikérték hátralékos fizetésüket és csütörtökön, valamint pénteken mintegy százötvenen elutaztak Ausztriába, hogy ott vállaljanak munkát. A sztrájkolók számát pontos adatok hiányában, a sajtójelentéseket alapul véve 500-ra becsülhetjük. A felvonulás rendben folyt le. Ez egyben köszönetet is jelentett a város dolgozóinak, akik élelmiszerrel és egyéb holmikkal segítettek a sztrájkolókat. Ez ugyancsak első olyan adat, amit a sztrájkok folyamán először tapasztalunk. (Nemzetőr, 1907. április 18., április 19. – 4077 és 4226/rk/907 – 578/rk/907.)

A hét végére a sztrájkolók és a munkaadók között az érintkezés teljesen megszakadt, a rendőrség hiába fáradozott azon, hogy a megegyezést létrehozza. (Nemzetőr, 1907. április 21., vasárnap.) A sztrájk tovább tartott. A munkásoknak a második hét közepére mintegy 70 százaléka elhagyta a várost és az ittmaradottak száma már egész csekélyre zsugorodott. Ekkor már teljesen reménytelen volt, hogy egyáltalán valami kis

eredményt is elérhessenek. Ez a jelenség nem volt kizárólag soproni. Az ország nagyon sok városában folyt ugyanebben az időben, Budapesttel együtt, sztrájk. A sztrájkalap – éppen a mesterek ellenállása folytán – nem bírta a hosszan tartó és nagyszámú sztrájkot. Ezért a központi sztrájkbizottság az eddigi heti 40 fillér sztrájk-hozzájárulást heti egy koronára akarta felemelni. A szervezett munkások jó része ezt nem vette jónéven. Ezért a központi sztrájkbizottság engedélyezte, hogy Budapesten kívül még 17 városban munkába állhassanak a sztrájkoló kőművesek teljes követelésük megadása nélkül. Ebből láthatták a még itt maradt sztrájkoló munkások, hogy nem sokáig állhatnak ellen. (Nemzetőr, 1907. április 25., csütörtök.)

A kőműves munkások azonban még tartották magukat. Legalábbis néhányan. Akadt köztük egypár, aki felvette a munkát. A sztrájk vezetői természetesen a sztrájktörököt a munka abbahagyására akarták rábírní, ha lehetett szóval, 295de előfordult, hogy – mint Perger János esetében – vita közben tettlegességre is került sor. Pergert ezért három napi elzárásra és 60 korona pénzbüntetésre ítélték és bíróság elé is állították. (Nemzetőr, 1907. május 4. Szombat.) Ebből az adatból tudjuk azt is, hogy még a harmadik héten is tartott a sztrájk.

Ez azonban már csak végső agóniája volt a nagy bérharcnak. Egyre többen kényszerültek felvenni a munkát. Ekkor azonban már a munkaadók nyeregben érezték magukat. Csak abban az esetben voltak hajlandók új egyezséget kötni, ha abban nemcsak a munkabért állapítják meg, hanem a teljesítendő munka mennyiségét és minőségét is. Pontosan meg akarták állapítani, hogy egy kőműves hány téglát köteles óránként elhelyezni és ehhez hasonló feltételeket akartak bevenni. A kőművesmesterek országszerte megkezdték a szövetkezést. (Soproni Napló, 1907. május 5.)

Sopronban is sor került a mesterek szövetségének megalapítására. Május negyedikén, tehát még a sztrájk tartama alatt, megtartották a közgyűlésüket Ullein József elnöklete alatt, amelyen a 120 soproni építőiparos közül 45–50-en meg is jelentek. Az itt ismertetett ügyviteli szabályzatra jellemző, hogy a szövetség tagjai csak a szövetség közvetítéséből vehetnek fel munkást, tehát olyant, aki a szövetségtől igazolványt kaptak. Igazolványt azonban csak olyannak adtak ki, aki kijelentette, hogy a szakszervezet által kötött egyezségeket magára nézve kötelezőnek el nem ismeri.

Ezzel a szövetséggel akarták megsemmisíteni a szakszervezeteket a mesterek és a szakmai szervezkedésnek itt Sopronban is sok kárt okoztak.

A szociáldemokrata párt soproni szervezete fellépett az építőipari munkaadók szövetségének eme ténykedése ellen és május 12-én, vasárnap 11 órakor nyilvános népgyűlést tartottak a Színház utcai Munkásotthonban.

A gyűlésen először Wajdits Béla beszélt németül, majd Ferenczi János szólalt fel magyarul. A gyűlésről írt rendőri jelentés megállapítja:

„...Wajdits Béla egy izben erősen kifakadt a rendőrkapitányi hivatal ellen és az építőmesterekkel való összejátszással gyanusította...”

A gyűlésen elfogadtak egy határozati javaslatot, amelyben a népgyűlés résztvevői határozottan tiltakoznak az építőiparban bevezetett bárcarendszer ellen. Ez a bárcarendszer minden bizonnyal az igazolvány megkövetelését jelenthette, mert mint mondotta a határozat:

„... weil deren Spitze gegen die Arbeiterorganisation gerichtet ist, und ihre einzige Tendenz die Denulierung der Arbeiterorganisationen ist...”

Eszerint a bárcarendszer a munkásszervezet ellen irányul és a munkásszervezetnek sajátos semmibevevését jelenti. A továbbiakban erélyesen tiltakoztak e rendszer bevezetése ellen és kijelentette a határozat, ha a munkaadók mégis bevezetik, a munkások sztrájkba lépnek, leteszik a munkát. (5039/rk/907 – 578/rk/907.) A gyűlésen a szónokok beszéltek az építőmunkások kizárásáról is. Ez az 1907-es kőműves-sztrájknak már az utolsó rezdülése volt. A sztrájk teljes befejezését nem sikerült megállapítani. A sikertelenség mindenesetre hosszú időre megbénította a soproni szervezet komolyabb tevékenységét.

Az eddig felsorolt valamennyi sztrájkban részt vett a szociáldemokrata pártszervezet is, valamint az egyes szakszervezetek központja jóváhagyásával törtek ki.

Az év augusztusában egy vadsztrájk is volt. Mégpedig az útépítőmunkások léptek sztrájkba. A pozsony–varasdi út javítását kezdték meg a kőhidai fegyház [296](#)környékén. A munka körülbelül egy hónapig tartott volna és az állami útmester két korona napibérért negyven munkást vett fel. Az első nap reggel hat órakor a munkások meg is kezdték a munkát, de amikor a nagy gőzhenger megérkezett, a napszámosok leálltak és kijelentették, hogy csak 3 korona napibérért hajlandók dolgozni. Az útmester azonban elbocsátotta a sztrájkolókat és a közeli falvakból keresett munkásokat. A sztrájk minden bizonnyal a soproni sztrájkok hatására tört ki, mert az elbocsátott munkások többsége soproni volt. (Soproni Napló, 1907. augusztus 29.)

A nyár vége felé új szakma kezdett bérharcba. A soproni borbélysegédek intéztek memorandumot a borbélyok egyletéhez. A 11 pontból álló követelésükben azt kívánták a borbélysegédek, hogy nyáron reggel fél 7 órától este 8-ig, télen reggel 7-től este fél 8 óráig tartson a munkaidő, délben egy órai ebédszünettel, az ünnepnapok záróráját is rendezni akarták, heti félnap szabadedőt, a szakszervezet elismerését kérték, és egyéb ehhez hasonló kívánásaik voltak. A munkaadók elutasították a követeléseket, de a tárgyalások azért megkezdődtek. (Nemzetőr, 1907. aug. 31. és aug. 28.)

Végül is sztrájk nélkül sikerült a megegyezést kiharcolniuk. A nyári munkaidőt elfogadták a mesterek, de szombaton és ünnep előtti napokon este negyed tízig tartanak nyitva. Az ebéd elfogyasztásához elegendő időt adnak, az ünnepi nyitvatartásban is megegyeztek, a félnapi szabadságot módosították, a mesterek „különösen és indokolt esetben a segédeknek hetenként lehetőleg néhány órai szabadedőt engednek”. A május elsejei munkásünnep alkalmával, ahol 2 segéd dolgozik, az egyik délután szabad, ahol azonban csak egy segéd van, akkor mehet ünnepelni, ha a munkaadója még munkaképes. A segédek cselédmunkára nem alkalmazhatók, de ha nincs tanonc, a segédek „az üzletet kötelesek rendben és tisztán tartani”. A megállapodás érvényességének határidejét 1909. szeptember 1-ben állapították meg.

Az év legnagyobb és leghosszabb sztrájkja szintén ősszel tört ki Brennbérgbányán. A sztrájknak januárban már előzménye volt. Január 30-án délelőtt 11 órakor 100 külszíni bányász leállt, mert Zwaller Mátyás ágfalvi szociáldemokrata párttitkár által két nappal korábbi beadványukat, amelyben napi bérük 20 fillérrel történő felemelését kérték, az igazgató elutasította ezzel az indokolással: „bár télen lényegesen kevesebb a külszíni napszámosok munkája, annak ellenére a nyári napszámért kapják”.

Ennek a sztrájknak lefolyásáról közelebbi adat nem maradt fenn. De mindez, mint hangsúlyoztuk fentebb, csak bevezetője volt az 1907 szeptember–októberi sztrájknak.

A brennbergi munkásbizalmiak szeptember elsején 23 pontból álló kérvényt nyújtottak át a bánya vezetőjének. Az 1–11. pontban bérjavítási, a 12–18. pontokban szociális jellegű, a többiben egyéb követeléseket szögeztek le. A bánya igazgatósága a követeléseket elvi okokból visszautasította szeptember 11-én. Erre még aznap 800 brennbergi bányász a karbantartókkal együtt abbahagyta a munkát. A

karbantartók azonban két nap múlva ismét munkába álltak, nehogy a bánya teljesen tönkremenjen.

Jellemzője a sztrájknak, hogy mindössze 15 fillér napi bérkövetelés miatt tört ki, hiszen a munkások, a vájárok és segédvájárok 3 korona 85 fillért kaptak 8 órára, a bányában dolgozók kétharmada megkapta a beadványban követelt 4 koronát, sőt ennél is többet. Az egyeztető tárgyalások folytak, de az igazgatóság merev magatartása miatt nem sikerült eredményt elérni, mert a munkások a 4 koronás bérminimum megadása nélkül nem voltak hajlandók szóbaállni velük.

A sztrájk alatt több munkást letartóztattak. A sztrájk 27 napig tartott. ²⁹⁷A bányászok ellenállása megtört, hiába kaptak a városból és egyéb helyekről segítséget; eredmény nélkül fejeződött be. Sopron polgármestere becsületszóra megígérte, hogy a munkások követelését teljesítik, de ezt írásban nem adták meg. Természetesen nem is tartották be szavukat.

A sztrájk következtében 70 bányász elhagyta családotól Brennberget és Szerbiába, Romániába, Csehországba vándorolt. Körülbelül ugyanennyi hazai bányákban keresett munkát. A megtorlás sem maradt el: Weidlich Izidort, a főbizalmi 10 társával együtt még szeptember végén elfogták és 5 napi elzárásra, valamint 50 korona pénzbüntetésre ítélték, ezenkívül kitoloncolták az országból.

A sztrájknak még egy rövid folytatása is volt. A vájárkereset a szóbeli ígéret ellenére nemhogy emelkedett, hanem csökkent, ezért október 16-án 56 külszíni munkás sztrájkba lépett és csak másnap kezdtek ismét dolgozni, amikor követelésüket teljesítették. Ezzel befejeződött az 1907-es brennbergi sztrájk, hogy 1909-ben újult erővel robbanjon ki. (Lásd részletesen a Soproni Szemle 1959. évi 3. számában, Faller Jenő: „Brennbergbányai munkásmozgalmak. Az 1907. évi sztrájkok” című munkájában.)

A brennbergi sztrájjal lényegében befejeződött az a soproni munkásmozgalmi harc, amely a századforduló utáni gazdasági válsággal kezdődött és az 1905/7-es oroszországi forradalom hatására 1907 elején érte el a csúcspontját, de az uralkodó osztályok, a munkaadók egyre fokozódó ellenállása, szervezettsége folytán már nem érthette el azt a hatást, amit a munkásság a kezdeti sikerek alapján elvárt.

Mielőtt a korszak rövid összefoglalóját elmondanánk, még egy számottevő sztrájkról kell megemlékeznünk. A szociáldemokrata párt 1907. szeptember 10-ére nagyszabású általános sztrájkot és tüntetést hirdetett. Sopronban is folyt ennek érdekében agitáció. Magáról a soproni eseményekről azonban nem maradt ránk semmi adat. Csupán annyit tudunk, hogy Sopronban ebben a sztrájkban 264 munkás vett részt. (A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai 1900–1907 III. kötet, 568. oldal.) A sztrájkban résztvevő munkások számából egyszerre következtethetünk arra, hogy ez volt az első olyan alkalom, amikor a soproni munkásság egy része, több üzem és szakma dolgozója egy politikai célért sztrájkba lépett. Ez a sztrájk nem volt általános sztrájk. Sőt a szervezett munkásoknak csak aránylag kis csoportja vett benne részt, hiszen a szervezett munkások létszáma ebben az időben meghaladta az 1500-at. (Ugyanott 508. oldal.) Mégis, ha eddig egyugyanazon időpontban sztrájkolt is több üzem vagy szakma dolgozója, akkor külön-külön a sajátos érdekeikért szálltak harcba, míg a szeptember 10-i sztrájk célja, mint mondtuk, azonos volt, mégpedig az általános, egyenlő, titkos választójog kiharcolását tűzte maga elé.

A brennbergi sztrájjal a soproni sztrájkmozgalmak egy időre lezárultak. E korszak mozgalmainak, illetve az 1907. évi eseményeknek rövid összefoglalóját adja a rendőrkapitányság jelentése:

„...a magyarországi szociáldemokrata párt helyi szervezetéből indultak ki az ipari munkások sztrájkmozgalmi, aminek folytán ezen párt hívei a még szervezve nem volt iparosmunkások csoportjaiból mindinkább szaporodtak. Ugyanilyen pártból indult ki a brennbergi bányamunkások sztrájkmozgalma és

akik szintén tömörülve mindannyian ezen párthoz csatlakoztak.

Azon körülmény, hogy ezen pártból kiindult nagyszabású közművesztrájk semmiféle eredményre nem vezetett és az építőiparosok az összes munkásaikat a munkából kizárták, azt eredményezte, hogy a többi sztrájkra készülődő ipari munkások a tervezett sztrájkról teljesen lemondtak és némi bizalmatlansággal [298](#)viseltettek a szociáldemokrata párt helyi szervezet vezetősége irányában...” (2620/rk/908).

Az 1905/7 előtti munkásmozgalmakról szóló rövid tanulmány és e rövid áttekintés alapján megállapíthatjuk, hogy a soproni munkásmozgalom fellendülését a századfordulót követő gazdasági válság kezdte el, a nagyobb lendületet az oroszországi forradalom kitörése adta meg, amelynek komoly hatása csak 1906-ban ért meg, az akkor sorozatossá vált bérmozgalmakkal, nagy lendületet adott a városi szociáldemokrata titkárság megszervezése, e kettőnek együttes hatása 1907-ben tömeges sztrájk és bérmozgalmak kitörésére vezetett. Ekkor azonban már az országos mozgalom hanyatlóban volt, s hiába érte el Sopronban a csúcspontot, hatása nem lehetett már akkora, mintha 1906-ban érte volna el tetőpontját. A hanyatló mozgalom okozta, hogy a legnagyobb soproni sztrájkok kudarccal végződtek.

Nem volna teljes a kép, ha röviden nem emlékeznénk meg a soproni sztrájkok Sopron környékére gyakorolt hatásáról. Sopron vármegye alispánjának 1907. évi jelentése az alábbiakat állapítja meg:

„...Munkásviszonyok tekintetében az 1907 év folyamán sem állott be javulás, sőt talán most még rosszabbak az állapotok, mint az elmúlt években. A munkások helyzetük javítására irányuló törekvése, de még gyakrabban a felvetett hatalmi kérdések mind sürűbben kenyértörésre juttatták a dolgot a munkás és a munkaadó között. Jellemző az ország e nyugati határszélén uralkodó munkásviszonyokra, hogy míg 1905-ben a soproni iparfelügyelői kerületben egyetlen nagyobb munkabeszüntetés sem volt, 1906-ban már 3 telepen 58 napon át szünetelt a munka, 1907-ben pedig 11 sztrájkmozgalom alkalmával 488 munkás 6275 munkanapot veszített...”

Ezek az adatok természetesen nem foglalják magukba a Sopron városban lefolyt sztrájkokat, és az agrármozgalmakat sem. Holott ilyenekre is került sor, ha nem is Sopronban, a környéken. Befejezésül egyet ezek közül szeretnénk röviden ismertetni.

Ez a sztrájk Sopronkeresztúron, a hercegségi uradalomban, helyesebben a nagyecenki cukorgyár nagybérlőségében tört ki a béresek között, július 10-én. A sztrájkban 94 béres vett részt, mert béremelést, kollektív szerződést akartak elérni, valamint a munkaidő megállapítását. Azt kívánták, hogy munkaidejük reggel hattól este hat óráig tartson. Az első két pont teljesítésétől a tárgyalások folyamán egy-kettőre elálltak, míg a munkaidő-rövidítéshez szigorúan ragaszkodtak. A nagyecenki cukorgyár hajlandónak mutatkozott arra, hogy télen teljesedjék e kívánságuk, de nyárra a munkaidőt reggel öttől este 7-ig szabta meg. Jellemző a béresek sztrájkjára, hogy a marhákat a sztrájk ellenére gondosan etették. (Soproni Napló, 1907. július 11., csütörtök.)

A gyár megegyezett a béresekkel a kért munkaidőben, de kikötötte, hogy a kezdés előtt vagy befejezés után is dolgoznak, ha szükség van rá, óránként 16 fillér bérért. Így másfél nap után a sztrájk látszólag véget ért. (Soproni Napló, 1907. július 14.)

De csak látszólag. A gyárral történt megegyezés azonban nem volt végleges, mert jogerőre emelkedéséhez az igazgatóság hozzájárulására volt szükség. Az igazgatóság félt attól, hogy anarchia lesz úrrá a munkában, egyik béres elkezd dolgozni, a másik pedig nem hat óra előtt, mint volt is rá példa, ezért felrúgta

az egyezséget és kijelentette, hogy amelyik béres reggel ötkor nem áll munkába, elbocsátják.

299Az igazgatóság ultimátumára a hermannshofi major cselédjei harmincan megtagadták a munkát, míg a többi majorban dolgoztak. Aztán meggondolták magukat, munkába álltak, ellenben Sopronkeresztúron 10 cseléd és 7 napszámos tagadta meg, hogy reggel ötkor munkába álljon. Az uradalom azonnal elbocsátotta őket. (Soproni Napló, 1907. július 21.)

Ezzel az intézkedéssel elvette az uradalom a sztrájk-kedvet, mégis, nem ismerve a történeteket, megjelentek a lakompaki és lakfalvi uradalom cselédei, mégpedig huszonnégyen és bejelentették, hogy csatlakoznak a sztrájkolókhöz. Amikor megtudták, hogy vége a sztrájknak, maguk is munkába álltak, kisebb kívánságaikat előadva. Ezek teljesítését az uradalom meg is ígérte. Így ért véget a sztrájk.

Ezt a bonyodalmas agrársztrájkot azért volt érdemes megemlíteni, mert tisztán látszik, hogy – ha nem is a szociáldemokraták kezdeményezték, de befolyásolták. És ezen a sztrájkon látszott meg a legjobban a nem kellő előkészülés és a nem kellő összeforrottság. Különben az ipari sztrájkokat is ez jellemezte.

Utolsó gondolatként még megemlíthetjük, hogy ilyen sztrájkosorozat, mint amely az orosz forradalom hatására az 1906. és 1907. években Sopronban lefolyt, a város történetében többet nem következett be.

Az Erzsébet utca (ma Köztársaság utca) 1890 körül

300 Főző Géza: A soproni borvidék

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Főző Géza: A soproni borvidék / Sopron szőlőtermesztése és borkereskedelme a 13–20. században

Sopron szőlőtermesztése és borkereskedelme a 13–20. században

Az első világháborút megelőzően a szűkebb értelemben vett Magyarország (tehát Horvátország és Szlavónia nélkül) 21 történeti borvidékre osztozott.¹⁽¹⁾ A trianoni békeszerződéssel szőlőterületünk egy része elveszett, mások összezsugorodtak. Így a ruszt–sopron–pozsonyi borvidék Ruszt és Pozsony szőlőterületét veszítette el. Kényszerű szükség követelte a megmaradt csonka borvidékek összevonását, s az újonnan keletkezettek valahová való beosztását. Az 1936. évi bortörvény az országot négy borvidékre osztotta fel, pontosan megjelölve az egyes borvidékek határait. A négy borvidék: a Dunántúl, Felvidék, Alföld és Nyírség, mely a törvény értelmezése szerint „tömegborokat termelt”. Ezen a túl radikális megoldáson kívánt segíteni az 1938. évi hegyközségi törvény, mely kiemelte a két első összesített borvidékből (Dunántúl és Felvidék) a történeti borvidékeket, megvédve ezzel azok helyzetét. E törvény szerint mint „soproni borvidék” különültünk el a nyugati, illetve dunántúli történeti borvidékektől, egyúttal meghatározva azt is, hogy törvényesen védett szőlőfajtánk és a belőle szűrt bor a „Zöld veltelini”.

Kielégítőbb megoldást az 1947. évi rendelet tartalmaz, mely a már kialakult különböző borvidékek jellegének megtartása mellett és annak fokozása érdekében a telepíthető szőlőfajtákat is újra szabályozta. A rendelet szerint az ország 17 borvidékre oszlik fel: 1. soproni-, 2. neszemlyi-, 3. móri-, 4. somlói-, 5. badacsony–balatonfüred–csopaki-, 6. mecseki-, 7. szekszárdi-, 8. villány-siklósi-, 9. Balaton melléki-, 10. dunántúli-, 11. alföldi-, 12. nyírségi-, 13. egri-, 14. Tokaj-hegyaljai-, 15. debrői-, 16. gyöngyös-visontai- és 17. felföldi borvidékre.²⁽²⁾

A soproni borvidék szőlővel való betelepítését sokan az avaroknak, mások pedig a rómaiaknak tulajdonítják. Bizonyítható eredete azonban a történelem előtti idők homályába vész.

A soproni szőlőtermesztésre vonatkozó legrégebb feljegyzésünk egy a soproni levéltárban levő 1270-ben kelt oklevél, melyben V. István a Sopron megyei nyilasokat megerősíti szabadságaikban, hogy saját szőlőik után hegyvámot ne adjanak.³⁽³⁾ Ebből kitűnik, hogy már ebben az időben virágzó szőlőkultúra és fejlett hegyvámrendszer volt Sopronban. Mivel azt is tudjuk, hogy a honfoglaló magyarság állattenyésztő, pásztorkodó nomád nép volt, kézenfekvő következtetés, hogy a szőlőművelést az új hazában tanulta meg az itt talált lakosságtól. (A történelem tanúsága szerint mindig évszázadok teltek el, amíg a hódító **301** nép átvette a meghódított nép kultúráját vagy a hódított lakosság a hódítóét.) A következő oklevél 1317-ből való, ebben I. Károly király *Potendorf* *Rudolf* comesnek adományozza hűséges szolgálataira való tekintettel „...comeseknek Balf nevű birtokát két szőlővel... két soproni belvárosi és egy külvárosi gyümölcsöskerttel bíró házaikkal együtt...”⁴⁽⁴⁾

Rakodás a Haladás tsz-ben. Beskó József felvétele

A soproni borkereskedelem széleskörű kiterjedtségére utal egy 1338. évi oklevél, melyben I. Károly király szigorúan megparancsolja a pozsonyi és egyéb határszéli ispánoknak, valamint vámszedőknek, hogy a soproni polgárokat, úgyszintén más magyar-, cseh vagy lengyelországi kereskedőket, akik soproni borokat szállítanak, ne háborgassák...⁵⁽⁵⁾

A német ajkú lakosságnak jóval a honfoglalás utáni időkben való betelepülését bizonyítja I. Lajos király 1368-ban kelt leirata, melyben meghagyja az ország vámosainak és a királyi harmincadosoknak, hogy Ausztriából Sopron városába letelepedés céljából jövő személyektől ingóságaik után vámot és harmincadot ne szedjenek ...⁶⁽⁶⁾

Sopron városa már a 14. században legjelentősebb bortermelő vidéke volt az országnak. Ennek védelmében az akkori uralkodók kiváltságokkal ruházták fel a várost. Így 1412-ben Zsigmond király megtiltotta, hogy akár bel- vagy külföldi ³⁰²bort szállítsanak a város területén keresztül a város engedélye nélkül. Az ilyen bort a soproniaknak jogukban állott kiönteni.⁷⁽⁷⁾ Ugyancsak ebben az évben utasítja *János* győri püspököt, hogy tartsa tiszteletben Sopron város régi kiváltságait.⁸⁽⁸⁾ 1419-ben azzal a kiváltsággal ruházta fel a soproni polgárokat, hogy az ország egész területén elkobozhatják saját céljaikra az összes külföldi borokat⁹⁽⁹⁾ 1422-ben,¹⁰⁽¹⁰⁾ 1423-ban,¹¹⁽¹¹⁾ 1428-ban ismét *Kelemen* győri püspöknek küld szigorú parancsokat, hogy a bordézmát a város régi szokásai szerint szedesse és oldja fel a soproni polgárokat az egyházi büntetések alól, amelyekkel őket sújtotta.¹²⁽¹²⁾

Kétségtelen, hogy Sopron városának anyagi jóléte a szőlőtermelésből fakadt és ezt polgárainak

szorgalmával, virágzó iparával és ügyes kereskedelmi szellemmel oly magas fokra emelte, hogy alig néhány város versenyezhetett vele az országban.

Ebben az időben Zsigmond király adománya révén megszerezte Kópháza (Viz) birtokát, miután már korábban IV. Lászlótól Bánfalva (Zoan) és Ravazd nevű birtokokat, Robert Károlytól Balf falu felét és Págya nevű birtokot, Mária királynőtől Meggyes falut. 1410-ben megvásárolta Harka birtokát,¹³⁽¹³⁾ 1416-ban pedig Kelénpatákat.¹⁴⁽¹⁴⁾ Ezzel összes birtoka 39 000 kh.-t tett ki, ebből szőlőre esett 4370 kh. Ebben az időben szőlőbirtok volt nagyrészt Egered (Brennbergbánya) és Kópháza is, ahol most házak állanak.

Zsigmond király halála után azonban rövidesen anyagi romlás következett be. Ennek okait egyrészt a III. Frigyes német császár és Mátyás király közötti súrlódásban, majd a husziták pusztításaiban kell keresnünk. Tetézte a bajokat, hogy Sopron városa – megunva a rabló szomszédot – Macskakő várát részben csel útján elfoglalta és lerombolta. A husziták bosszút akartak állni váruk elpusztítása miatt és ezért Ausztria területéről betörve, Sopron környékét feldúlták és felégették. A szőlők nagy része is áldozatul esett a pusztításnak.

1477-ben a Mátyás király és III. Frigyes között kitört nyílt háború ideje alatt tovább pusztultak a szőlők. A következő évben viszály támadt Sopron és Pozsony városa között a soproni borokkal való szabad kereskedés ügyében. Mátyás király a soproniakat régi kiváltságaikba visszahelyezte és ugyanekkor Pozsony városát ezzel ellentétes kiváltságaitól megfosztotta.¹⁵⁽¹⁵⁾ Ez az ítélet bizonyosággal szolgál arra, hogy annak idején a soproni borok első helyen állottak az országban.

Sopron, mint határszéli város, sok zaklatásnak volt kitéve az ellenség és gyakran a szomszédok részéről is. 1483-ban Mátyás király csapatokat rendelt ki a soproni szüret zavartalan biztosítására, mert már ez is nehézségekbe ütközött.¹⁶⁽¹⁶⁾ Halála után méginkább rosszabbodott a város helyzete. Egyrészt Kanizsai János a fertői halászat miatt került háborúságba Sopronnal és 20 éven át pusztította a város határát. Másrészt a lándzséri Weispriach Ulrik özvegye bosszulta meg II. Ulászló királytól elszenvedett sérelmét a soproniakon. E harcok során ³⁰³Sopron város falvai elpusztultak és vele a szőlőbirtokok is. A város teljesen elszegényedett.

Ez időtől fogva mint szőlőtermesztő és bortermelő vidék elvesztette elsőségét és a Zsigmond király idejében birtokolt szőlőterület is megfogyatkozott. Először a szerémségi, majd a sashegyi és Pozsony vidéki borokkal kényszerült versenyre kelni, de versenytársaival együtt még mindig az elsők között járt a 18. század végéig a többi borvidék előtt.

A 19. századtól kezdve azonban Tokaj, Eger, Arad, Érmellék, Badacsony, Villány, Szekszárd és Horvátország borvidékei is megnövekedtek jelentőségükben és Sopron borvidéke értékelésben mint „ruszt–sopron–pozsonyi borvidék” a hetedik helyre csúszott. Pozsony, Modor, Szt. György, Récse és Bazin összefüggő szőlőterülete 3941 kh.-t ölelt fel,¹⁷⁽¹⁷⁾ ezzel szemben Sopron, Ruszt, Oka, Szentmargitbánya és Meggyes szőlőterülete csak 2771 kh. volt, ebből Sopron város határában 1500 kh. Újabb csapást mért a soproni szőlőtermesztésre a filoxéra behurcolása az 1875. évben. Ez időtől kezdve rohamosan apadt a város szőlőbirtoka és ezt tetézte a néhány évvel később fellépő peronoszpóra, mely 1895-ben iszonyú pusztítást végzett az egész ország szőlőiben. Egyideig szénkénegezéssel védekeztek a filoxéra ellen, majd a század elején megkezdődött a szőlők felújítása amerikai alanyokra készített oltványokkal (Riparia portalis). Ezzel két évtized telt el, mely idő alatt az Alföld immunis homokjára telepített szőlők átvették a vezetést a tömegbor-termelésben. 1905-ben az Alföld homokszőlői csak Pest megyében 530, Bács-Bodrog megyében

250 ezer hl bort termeltek. Ugyanez évben minőségi borokból Zalában (balatoni borvidék) 145, Tolnában (Szekszárd, Paks, Bátaszék) 145, Aradon (Mogyoród, Ménes) 100, Baranyában (Pécs, Siklós, Villány) 102, Fejér megyében (Mór) 88, Esztergomban 48, Somogyban 55, Sopronban (Sopron, Oka, Ruszt) 40, Veszprémben (Somló) 20 ezer hl bort szűrték. Tokajhegyalján 50, Erdélyben 104, Zágráb vm. 190, Szerém vm. 121 ezer hl bort termeltek.¹⁸⁽¹⁸⁾ Mennyiségi termelésben tehát már csak a tizenkettedik helyen állott Sopron, a homoki bortermelést figyelmen kívül hagyva.

A borkereskedelem terén azonban még mindig első helyen állott. Az egész országban – talán Pozsonyt kivéve – nem volt még egy vidék, melynek oly régi és fejlett borkereskedelme lett volna. A világháború végéig hét nagy borkereskedő cég működött a városban: Flandorffer Ignác, Russ János, Kláber Mór, Wolf, Pfandler, Spitzer és Ullmann. Ezek a borkereskedők nemcsak a helyi termelés közvetítésére szorítkoztak, hanem az egész ország minden borvidékéről szedték össze a készleteket és látták el a külföldet magyar borokkal. De végül a soproni borkereskedelmet is elérte végzete. Míg az elcsatolt területek (Ruszt, Oka, Meggyes stb.) a soproni borvidék területét csorbították meg nagy mértékben, ugyanakkor az Ausztriától való elszakadás a borkereskedelemre mért halálos csapást. Az elszakított területek fölötti kesergésben született irredentizmusra az osztrákok merev határárral feleltek. Az Olaszországból Ausztria területére vámmentesen bevitt borokkal a magas behozatali vámmal sújtott magyar borok nem versenyezhettek és a soproni hírneves bornagykereskedők egymás után szüntették be tevékenységüket.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Főző Géza: A soproni borvidék / A soproni borvidék szőlőfajtáinak származása

304 A soproni borvidék szőlőfajtáinak származása

A Kékfrankos szőlőfajtánk elődje volt a *Vadfeke*, mely Európába már az újkőkorban eljutott, de az sincs kizárva, hogy őshonos volt a Földközi-tenger mellékén.¹⁹⁽¹⁹⁾ Andrasovszky József a fehérbogyójú *Alanttermő* szőlővel együtt, mint külön fajtát *Vitis mediterranea* néven foglalja egybe. Kétségtelenül középkori, esetleg ókori pannóniai szőlő, Vadfeke néven már Fabricius szőlőjegyzékében is megtalálható. Később *Csókaszőlő*, *Cigányszőlő* nevét is feljegyezték, mely azt mutatja, hogy az újkorban már hitvány szőlőnek tartották. Szórványosan ma is előfordul, de nem nagyon becsülik. Sopron környékén már kiveszett fajta. A Vadfeketéből erjesztett bor sötétpiros, fanyar, savanyú, de nagyon tartós volt. A középkorban egyetlen vörösbort adó fajtánk és a Kadarka elterjedése után azt a szerepet töltötte be, mint napjainkban az Othello. Kedvezőtlen esztendőkből a Vadfeke borával színezték a gyenge színű Kadarkát. Sopron vidékéről a *Kékfrankos* szőlő elterjedése szorította ki a 18. században.

Az Oklevél szótárból tudhatjuk meg, hogy a középkorban is nagyon fontos volt a csemege-szőlő, de főleg a borszőlőfajtákat fogyasztották mint gyümölcsöt. Ugyancsak az Oklevél szótárban található meg a középkori szőlőfajták nevei is. Egy 1410-ben írott oklevélben olvasható az első szőlőnév: *Vinee Hasártószőlő dicte*. Ebből megtudhatjuk egyúttal azt is, hogy híghúsú szőlőfajta volt és hasmenést okozott. *Matolay János*, a magyar tudományos szőlészet megalapítója *Polyhos* és *Boros-bial* szőlőfajtákat említi, megjegyezve, hogy bár a fürt és bogyó nagysága felülmúlja a többiét, de nedvük nagyon híg és vizes, ezért a belőle szűrt bor silány.²⁰⁽²⁰⁾

Jóval később Görög *Demeter* szőlőlajstromában²¹⁽²¹⁾ olvasható a *Fehérszőlő* és *Boros-szőlő* név. Előbbiről megjegyzi, hogy „elcsapja az ember hasát”, utóbbiról zárójelben közli, hogy „hasmenést okoz”. Egy 1454-ben kelt oklevél említi a *Cserszőlő* nevet. Ez egyes helyeken ma is a *Gohér* szőlőnek a neve. Hajdan

legkorábbi szőlőnk volt és a legjobb csemegeszőlőnek tartották még a múlt század közepén is, melegházakban hajtásra használták. *Entz Ferenc* feljegyezte, hogy május első napjára *Gohér* szőlőt küldtek a királyi asztalra. Ugyanezt a szőlőfajtát később *Calepinus Bajorszőlő* néven említi, de feljegyezték *Bajnár* és *Bajnák* néven is. *Molnár István Cserbajor* néven említi. Bogyói hosszúkásak, sárgásfehérek, igen édesek, augusztusban érik. A soproni borvidéken *Augster*, *Augusztá* néven ismerik. Napjainkban már mellőzött fajta, de a múlt században főfajtánk közé tartozott. Divatosabb nyugati fajták szorították háttérbe, főleg az Olaszrizling. Rossz csere volt, mert csak a soproni fehér bor minőségét rontotta.

Egy 15. században írt Hortulariumban olvasható először a *Kecskecsesű* szőlő neve. Ma is e néven ismerjük. Már az ókorban elterjedt szőlőfajta volt a Földközi-tenger mellékén, ahol *Marokkói* szőlőnek nevezték. *Gesner Konrád* feljegyzése szerint a németek tőlünk kapták az első töveket és német neve is a magyarból fordított *Gaisduten*.²²⁽²²⁾ Így fordították a franciák is később *Pis de chèvre* alakban. Viszont mi déli szláv szomszédainktól kaptuk a szőlőt is, nevét ³⁰⁵is. Szójegyzékeink a 16. században, valamint későbbi szótáraink a *Bumamma*, *Bumastos* nevű ókori szőlővel igyekeztek azonosítani, azonban az olaszok más fajtát ismernek e néven. Nagyfürtű, nagy és hosszú bogyójú, kemény húsú, vastag héjú, későn érő csemegeszőlő.²³⁽²³⁾ Ma három változata, ismeretes: fehér, piros és fekete. Ez utóbbi volt az ősi fajta. Sopron környékén csak a fehér változata van elterjedve.

Bormérés az udvarban. Friedrich Károly felvétele

Régi szőlőfajtánk a *Bakator* is, röviden *Bakar*, mely név az Adriai-tenger partján levő Bakar – olaszul Buccari – községnévből ered. Görög *Demeter* munkájában *uva buccarana* néven szerepel. *Fabricius* már a 16. században feljegyezte *Bakator* néven. A múlt század elején dívó klasszicizmus ennek a szőlőfajtának is Itáliában kereste eredetét,²⁴⁽²⁴⁾ azt állítva, hogy a *Bacco d' oro* olasz szőlőfajta nevének átvétele. Erőltetett

magyarázat, mert a Bakator piros színű szőlő, az olasz név pedig aranyszínű szemet jelent. De még a középkorba is igyekeztek visszavezetni eredetét egy 1385-ben kelt oklevél segítségével, melyben *Ladislaodicto Bakator De Nogzakach* név található. E magyarázatnak viszont az a szépséghibája, hogy ez a szőlőfajta csak a 15. század végén került hazánkba. Sopron környékén a 17. században elvesztette jelentőségét és ma már teljesen ismeretlen, kiveszett fajta. Csak Erdélyben, Érmelléken található még nagyobb elterjedtségben.

A soproni borvidéken *Zapfner*, *Zapfete* néven ismert szőlőfajta a *Furmint*. Bél Mátyás a soproni borokról írt munkájában *Tumidulának* (duzzadt, dagadt) [306](#)nevezte. Somlón *Szigeti szőlőnek*, Muraközben *Zöld szőlőnek* nevezik. Erdélyben *Somszőlő*, Stájerországban *Mosler* és *Maljak* a neve, Horvátországban *Moslavec*. Stájer neve nem a Mosel folyó, hanem a szerémségi Moslavinának elnémetesedett neve, ahonnan a *Furmint* szőlő ered. Ma is használatos *Furmint* nevét azonban a 18. században Franciaországból kaptuk. Eredeti francia alakjában *Formint*, ma *Froment* és e néven szalmát jelent, vagyis szalmán aszalt szőlőt. Kedvezőtlen esztendőkből Franciaországban így aszalták a szőlőt, hogy aszúszemekhez jussanak.

A *Hárslevelű szőlő* sokáig *Fehérszőlő* elnevezés alatt bújta meg (die Weissen), Tokaj vidékén még ma is így nevezik. Délről származik és a szláv *Lipovina* névből alakult ki mai neve.

A *Sárga muskotály*, társnevein *Muscat Lunel*, Sopron környékén *Weyrer*, a legrégebbi szőlőfajtánk, eredete teljesen homályba vész. Már a régi görög és római gazdasági írók említést tesznek róla. [25\(25\)](#) Valószínű, hogy Sopron vidékén már a honfoglalás előtt el volt terjedve. A bort adó fajták között különleges helyet tölt be: telepítése csak a tokajhegyaljai és soproni borvidéken van engedélyezve.

Ismeretlen eredetű és napjainkban már jelentőségét veszített régi fajták a *Mézesfehér* (Mézes, Margitszőlő, Honigler) és a *Rakszőlő* (Fehérdinka, Fehérfrankos, Silberweiss). Ez utóbbi feltehetően szerémségi származású. Az első világháborút megelőző években sok Rakszőlőt szállítottak a soproniak Bécsbe csemegeszőlőként. [26\(26\)](#)

A *Kolmreifler* szőlőnévben az *Ezerjő* rejtőzik. A móri borvidék főfaja, Sopron környékén már veszített jelentőségéből. Nyugati eredetű szőlő, melyet német közvetítéssel kaptunk.

A 17. század végén megszűnt a Szerémség közvetítő szerepe a balkáni úton jött keleti fajtákban, és helyét a soproni borvidék foglalta el a nyugatról jövő fajták közvetítésében. Az első nyugati fajták a délnémet területről, az Alpok vidékéről érkeztek hozzánk és ezek között is a *Zyrifandel szőlő* volt az úttörő. Matolay említi először a soproni borokról írt értekezésében *Cyribotron* tudományos néven. [27\(27\)](#) Nevének eredete ma sem tisztázódott véglegesen. Egy időben a *Zierfahner* szóból akarták levezetni, de ilyen szőlőnevet a német szőlészet nem ismer. Minthogy a *Zyrifandel* (népiesen *Cirfandl*, *Cirifandl*, *Cifandel*) a *Szilváni* szőlővel egyidőben tűnt fel, lehetségesnek tartják, hogy a *Zyrifandel* a *Sylvaner* népetimológiai változata. Ausztriában becsült és ismert fajta, a híres gumpoldskircheni borokat *Cirfandli*, *Szilváni* és *Veltelini* szőlőfajtákból szűrik. Nálunk a soproni borvidéken és a Dunántúlon többfelé elterjedt.

Az előbb említett *Szilváni* szőlő Sopron és Pozsony vidékén nyert új hazát, de az egész országban ismert fajta. Több változata van, ilyenek a *Zöldszilváni*, *Fröhlich-Szilváni* (Müller-Thurgau keresztezése) és a *Rizling-Szilváni*. [28\(28\)](#) A nyelvészek egyidőben Erdély latin nevéből akarták leszármaztatni, azonban tévesen, mert oda csak a 19. század közepén jutott el ez a szőlőfajta. A *Sylvaner* név egyszerűen csak erdeit akar jelenteni.

Jellegzetes alpi szőlő a múlt században elterjedt *Rizling*. Nevében a római *Raetia* tartomány, a mai

Riessland helyneve ismerhető fel. Már a rómaiak is ismerték. Ezzel szemben az *Olasz rizling* francia eredetű és Champagne környékéről ³⁰⁷származik. Az olasz jelzõt valahol Németországban kapta megkülönböztetésül a Rajnai rizlingtől. ²⁹⁽²⁹⁾ Mint a magyarban, úgy a német nyelvben is gyakran jelent franciát az olasz jelző.

A Haladás tsz borospincéje. Beskó József felvétele

A *Zöld veltelini* (Grüner muskateller) csak Sopron környékén elterjedt fajta és az ebből szűrt bor törvényesen védett bormárkánk. A *Val Tellina* szóból származik, így nevezik az *Adda* folyó völgyének azt a részét, mely a *Como*-tól a *Stiller Joch*-ig terjed. Ausztriában nagyon elterjedt fajta és *Feltliner*, *Feldlinger*, *Feldleiner* népies nevek alakjában is ismerik.

³⁰⁸Kevésbé elterjedt szőlőfajta hazánkban a *Tramini*, főleg csak a soproni borvidéken ismerik, de itt sincs sok belőle. Könnyű benne felismerni *Tramin* tiroli község nevét, ahonnan ered. Társnevei: *Piros tramini*, *Fűszeres tramini* stb. Bora felséges, fűszeres zamatú, az elsők között is elől jár.

A 18. században ismét délről kaptunk egy szláv nevű szőlőfajtát, a Kövidinkát. Sopron környékén a piros változatát *Steinschiller* néven ismerik. A *Dinka* szó a délszláv nyelvben dinnyeszőlőt jelent, eredetileg a dinnyebor neve volt, melyet dinnyeszüretkor ittak.³⁰⁽³⁰⁾ Ezzel végleg lezárult a balkáni út közvetítő szerepe a hazánkba érkező újabb fajták tekintetében. Az alpi szőlőfajták sora is kimerült a Traminivel, és ezután csak francia szőlőfajták érkeztek hozzánk.

A francia szőlőfajták között a *Burgundi* csoport vívta ki az első helyet. A soproni borvidéken elterjedt Burgundi fajták: a *Kékfrankos* (egyéb nevein *Blaufränkisch*, *Limberger*), kisebb mértékben a *Kisburgundi-kék korai* (Jakab szőlő), tévesen Frankenthali. Elenyésző mennyiségben feltalálható a *Nagyburgundi-kék* fajta is, melyet sokan a Kékfrankossal tévesztenek össze. A két fajtát könnyű megkülönböztetni egymástól: a Kékfrankos fürtje hosszú, vállas, gúlaalakú, míg a Nagyburgundi-kék fürtje jóval rövidebb és hengeres. Elterjedőben van újabban a *Kisburgundi-szürke is*,³¹⁽³¹⁾ társnevein *Pinot gris*, *Auvergnas-gris*, *Szürkebarát*, Erdélyben *Hamvas*, mely a badacsonyi borvidék legfinomabb borát adja.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Főző Géza: A soproni borvidék / A szőlőbirtokok megoszlása, szüreti szokások, szőlőtelepítés, a szőlők megmunkálása

A szőlőbirtokok megoszlása, szüreti szokások, szőlőtelepítés, a szőlők megmunkálása

Sopronban királyi vagy nagyobb főúri szőlőbirtokok nem voltak, a város területéhez tartozó szőlőket a városi polgárság birtokolta. 1715-ben 14 810 kapa szőlő volt a soproni polgárok kezén, ebből 862 kapa a városi tanács tagjai, 2816 kapa pedig a főurak és nemesek kezén volt. A tanácstagok, nemesek és főurak szőlője adómentes volt I. Lipót 1696. április 23-án kelt kiváltságlevele alapján.³²⁽³²⁾

Szántóföld és legelőterület aránylag kevés volt, a főjövedelmet – bár a polgárság egy része iparral is foglalkozott – a bortermelés képezte. A szőlők megmunkálását, a termés betakarítását, a szüretet gyakran megnehezítette a szomszéd városokkal, várbirtokosokkal való örökös villongás, Frigyes császár hadai, husziták betörései, a kurucok sarcai és nem utolsósorban a győri püspökök túlkapásai. A szüret a soproniaknak soha nem volt vidám multság, inkább emésztő gond, aggodalom. A békésebb idők beálltával sem változott a helyzet. A szüretelés örömeinek dallal, muzsikával, vidám szórakozással, gondtalan mulatozással való kifejezése a soproni borvidéken nem tudott kifejlődni.

Megünnepelték ugyan a szüretet, de ez csupán szokások és hagyományok ápolásából állott. Rendszerint az utolsó lajtót díszítették fel virággal, szalaggal és egy levágott, fürtökkel teli szálvesszővel. Odahaza a gazda kolbásszal és ³⁰⁹borral vendégelte meg a szüretelőket. A bortermelők egyesülete minden évben megrendezte a szintén hagyományos szüreti mulatságot, melynek magvát a „Hüterspiel” képezte. Némely esztendőben ünnepi menet is volt.³³⁽³³⁾

Borkimérő cégér (Buschen) a Rózsa utcában. Friedrich Károly felvétele

A soproni borvidék egykori gazdapolgárai a Kékfrankos szőlőfajtában szerencsésen megtalálták az éghajlatnak és időjárásnak leginkább megfelelő – ha nem is vörösbornak, de sillerbornak legalkalmasabb – fajtát. Nem mondható ez a fehér szőlőfajták megválogatásáról. A Gohér szőlőfajtánál már említés történt [310](#)arról, hogy háttérbe szorította az újabban telepített Olasz rizling, lerontva ezzel a soproni fehérborok minőségét. Az ok egyszerűen csak az érési időben rejlik.

A régi soproni szőlőfajták közül a Gohér (Augster), a Mézesfehér (Honigler), a Rakszőlő (Silberweiss), Ezerjő (Kolmreifler), Muskát Lunel (Weirer), a Zöld veltelini (Grüner muscateller), az újabban terjedő Szürkeburgundi (Auvergnas gris, Szürke barát) augusztus hó végén, szeptember elején érnek, tehát akkor, amikor a soproni borvidék időjárása még napfényes, meleg és száraz. A bogyók tökéletesen kiédesednek, savtartalmuk átalakul, a fürtök nem rothadnak, szüretkor tehát nincsenek penészes fürtök. Érési idejük nagyjából egybeesik, nincsen éretlen vagy túlrett szőlő. Ezzel szemben az Olasz rizling (Welschrisling) közismerten középkései fajta és ilyen a Furmint és a Cirfandli is. Érési idejük október közepe, de az Olasz

rizling némely esztendőben még ekkor sem érik be, mert a soproni borvidéken szálvesszőzik, nem törődve azzal, hogy ez a szőlőfajta 2–4 szemes csaposművelést kíván.³⁴⁽³⁴⁾

Másik baj, hogy a többi, már teljesen beérett fajta fürtjei októberben rothadni kezdenek, de nem lehet szüretelni a Furmint, Cirfandli és főleg az Olasz rizling miatt. Ezért a legtöbb esztendőben savanyúak, cukortartalomban, íz- és zamatanyagokban szegények a soproni fehér borok.

A soproni borvidéken ismeretlen a szőlők téli takarása, tehát két munkamenet kiesik a gondozásból: ősszel a „fedés” vagy „takarás”, tavasszal a „nyitás”. Erre csak ott van szükség, ahol tartani lehet az ólmos esőktől, melyek a rügyekben tesznek kárt. Viszont növeli a munkanapok számát a szálvesszős művelésmód, a karótöbblet, az ún. „vendégkaró” beverése, a szálvessző kikötése, a hajtások kötözése. Valamennyi szőlőfajta szálvesszőznek, tekintet nélkül arra, hogy a fajta rövid-, hosszúcsapos- vagy szálvesszős művelést kíván. Főleg ez okozza, hogy a legkitűnőbb szőlőfajták is, melyek más borvidéken aszú- és peccenyeborokat adnak, nálunk csak gyenge minőségű asztali bor osztályozást érnek el.

Igen érdekes, bár helyenként klasszicizáló hóbortot árul el Drinóczy György csornai kanonoknak az 1830–1847-es évekről szóló kéziratos könyve,³⁵⁽³⁵⁾ melyben felsorolja a soproni borvidék szőlőfajtáit, azok származását, leírja a szüret lefolyását és foglalkozik gazdasági kérdésekkel is.

„1. A Furmint, vagy az u. n. Sziget szőlő (uvatumidula) németül Zapferen.

Ez Formiából, Olaszország legkisebb tartományából származik Magyarországra és a magyarok nevezték el furmint szőlőnek.”

Leírja, hogy hegyen, síkon egyaránt tenyészik, „csak leves, nedves és kövér földje legyen”.

„2. Fehér polyhos v. vállasszőlő (albulae) németül die Weisen. Az ebből szürt bor ugyan nemes, de ize nem olyan kellemes, mint a furmintból szürötté.”

„3. A Fehér gohér vagy bajor (Augustae) németül Augster, melyet Béla király hozott Dalmácia szigetéről a Napoli di Malvasia néven neveztetni szokott Moresi hegyről, vagy a tokajhegyvidéken lévő királyi szőlőkben dolgozó olasz szőlőmunkások.”

„4. Barna szőlő (Subfuscae) Krämler, leve igen nemes,” (valószínűleg a Traminivel azonos).

³¹¹„5. Gyöngy fehér (Austendae) Gässler.”

„Sárfehér.”

Megemlíti még a fehér, fekete, vörös „muskatal”-t, a kecskecsöcsű és hárslevelű szőlőt.

„A szüret a jobb birtokosoknál nagy figyelemmel hajtatik végre. Először válogatják a Zapfnert (das Gute) és ha érettek, szépek a fürtök a Mehlweis és Lagler; azután a középszemű (das G’schnatl) Silberweis, Geisztutln (kecskecsöcsű), Muskateller (nem szagos, mert azt Veirernek mondjuk, továbbá a Zuckertraube stb. Legutólján a rossza (das Zähe) jön kézbe.”

Feljegyezte még, hogy dézsmát Sopron csak a győri püspöknek ad. A város szőlőbirtoka szerinte 1965 holdra terjedt, átlagtermése 40 ezer akó volt.

A múltra való visszpillantásában megállapítja, hogy „1669-ben a bor nagyon drága volt, Leopold császár

pincemestere Laxoniai herceg számára vásárolt bor akójáért 15 tallért fizetett”.

Felsorolja Ruszt szőlőfajtaát is: „az Augster, Wehrer, Silberweis, grüne Weisler, Kolm-Reifler, Zierfandler és egyebek”. Megemlíti, hogy „ujabban a Zapfner helyett a késői érésű Oportoit kezdik ültetni”.

Itt ugyan nagyot tévedett a derék kanonok, mert a Zapfner fehér-, az Oportoi pedig vörösbort adó fajta. Ugyancsak tévedett az érési időben is: az Oportoi nagyon is korán, a Zapfner pedig későn érik.

Egyébként alig van még egy tudományág, amelyben olyan sok felületes, téves, gyakran tudálékos és már-már a babona határát súroló leírás, adat vagy megállapítás fordulna elő, mint a szőlészetben és borászatban. Borvidékeinkkel foglalkozó, újságokban, folyóiratokban megjelenő ismertetésekből rendszerint csak az derül ki, hogy a riporternek volt fantáziája. Mint különleges csemege húzódik meg az ilyen csodabogarak között egy helyi napilapunkban (az 1943. évben) megjelent cikk, melyben az újságíró egy akkor itt nyaraló vendég idegenforgalmi jótanácsait ismertetve azt írta, hogy „mivel a soproni bor nem bírja a szállítást, azt tetszetős félliteres palackokban hozzák forgalomba”. Hogy miért nem szállítható a soproni bor – és félliteres palackokban ez miért volna mégis lehetséges –, ezt mind a nyaralóvendég, mind az újságíró elfelejtette közölni.

A laikus közönség körében szinte kiirthatatlan az a felfogás, hogy a soproni bor nem szállítható, mert „meszes” ezért „megtörik”.

A meszes talaj kizárólag csak az alanyt befolyásolja, a bor ízét, tulajdonságait nem. A soproni szőlők nagy része ma is *Riparia portalis* alanyon állanak, ennek mésztűrő képessége pedig maximum 15%. Egyébként szállításkor minden bor „megtörik”, de 2–3 heti pihenés után ismét „letisztul”. A gyenge alkohol- és savtartalmú borok nagyobb mértékben, mint az alkoholban, savtartalomban dúsabb borok. A soproni borok közismerten magas sav- és alkoholtartalmuknál fogva törésre kevésbé hajlamosak, nagyon is jól szállíthatók és e tulajdonságaikkal élénken cáfolják a kósza legendát.

Egy doktori értekezésben³⁶⁽³⁶⁾ olvasható a szőlőfajták leírásánál a „Muscat Lunel, Muscat Ottonel és a különböző régi Weyrer fajták”. Weyrer fajták nincsenek, e név kizárólag a Muscat Lunel társneve. Ugyancsak az oltványkészítés c. fejezetben *Berlandieri* és *Kober* „fajtákról” tesz említést. „*Berlandieri* fajták” sincsenek, csak *Berlandieri* × *Riparia* keresztezések. A *Kober*-t pedig néhai ³¹²Teleki Zsigmond *Berlandieri* × *Riparia Teleki 5 A* nevű hibridjéből *Kober Ferenc klosterneuburgi* áll. szőlészeti felügyelő szelektálta, és mint *Berlandieri* × *Riparia Teleki Kober 5 B B* került forgalomba.³⁷⁽³⁷⁾

De bármennyire is jelentős kultúrnövényünk a szőlő (egyres országokban a gabona fölött áll), mint gyümölcs az emberiség táplálkozásában meg sem közelíti az almát. Kimagasló jelentőségét a gyümölcséből kipréselt és kierjesztett levélével – a borral érte el. És ezzel minden más mező- vagy kertgazdasági termést háttérbe szorít gazdasági, irodalmi és képzőművészeti értékelésben egyaránt.

A Muck-kilátó 1904 körül, felavatása idején

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Csatkai Endre: Vándorkereskedők és vándoriparosok a régi Sopronban és a megyében

313 Csatkai Endre: Vándorkereskedők és vándoriparosok a régi Sopronban és a megyében

Mai napság a nagyobb községekben, szinte áruháznak is beillő boltokban megszerezhető a mindennapi élet legtöbb kelléke, kisebb falvakban is megvásárolhatók a legszükségesebb holmik. A következő adatsorolást tehát nem lehet nosztalgiával vádolni, amikor arról van szó, hogy a falvakat vándorkereskedők látták el. Mivel kereskedtek? Könnyebb megfelelni arra a kérdésre, mivel nem. Sok tekintetben a kezdetleges egészségügy is körükbe vágott. Képzelnék el, hogyan festett az orvosi ellátás, mikor 1721-ben Somogy

megyébe Sopron városából kértek orvost. Mivel pedig ilyen hosszú útra nem engedhette el a város egyik orvosát sem, hiszen hetekről lehetett szó a rossz utak miatt, beérték a hívogatók borbélyal is, aki mégis valamennyire konyított az orvosláshoz.¹⁽³⁸⁾

A vándorló orvosok legjobban mégis a foghúzáshoz értettek, helyesebben a fogtöréshez, mert valaha úgy törték ki a szerencsétlen fogakat. Persze ez nem esett ordítás nélkül, ami a hírverést szolgálta, egyébként a vándororvos sem habozott művészetét nagy hangon hirdetni, ha betért valamely helyre. Medicus peregrinus-nak nevezi a kismartoni plébánia anyakönyve azt a kuruzslót, akinek ott 1699-ben egy fiacskája halt meg. A vándorló orvos tehát a családjával együtt bolyongott, mint a Reichenbach városából Sopronba tévedt Keyser András, aki nejével és két fiával szédítette a népet. Lépre ment Ritter György szabó, a kuruckor derék krónikása is: 1702. június 10-től augusztus 4-ig állt kezelés alatt, a gyógymód hét forintjába került és nem használt. Naplójába intő példaképpen jegyezte fel esetét, hogy okuljanak olvasói. Kayser ugyan megígérte, hogy visszatér, de Ritter nem kért már belőle.²⁽³⁹⁾

A kuruzslók néha valóságos színpadot állítottak fel, így például Páván Péter Sopronban a piacon. A foghúzás művésze volt, fájdalom nélkül végezte, kivételesen nemcsak neki nem fájt, hanem a kezeltnek sem, sőt kardhegygel, ostorral is csinálta tréfából. A szegényeket ingyen kezelte, de behozta neki a károsodást az a vörös folyadék, amelyet mindennemű betegség ellen ajánlott és nagy sikerrel árusított. 1846-ban történt a dolog, és nem is lehetett ellene fellépni, mert valamely szabadalma volt. Hanem a soproni patikusok 10 napi működése után annyira kezdték féltetni a maguk boltját, hogy egy este majdnem agyonverték; bizony nem használtak tudós szereik sem, már a léleklarangot is meghúzták a kéziratok krónikák szerint, szaladtak az érdekeltek a tanácshoz, az ³¹⁴aktacsomót végül is a tanács értesülése zárta le, hogy Páván Péter a várost elhagyta.³⁽⁴⁰⁾

Úgy látszik, megbízhatóbb gyógyszerárusok is látogattak környékünkön, így Bécsből járta egy ilyen a vidéket. Esterházy Miklós nádor írja 1628-ban nejének Nagyhöflányból, hogy a bécsi patikárius van nála, „kitől mindenkor szoktuk az orvosságokat vásárolni”. A Lajta hegység tövében a loretoi szerviták is 1722-ben elpártolnak eddigi eladójuktól és úgy határoznak: a bécsi vándorpatikus lássa el őket.⁴⁽⁴¹⁾ Gyógyfüvel tótok is házaltak, valószínűen utolsó mohikánjaik voltak Kjepszel Mihály és Dluhay György Turóc megyei házalók, akik engedély nélkül árultak 1892-ben gyógyító magvakat, de ezek semmit sem értek. Egyeden akadtak fenn a csendőrök hálójában.⁵⁽⁴²⁾

De gyógyszerek mellett árultak ezek a vándorok csodaszereket, így poloska, egér, moly, tyúkszem, fogfájás ellen, sőt illatszereket is, ezeket tiltja el II. József rendelete,⁶⁽⁴³⁾ bár többet használt, hogy a patkányfogás kezdett iparág lenni, és Sopron városa, megelőzve a fenti rendeletet, egy Stegmayr nevű hivatásos patkány- és egérintőt foglalkoztat, ki is a városháza pincéjében 6 ft. 33 krajcár, a levéltárában pedig 2 ft. ára, irtó port alkalmaz a korabeli számadáskönyv tanúsága szerint.⁷⁽⁴⁴⁾

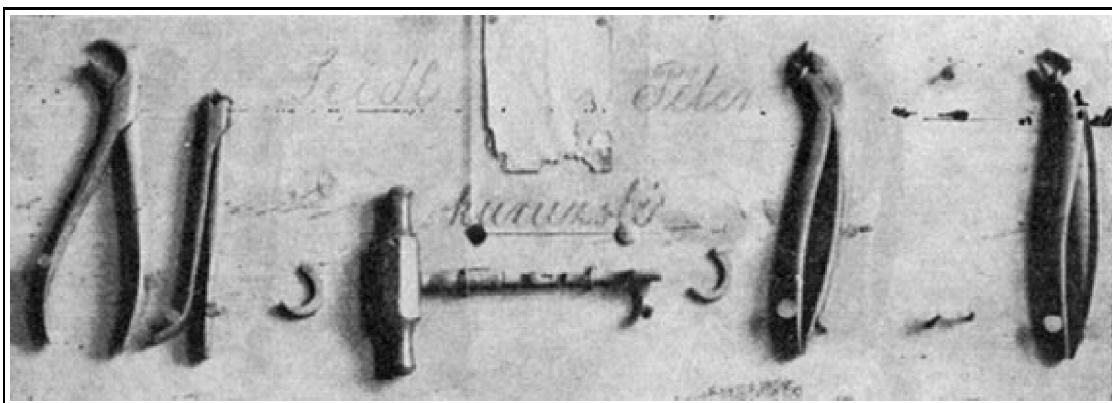
A Felvidéken nagyon kiterjedt volt a vándorkereskedelem. Kevés és gyenge lévén a termőföld a szorgalmas és kisigényű tótok háziiparuk termékeivel el-elindultak hazulról. Kassa város 1731-ben vámtarifát is állapított meg, szerepelt az áruk közt po. keményítő, csipke, olaj, egérfogó.⁸⁽⁴⁵⁾ Schwartner neves statisztikus, valaha a soproni líceum híres tanára 1798-ban megjelent könyve szerint magából Turóc megyéből 3000 olajos járja a világot, mert nem érték be hazánkkal, eljutottak szerinte Ausztriába, Németországba, Lengyelországba, Svédországba.⁹⁽⁴⁶⁾ A zólyomlipcsei uradalom 19 faluja él abból, hogy késsel, ollóval, csipkével, vászonnal járják az országot. Egy újságcikk 1832-ből elmondja, ³¹⁵hogy a turóci olajosok és sáfrányosok Oroszországba, sőt Perzsiába is eljárnak, van, aki 836 mérföldet tett meg, mások

eljutottak Dél-Amerikába.[10\(47\)](#)

A sáfrányos tót azonban sok egyebet is árult. Gvadányi Rontó Pál című elbeszélő költeményében elmondja egy ilyen sáfrányos balesetét, akit a lova ledobott:

*A tótot láttam itt a levegő égbe,
Onnan lezuhanni a földre egy végbe
A sok iskátulya recsegett, ropogott,
Mindenfelé a sok citrom hempelyedett
Fövénnyel a sáfrány, gyömbér egyveledett,
Vastag papiroson felvartt német gombok
Szórodtak, hullottak, tétul a dorombok.
A sok kezkenőtől az utca tarkállott.*

Ebből az áradatból természetesen megyénknek is[10a\(48\)](#) jutott bőségesen. A Szépirodalmi ajándék 1823-ban Edvi Illés Pál[11\(49\)](#) tollából ismerteti a Répce-vidéket: „Helyünkbe jönnek itt is a sok butyros kalmárok portékáikkal, a bálisok fűszereikkel, a hienczek magvaikkal és égetett italaikkal; az olajkárok, drótos, üveges Tótok; tyukászok majd minden nap, rongyszedők, kéménseprők... annak idejében megvillannak nálunk a felső Országiak malomköveikkel.”

Kuruzsló szerszámok. Liszt Ferenc Múzeum

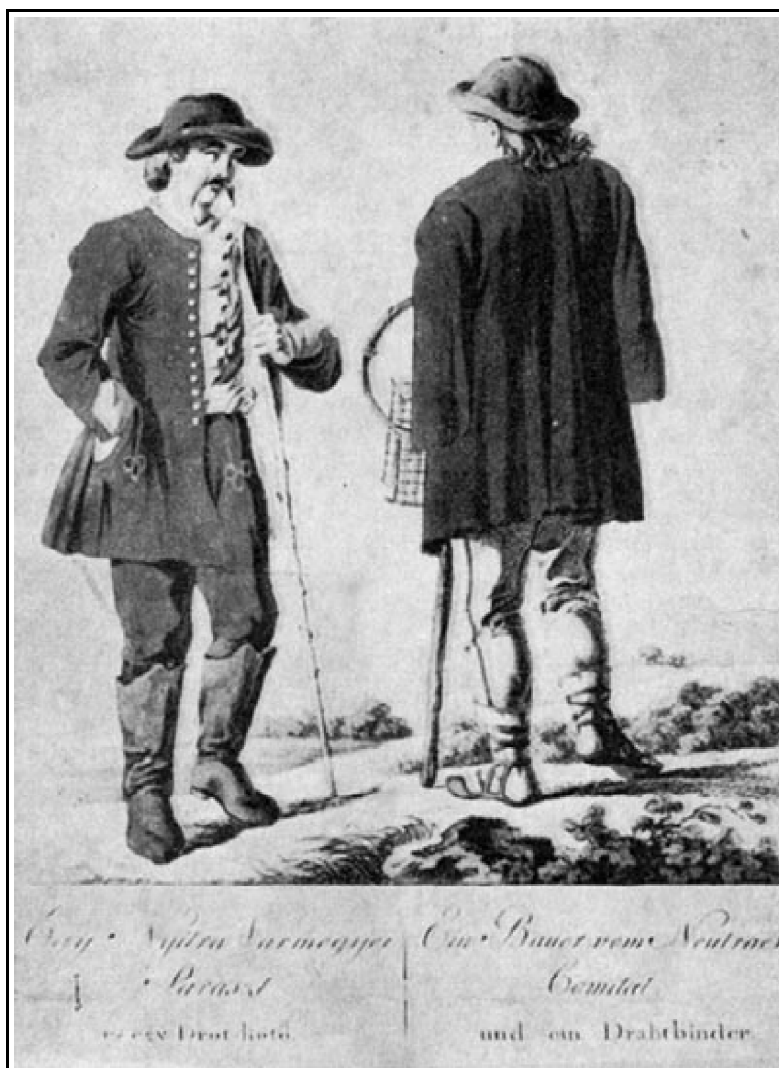
A bális nem kihalt nemzetiség, hanem az olaszt értették alatta, annak német neve: wallisch, wellisch torzult el a nép ajkán. Nem volt irántuk teljes a bizalom. A soproni vásáron a nagymartoni olasz hamisított és tiltott arzénos dolgokat árult; elkobozták, a tanácshatározat szerint az olaszokat inteni kell, hogy ilyesmitől tartózkodjanak![12\(50\)](#)

[316](#)Sarródon a Bális mint családnév 1767-ig szerepel. Röjtökön 1874-ben ezt a szólást jegyezték fel: Babkár és bális ek-kutya. Amiből kitetszik, hogy a vándor kereskedők nem örvendtek valami nagy tiszteletnek.[13\(51\)](#)

Hanem hát olyan veszélytelen foglalkozás nem volt a vándorkereskedelem. 1806-ban Nagycenk és Kópháza közt egy krajnai citromárust megöltek és kifosztottak.[14\(52\)](#) Hirtelen halál is elérhette idegenben a vándorkereskedőt. Így halt meg 1712-ben egy sziléziai szalag- és csipkeárus Sopronban.[15\(53\)](#) De azért csak folyt az áramlás. A tanácsjegyzőkönyvekből megállapítható, hogy főleg a vásárok vonzották Sopronba

árúkkal a vándorokat. 1677-ben szó van róla, hogy stájerok faedényekkel jelentek meg, 1704-ben a berchtesgadeniek játékszerekkel, amelyek gyártásáról rég híresek voltak,¹⁶⁽⁵⁴⁾ 1833-ban a mai Lenin körút 16. szám alatt boltot is nyitott egy onnan ideszakadt játékarú. 1716-ban ismét sziléziai árusokról van szó, majd 1717-ben gmundeni árus jön vásárra.¹⁷⁽⁵⁵⁾

Nem csoda, ha a Sopron megyeiek is rákaptak a vándorkereskedelemre, ahol kevés volt a föld. A Tudományos Gyűjtemény 1833-ban Kiss József tollából „Sopron Vármegye esmertetése” címmel erre is kitér: „aprólékosabb tárgyakkal, ugymint szárnyas állatokkal, tojással és gyümölcscsel is kereskednek egynehányan s ez a többféle mozgás, a Megye lakóinak egy sok más Vármegyék lakosai közül kijelelt helyet ad. E helyeken nincs szegénység”.¹⁸⁽⁵⁶⁾ Valóban po. Sarródot Kis-Bécsnek hívták, hajdanban szénát szekérrel Sopronba, Kőszegre, Győrbe, sőt Bécsújhelyre is vitték. Később az ártér visszahúzódása véget vetett ennek a jövedelemnek; a halászoktól bánfalviak vették meg a halat és vitték Bécsbe, ezeket fisereknek hívták, nagypéntekre néha 80 mázsát is elvittek.¹⁹⁽⁵⁷⁾ Ugyancsak a bánfalviakról mondja Bredeczky 1803 körül, hogy fülemilét, rigót fogtak és vitték Bécsbe, hasonlóan gesztenyével is kereskedtek. Sopronba főleg tejet szállítottak gyalogosan,²⁰⁽⁵⁸⁾ mintegy 1914-ig a soproni reggel kissé panaszos kiáltásuktól volt hangos. Ágfalváról, Harkáról is jártak be városunkba az ún. Müliweiberek, tejes asszonyok. Hidegség, Hegykő, Homok népe szekéren Bécsig vitte a zöldséget. Meszet Kabold környékéről, Mészverem faluból hoztak Sopronba, ahol a piaca a Pócsi utca 3. számú ház melletti terecskén ³¹⁷volt, míg a városi tanács 1873-ban kitiltotta és a Kőszegi út felé utasította az árusokat, vevőket. Viszont Sopronból bizonyos Deimel a kurucdombi meszet vidékre vitte, puttonyban mérte. A meszesek ezzel a kiáltással jelentkeztek: Kalich-Kalich.²¹⁽⁵⁹⁾ Csorna környékére Győrből Koromné fazekas járt falura fazékkal és más agyagáruval.²²⁽⁶⁰⁾ Náddal a Fertő mellékéről Szombathelyt, sőt Bécset is felkeresték a vándorkereskedők. Mások súrolásra alkalmas homokkal járták a falvakat, ismét mások alágújtó fácskával, pirtlivel; már századunkban savanyúvízes kocsi is járta a falvakat, nem annyira megyénk ásványvizeivel, mint rohitschi és gleichenbergi palackokkal.

Bikkesy-Heinbucher Károly színezett rézkarca 1816. Liszt Ferenc Múzeum

Nem érdektelen tudni, hogy az 1870-es években kezdődött a petróleumvilágítás, a kőolajat még nem boltban árulták, hanem egy öreg Mayer nevű ember vitte házról házra, hangos szóval kínálva.

Persze nemcsak eladtak, hanem vásároltak is a vándorkereskedők. Sopron [318](#)külvárosát egy kelénpataki kereste fel és fahamut gyűjtött, úgy hívták: Oschn-Hansl. Szívesen adták ingyen is. [23\(61\)](#) Nagymartonból két öreg ember csontot és rongyot gyűjtött a századunk elején; néha síppal, de legtöbbször hangos szóval hívták az üzletfeleket, nem annyira pénzért vették át az értéktelen holmikat, hanem cserébe szalagot vagy bögrét adtak.

A vándorkereskedők gondoskodtak bizonyos mértékig a falusiak gyér művészeti szükségletéről is, ide tartoztak a kis szentképek, olajnyomatok és üvegfestések. Hajnal Mátyás, a kismartoni Esterházy kastély udvari papja emlegeti imádságos könyvében a „szívek formájára kimetszett képeket”, melyek képárosoknál kaphatók. A ruszti számadáskönyvek 1745-ben is emlegetnek képárosokat (Bildetraeger). Dugonics András Toldi Miklós című darabjában olasz „képhordozó”-ról beszél, Kazinczy Sárospatakon egy tiroli

üvegképárust szólított meg, Kölcsey húga Szatmáron egy németet.²⁴⁽⁶²⁾ 1810-ben városunk polgárává fogadta Prix János képárust (Bilderhaendler), de az üvegesek nemsokára összeakasztják vele a tengelyt, mert ő is meg vándor cseh árusok formált üveget árulnak. A tanács Prixet eltiltja ettől, de a cseheknek szabadalmuk van, azokkal szemben tehetetlen a hatóság.²⁵⁽⁶³⁾

A vándorkereskedelem napjait azonban megszámlálta az idők haladása. A múlt században a falvakban is keletkeztek boltok. Ahogy a zsidó kereskedők nem voltak már bizonyos területhez kötve, hanem szabadon letelepedhettek bárhol, megnyitották üzleteiket.²⁶⁽⁶⁴⁾ Érdekes ez a folyamat Sopron jobbágyfalvaiban, ahol akár a mozgékony német nyelvű lakosság is szívesen nyitott volna boltot, de Sopron városa lehetőleg korlátokat emelt, mert a maga városi kalmárainak érdeke ellen volt a falvakban az üzletek alakulása. 1838-ban Harkán a vendéglős nyitott szatócsboltot, 1839-ben Keléspatakon Kroyer György nyithat tanácsi engedéllyel szatócsboltot; áruai: zsír, szalonna, háj, só, ecet, olaj, bab, árpa, zab, rozs, kukorica, kenyér, kocsikenőcs, kén, burnót, dohány, szivacs, pipa, pipaszár; évi adója 10 forint.²⁷⁽⁶⁵⁾ 1840-ben Ágfalván nyit egy szatócs, de nem árulhat cukrot, kávé, rizst, fűszert, sáfrányt, szabad a dohány, szappan és gyertya. 1842-ben és 1843-ban Kópházán nem enged üzletnyitáshoz a tanács egy kereszturi zsidó kereskedőt, bár a megye hozzájárulna. A megokolás: a falu közel van Sopronhoz, ott is el lehet intézni a vásárlásokat, ugyanebből az okból egy második boltot nem engedélyez Ágfalván sem.²⁸⁽⁶⁶⁾

Nagy csapást mért a vándorkereskedelemre a Bach-korszak 1852-ben, a szeptember negyedikén kiadott ún. nyílt paranccsal. Házaló könyvet írt elő, amelyet községenként láttamoztatni kell; csak egy koronaországra érvényes a könyv és csak belföldi árura. Tilos többek közt a fűszer, cukor, csokoládé, mézeskalács, mindennemű csemege, gyógyszer, mérge, drágakövek, sorsjegyek, naptárak és irodalmi művek. Vannak különleges kedvezmények, amelyek főleg **319a** kedvelt osztrák és cseh vidékekre terjednek és Magyarország gyarmati helyzetét domborítják ki. Waidhofen cernát, szalagot, faórárt árusíthatott, a cseh vidék csipkét, hímzett árut, Pusterthal szőnyeget, a Felvidék vásznat. A tiroli Gottschee házalói²⁹⁽⁶⁷⁾ citromot, török szilvát, szentjánoskenyeret, fűgét, narancsot, kagylót, teknősbékát árusíthattak. A rendelet egy-két pontja még 1934-ben is érvényes volt Sopronban.³⁰⁽⁶⁸⁾ A felvidékiekkel szemben még 1886-ban is hátrányban voltak a székelyek: Sopronból kitiltották őket. A legújabb időkig érvényben maradt szabályzat szerint csak gyalog volt szabad házalni, kocsin vagy lovon nem. Az 1892-es magyarázat szerint szabad volt az „öregnemű üzérkedés”.

Bikkesy-Heinbucher Károly színezett rézmetszete 1816. Liszt Ferenc Múzeum

320A vasút, majd még később az autóbusz közlekedés módot adott rá, hogy a falusiak a városok boltjaiban megszerezhessék nagy választékban szükségleteiket, a vándorkereskedelem tehát mint idejét múlt intézmény teljesen elhalt.

* * *

Vándoriparosokon azokat a legtöbbször mestervizsgát nem tett iparúzókat értjük, akik nem annyira maguk készítette áruval járnak az országot, hanem a ház körül és a lakásban elromlott holmit javítanak meg. Legtöbbször a hátán viszi szerszámját és a javításokhoz szükséges anyagot, van, aki kordéval jár-kel. Szegény alja nép, még jó, ha valahol csűrben, istállóban adnak neki szállást, legtöbbször szabad ég alatt töltheti az éjszakát. Ma már alig van belőlük hírmondó is, valaha éppen az volt a jelentőségük, mint a vándorkereskedőknek: várostól távol eső helyeken pótolták a céhbeli iparosokat. 1934-ben soproni szabályrendelet engedélyezte a drótostót, ablakcsináló, köszörűs, esernyőcsináló, teknővájó és üstfoltozó szabad működését. Bizony eléggé megfogyatkozott a számuk már akkor is, nemhogy azóta láthatók

volnának. Már csak a nagyon öreg nemzedék emlékezik arra, hogy a soproni kapualjakban felhangzott a mondvacsinált németiséggel megszerkesztett kiáltás: Rejni – pinti – hifi. Ebből azonban nőnemű eleink rögtön értették, hogy fazekat (Reindl), csuprot (Haefen) kötöz össze (bindet) a jelentkező drótostót. Hátán, nyitott ládában hordta a bádodarabokat és a drótot, egy-két egérfogó fityegett a derekára madzagolva. Esőben, hóban járva az országot, nemegy az életével is fizetett azért, hogy néhány fillért megkeressen. Itt Sopronban is nemegy drótos fejezte be keserves pályafutását. 1847-ben egy Trencsén megyeiek ütött meg a szél, 1886-ban külső kaszányaink környékén éhhalál jeleivel találták meg Gyulicsics József rovnei (Trencsén megye) 62 éves drótost,³¹⁽⁶⁹⁾ 1900-ban pedig Bogyoszlón érte gutaütés Mihalczer Tamás kanalas tótot.³²⁽⁷⁰⁾

A Felvidékről jöttek az ablakosok is. Még a 17. században a környékbeli zsidó községekből is akadt ilyen munkára vállalkozó, Ruszton a városi számadáskönyv nagymartoni zsidót emleget. Később azonban ezt a falvakon fontos munkát vándorló tótok végezték el. Nagymarton környékén az első világháború előtt évente megjelent egy Janó, hatalmas, ún. sukkanban hordta a hátán az üvegtáblákat, de azért mindig szélesen mosolygott. A fülében vörösréz gombforma volt, amulett minden baj és veszély ellen, úgy látszik, abban bízott.

A köszörűs (Schleifer) a városban eléggé polgáriasodott mesterség volt, bár céhet nem alkottak, akik ezt az ipart űzték. Némelyiknek háza is lett, de még az első világháborút követő években lehetett látni a tűzország közelében a Hillebrand pálinkás fiókboldnál egy öreg embert, aki télen-nyáron ott a szabadban dolgozott köszörűkövével. Bezzeg a falvakat több köszörűs is járta, valahol egy téren állította fel a köszörűkövet, felesége vagy gyereke szedte össze a csorba késeket, ollókat. Nemigen hallatszott a híre, hogy valami visszaélés történt volna. Városban, faluban egyaránt járt e mesterség rokona: a fűrészköszörűs; Sofeil, fűrész metszeni, volt a jeladása. Takarékos emberek voltak, a német Saage feilen-t vonták össze. Az esernyőjavítást nagyrészt a köszörűsök sajátították ki maguknak; maga az esernyő a 19. század elején kapott polgárjogot hazánkban. 1834-ben a soproni Bartl köszörűs kért engedélyt esernyő ³²¹javító iparra; meg is kapta, mivel ezzel senki iparába nem avatkozott bele. 1843-ban egy másik köszörűs már abban a hiszemben volt, hogy mesterségéhez tartozik a rossz paraplék javítása, panaszt tett egy fűrészköszörűs ellen, aki szintén gyógyította a beteg esernyőket, persze elutasították panaszával. Falvakon az utolsó időkig a vándorköszörűsök egyúttal esernyőjavítók is voltak.³³⁽⁷¹⁾

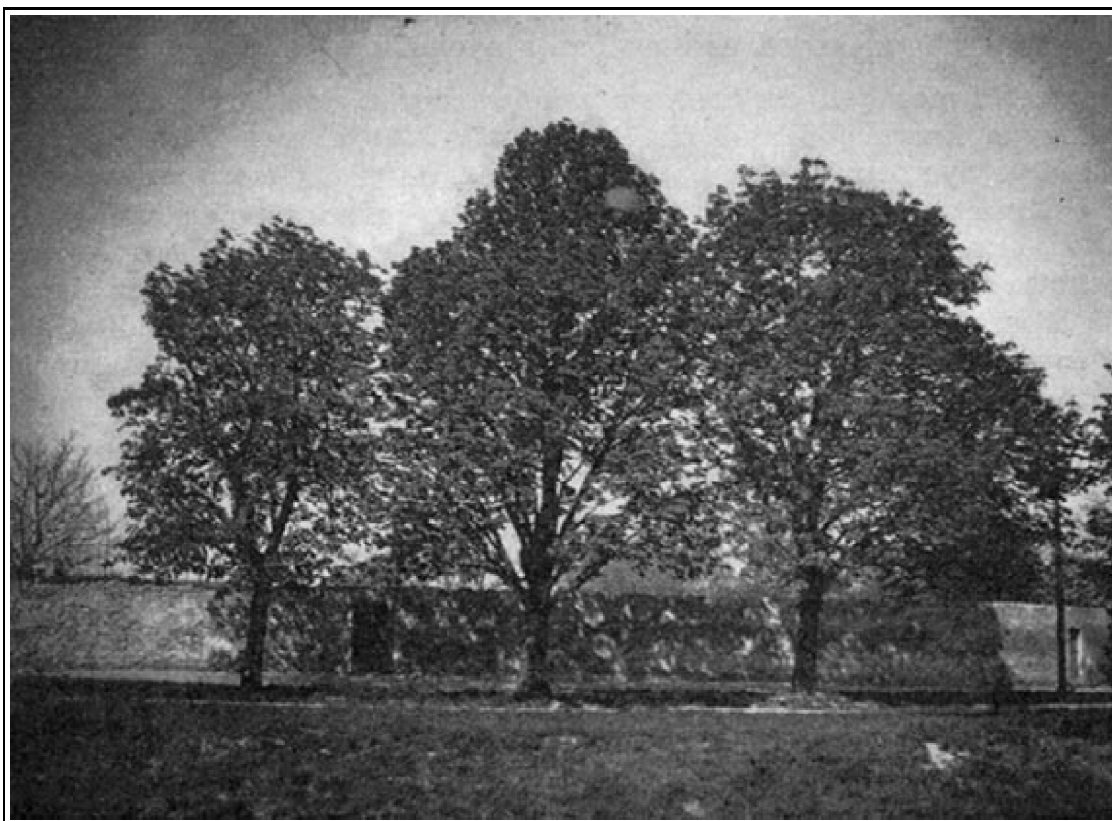
A szabályzat ugyan teknővájókra is gondol, de ilyesmivel cigányok szoktak foglalkozni; nincs rá adatom, hogy megyénkben házaltak volna. Üstfoltozók, hacsak nem cigányok, nemigen szerepeltek sem Sopronban, sem a nyugati megyerészekben. Falun mindenütt szokott lenni kovács régebben is, nem volt szükség vándoriparosra.

Félig-meddig már a művészet terére kívánczik a vándor orgonacsínáló, ilyen volt az, aki 1816-ban elrontotta a balfi fürdőkápolna orgonáját.³⁴⁽⁷²⁾ Alantjáró művészetet is vándorok terjesztettek. 1762-ben egy ilyen vándorénekesnőt tartóztattak le, aki botrányos dalokat énekelt; megtalálták nála a szövegeket, amelyeket nyilván megvételre is kínált. Ezeket az egyik budai nyomdában nyomták, miért is a lánytól és magában a nyomdában is elkobozták.³⁵⁽⁷³⁾

Végezetül meg kell emlékezni a zene vándor terjesztőiről, a verklisekről. Igaz, hogy a finomkodó nyelvben sípládának hívták, meg Tóth Ede kedvelt népszínműve nyomán kintornának is nevezték, de eltűnt a szó is, eltűnt a mősorról a Kintornás család is. A kintorna szónak egyébként nem volt köze sem a kínhoz, sem a tornához, állítólag a Sopronban iskolázott Pákh Albert magyarosította így meg a quiterna szót.³⁶⁽⁷⁴⁾ A fővárosban már 1864-ben úgy megutálták a belvárosban, hogy a Belvárost és a Lipótvárost

megszabadították tőle, a szegényebb lakónegyedek számára még mindig elég nevelő hatásúnak hitték.^{36a(75)} Sopronnak is átka volt a verkli, mégis 1887-ben egy újság apróhirdetése „avult kintornát” keres megvételre.³⁷⁽⁷⁶⁾ Sajnos, a zeneváros hírnevét a sok verkli erősen rontotta. 1892-ben írja a Sopron c. lap, hogy ez a városnak „elvitázhatatlan speciálitása”. A Soproni Hírlap 1895-ben Kétszer is ír róla: „Egy város, mely a verklizéséről híres”. A fővárosi mintára követeli, hogy a belvárosban szüntessék meg a használatát, száműzzék a külvárosba. Majd máskor az újság Sopronnak ezt a címet adományozza: „Kintornák városa”. Eddig csak egy verklis járt, most már van egy, akihez cseh-morva dudás és majomtáncoltató is járult.³⁸⁽⁷⁷⁾

Még az első világháború előtt Brambach körhintás talicskára szerelt nagy verklivel járt, oldalán forgatta fogantyúval, vasárnap persze a Széna téren muzsikált a verkli a körhintánál, falura is járt kintornás, volt olyan verkli, amelynek talicskáját szelindek húzta. A mi falunkban, a horvát–német Darufalván már a gyermekek körében sem örvendett nagy népszerűségnek a verkli, a következő csúfolódással kísértük a vándorművészt: Tuil-tuil werkl. Ezt Sopronban ³²²is kiabálták utána.³⁹⁽⁷⁸⁾ Volt egy másik ilyen vándorló muzsikus, annak nagyobb dobozformájú, ún. arisztonja volt: felső fedelére tették a lemezt, oldalt forgatták; többnyire ×-alakú, összecukható székre helyezték a szerszámot, amíg valamely nagyobb ház udvarán szólt a muzsika. Eléggé nyekergett az is. Idősebb soproniak még emlékeznek majmos verklire, oldalán olajnyomat is díszelgett, valami gáláns jelenet vagy tájkép. Hol van mindez?! A verkli kiszorult a városból, a Széna téren, később a Bécsi-domb egyik teknőjében a ringlispíl mellett még szerepelt, sőt a Bakter elnevezésű jégpályán verkli hangjaira siklottak fiatalok, öregek, nem sokat törődve vele, hogy igen kevésbé változatos a műsor és jellegzetesen visszatérnek Waldteufel egyik híres keringőjének csengőbongó hangjai. A technika halad, ma a tanítóképző helyén szereplő vidám parkban már hanglemezek harsog, éppen úgy felkeltve a csendre vágyó környezet ellenszenvét, mint annak idején a verkli. Egy elsüllyedt világ korszerűsített hangja, ami még megmaradt ...

Az egykori Szedres és a külső várfal a mai Május 1 tér keleti végén. Csatkai Endre felvétele 1928-ban

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Reuter Camillo: A Rába-vidéki nyelvjárás egy XVIII. századi emléke (Veszelszki Antal Sopron megyei botanikus nyelvezete)

323 Reuter Camillo: A Rába-vidéki nyelvjárás egy XVIII. századi emléke (Veszelszki Antal Sopron megyei botanikus nyelvezete)

Veszelszki Antal, ez az ismeretlen életű magyar gazdász – botanikus „A’ növény-plánták’ országából-való erdei, és mezei gyűjtemény, vagy-is fa- és fűszeres könyv, mellyben azoknak deák, magyar, német, frantz, tseh, és oláh neveik, külső, belső, és köz hasznaikkal egyetemben Máthiolusból ’s más több Fa-, és Fűvész-írókból a’ köz-rendű Hazafiak’ kedvéért szálanként egybe-szedettek Veszelszki Antal által. Pesthen. Találtatik Trattner Mátyásnál és Kiss István’ Nemzeti Könyv-táros boltjában. 1798.” című terjedelmes munkájában a kemenesalji – Rába-vidéki nyelvjárásnak értékes példáját nyújtja.

Élete alig-alig ismert. Először Alföldi Flatt Károly kísérelte meg életének felderítését „Veszelszki Antal multszázadbéli magyar botanikus.” című dolgozatában (Term. tud. Közl. 1894. évi XXVI. köt. 3–4. pótfüz. 133–6. o.). Újabb adatot – halálának helyét és időpontját – közölte róla azután Gombocz Endre neves botanikustörténészünk (MBot. tört. 210–215. lap).

Alföldi Flatt Károly úgy véli, hogy az 1730-as években születhetett Sopronban. E feltevését nem

valószínűsíti az, hogy – majd mint látjuk – nyelvezete tősgyökeres Rába-vidéki magyar, amelyet írásában is használt, és idős korára is megtartott. Házi Jenő szíves levélbeli közlése szerint is: „Veszelszki Antal tudomásom szerint nem tett le polgáresküit, ezért a városi levéltárban szinte reménytelennek tartom az utána való kutatást.” Többet árul el magáról, amikor művének 264. lapján írja, a gyékényfű, káka ismertetésével kapcsolatban; „A’ vékonyakból lámpás’ béleket tsinálnak, a’ nagyobbikon az úszást tanultam-meg gyermek koromban a’ Rába-vizében.” Annyiban azonban Alföldi Flatt Károlynak igaza lehet, hogy Sopronban is ismerős volt, itt tartózkodhatott, mert az áfonyával kapcsolatban azt írja: „Ez hideg hegyes helyeken elég terem, kivált a’ Sopronyi hegyeken az úgy nevezett Deákok kútjánál Wondorfon ,Sopronbánfalva] alól a’ hegy tetőn leg-többet láttam teremni.” (318. lap). Hogy Veszelszki mit keresett Sopronban, mivéből nem derül ki. A Deák-kút emlegetéséből talán arra következtethetünk, hogy iskoláit végezte Sopronban.

Munkájában – amelyet meglehetősen közvetlen hangon, élményeinek sorozatos belefűzésével tarkít – leírja, hogy merre mindenfelé fordult meg. 1756-ban Sopronyon fellyül Draukspurkon [Darufálván] járt (255), 1766-ban Győr és Pápa feleútján lévő Téli Szentkút remetekertjében „kóstoltam, szagoltam a’ [fekete ribeszli] gyümölsét.” (379). 1774-ben Szentesen, 1781-ben Mezőtúron jár. De megfordul a Nyírségen (219), Szentlélek Úzsán (244), Baltavárott (323), Karcagon (332, 333), Kerepesen, Gödöllőn (354), Bakonyszentgálon, Visegrádon, Nagyváradon (347); igen sokat járhatott Kőszeg–Rohonc–Léka vidékén, de legtöbbet tartózkodott, mert ezt lépten-nyomon emlegeti, Vácott és környékén, [324](#) mert innen közöl legrészletesebb adatokat, azonkívül, hogy a Budai hegyeket is jól ismeri.

Életéről és foglalkozásáról nem sokat árul el. Gombocz Endre kutatása nyomán tudjuk, hogy Óbudán, 1798. évi április 29-én hunyt el. Általam ismertetett könyvét, az „előző szó” szerint 1797. évi november 25-én fejezte be, így feltehető, hogy ennek 1798-i megjelenését már nem érthette meg. Korát megközelítően megadja könyve 437. lapján, amikor a Valeriana-ról írja, hogy „Tobákba keverve már 27 esztendeje hogy élek a’ porával, hála Istennek hatvan esztendőt általhágtam, még Pápa szemre nem szorultam.” Ha szemei nem is gyöngültek, több baja lehetett fogaival, s valami mellbaj is kínozhatta („mert bár több fogaim vólnának. Jaj annak már, a’kinek a’ fogai pusztulnak.” 244. lap, „Én magam-is 17 het [!] esztendőktől fogva állhatatosan decoctumokban élek vele a’ melyjem nyavalyáiban.” (255).

Foglalkozására Háberle Károly nyújt adatot, amikor művében (*Svccincta rei herbariae Hvngaricae et Transsilvanicae historia stb.*, Budae, 1830. 23. lap) „Veszelszky Antonius, Officialis oeconomicus”-nak említi. Kétségtelenül nagy műveltségű, nagy olvasottságú gazdasz ember lehetett, akit érdekelt az újdonságok s a közgazdasági kérdések. Tájékozott volt az erdőgazdálkodásban is, mert sok olyan erdészeti szakmai műveletet ismertet (pl. a magvak rétegelését, sztratifikálását), amelynek feltehetően ő az első magyar nyelvű ismertetője. Ő írja le az első magyarországi kanadai nyártelepítést: „A’ Canadai Nyárfával 1780-ban Simon Júdás nap tájban a’ Pesthi híd’ mellyékét alólrúl, fellyülrúl bé-ültették, majd meglássuk mitsoda vastagra nőttek 10. 12. esztendők alatt.” (32. lap).

Gombocz Endre dicsérően emlékezik meg botanikai műveltségéről, s Csapó József közismert „Új füves és virágos magyar kert” (1775) művének értékesebbnek tartja munkáját. Annak ellenére, hogy munkája felett 165 év telt el, Gombocz Endrével együtt megállapíthatjuk, hogy stílusa nem elavult, s különösen ott élvezhető, ahol saját élményeiből, egyéni humorával fűszerezetten adja elő a népi szokásokat, a népnél tapasztaltakat.

Rengeteg botanikai adatot jegyzett fel, s külön érdemes lenne ebből a szemszögből könyvét feldolgozni. Korát megelőző és kora növénytani irodalmát jól ismerte. Botanikai műveltségét elárulja az a rengeteg

idézet, amely a különféle művekből citálva munkájában előfordul. Ennek ellenére – Gomboczot idézem – „nomenklaturája beosztása és egész iránya ósdi. 528 növényt sorol fel [ezt kiigazítom azzal, hogy helyesebben ennyi tétel alatt sorol fel növényeket, mert néha 2–3–4 fajt is együtt tárgyal] betűrendben és bár bevezetésében hivatkozik röviden Linné rendszerére, a binominális elnevezéseket az utánuk következő frázisokkal együtt használja, sok helyütt még éppen a régi frázisok kerülnek előtérbe.” (Gombocz i. m. 211. lap).

Veszelszki munkájának értékét fokozza, hogy igen sok magyar növénynevet őrzött meg. Felhasználja Benkő Józsefnek, ennek a tragikus, hányatott életű nagy magyar botanikusnak Molnár Jánostól 1783-ban kiadott növénynévgyűjteményét. Eljárásában nem látok következetességet, mert neveket el is hagy, de ha mást is ismer, azt is közli. Benkő növényneveit „A’ Kösöséges [!] Magyar Fa és – Fű-szeres szozatoknak Tartományos nevei” címen közli munkája végén 44 számozatlan lapon. Könyvének értékét fokozza az, amint saját bevallása szerint írja, hogy „a’ mennyire lehetett együgyűségemtől az akkori sok felé-való utazásim között ki-keresni, sőt a’ fűvészségben jártos költős öreg Asszonyokat, mezei pásztorokat, és egyebeket a’ nevek, és helyek eránt meg-kérdezni, értekezni, ’s végére járni éppen nem szégyenlettem; hogy ők ezt vagy amaz fűvet hogy nevezik, sőt sokszor vagy kellett vagy nem, tőllök megvettem.” (11. lap).
325Érzéke volt a magyar nyelv iránt is, gyűjtötte a tájszavakat („ím’ a’ kedvedért az egész könyvet úgy rendeltem, hogy abból a’ régi és mostani Tartományos szavainkat éppen ki-nem rekesztettem, hanem a’ mint az időkhöz legy [!] egy-egyezőbnek lenni találtam, a’ szerint tselekedtem, vigyázva arra, hogy a’ mennyire lehet, a’ könyv haszna vehető lenne.” (11–12. lap).

Munkája valóságos kincsháza a népi orvoslásnak, a népi betegség neveknek. Érdemes lenne orvostörténeti szemszögből is feldolgozni. Érdeklődése – amelyre Gombocz Endre is felfigyelt – kiterjedt a magyar földrajzi nevekre is. A Literärischer Anzeiger 1798. évi 90. lapján ezt írja: „Er arbeitete jetzt schon fleissig an einer Erdbeschreibung von Ungarn, in ungr. Sprache, nach den im gemeinen Leben üblichen Benennungen der verschiedenen Gegendes Ungarns.” (Gombocz i. m. 210. lap). Most ismertető munkájában is kimutatja érdeklődését a földrajzi, másképpen a helynevek iránt. A 370–371. lapokon írja, hogy „Végre én magam-is úgy tapasztaltam, hogy a’ hol a’ Tölgy-fák tanyáznak, azt a’ helyet Tölösnek, a’ hol a’ Tser-fák, Tseresnek; Tsoportos-fák Tsoportosnak; a’ Magyar-fák, Magyarosnak; a’ hol Bükk-fák, Bükkösnek hívják az erdős helyeken, ’s a’ t.” Vagyis felismeri a helynévkutatás egyik névadási törvényszerűségét, hogy a természetes táj ősi, változatlan növényzete gyakran szerepel névadóként. Így eddigi ismereteink szerint az elsők közé sorolhatjuk, akik a földrajzi nevek gyűjtése iránt hazánkban érdeklődést tanúsítottak (vö. Szabó T. Attila, A magyar helynévkutatás a XIX. században. Kolozsvár, 1944. munkájában foglaltakkal, miszerint Virág Benedek 1804. évi levele az első ilyen érdeklődésű irodalmi adat).

Szüülőhelyét első életírója, Alföldi Flatt Károly nyelvének tájszavai alapján igyekezett felderíteni. Három ilyen, általa dunántúlinak nevezett szót mutat ki: buborka, réce, szegezés.

Tüzetesebb vizsgálat után azonban megállapíthatjuk, hogy nyelvezete tősgyökeres Rába-vidéki – kemenesaljai.

Alábbiakban szószedetbe szedtem a nyelvezetre jellemző tájszavakat, amelyeket azért is értékesnek kell tartanunk, mert sok esetben tájszavaink első előfordulását jelentik.

A MTSz alapján Kemenesalja–Rába-vidékinek ismertek és annak minősíthetők a következő szavak: akóna, csíve ’cső’, dobozó, gánca, gubacs, hangyál, kapaskodik, kukó ’tojás’, külyü, mátra, mihent, patécs, pizse,

porósza, polyka, réce, redves, rigya, rozsanya, senyedik, sóder, zszsék. Amint látjuk, Alföldi Flatt Károly három dunántúli szavával szemben tetemes, közelebbi helymeghatározást szolgáltató tájszavakat lehetett munkájából gyűjteni. Veszelszki nyelvezete éppen ezért értékes, mert eddigi ismereteinket nagy mértékben kiterjeszti, és a Rába-vidéki magyar nyelv XVIII. századi állapotára szolgáltat értékes adatokat.

Közölt növényneveit nem használhattam fel, mert sajnos legkritikább esetben írja meg, hogy a feljegyzett nevet hol hallotta. Itt kutatóinkra vár a feladat, hogy a Sopron megyei magyarság nyelvében végzett növénynévgyűjtéshez Veszelszki több mint 150 éves adatait felhasználják.

Igen érdekes közműveltségi szavakat is megőrzött (pl. a bor házasítása, boszorkány-nyomás, fogvájó, gőzfürdő, kanári madár, melegház, napraforgómag olaj, pápaszem stb.), a nyelvújítás szavait is használja, sőt ő maga is igyekezik újakat alkotni, s nagyon helyesen a népnyelvhez fordul (pl. ásvány, fantasztá, lisztláng 'pollen', eszekben kábult 'maniacus', növevény (ez tájszó is!), szálka 'mycelium' stb.). Szószedetembe ilyeneket is besoroltam, hogy teljesebbé tegyem Veszelszki Antal nyelvezetének bemutatását.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Reuter Camillo: A Rába-vidéki nyelvjárás egy XVIII. századi emléke (Veszelszki Antal Sopron megyei botanikus nyelvezete) / SZÓSZEDET

326 SZÓSZEDET

agyvelő	meleg vízben mint egy-megszokták abárlani 344.
abárlani	ha ki a' gyökerét meg-rágja, az agya' velejét tisztítja az embernek 257; az agy-vel 259.
akóra	le-húzzák más hordóba... és az akónáját verjék-bé 165.
andalogni	sokat ne andalogjanak 186.
anyarozs	l. rozsanya .
ásvány	A' mellyek nem élnek, nem éreznek, belőlről sem nevednek, az az: élet nélkül vagy a' természet országában Mineráloknak, Ásványoknak neveztetnek, úgy mint a' köve sokféle nemeik... mellyek nem éppen a' földben teremnek, mint a' gyöngyök a' klárisok a' tengerben, a' kövek az állatokban; mivel ezek-is kötermészetiük, ide szán 3-4.
balzam	egy szóval az emberi életnek balzamja 446.
bekákázni	A' Kádárok (Bodnárok németesen a' Pintérek) hosszú leveleivel hordó, kanná, désa (egyéb fa-edények' fenekét szokták be-kákázni (pintérezni). 436.
béllyeg	Ez-is az említett 'Sállják' billyegét hordozza 394.
bibe	igen foganatos orvosság a' Frantz ellen, ha azzal gyakorta mosogatja a' bibéjét. 441.

bogrács	ki-takarítják a' bográtsból 312.
bocos	a' fű gyök-ere bontzos, keresztül keveredett 239.
bor házastás	Ha a' borban a' körtvély fellyül-leveg, nints meg-házastva a' sógor Uramtól 368.
borongatni	de zöld füvel kéne borongatni 26; a' vízében mártott ruhákkal borongatni 128.
borovicska	l. fenyópálinka .
boszorkány nyomás	s' esztelenül, boszorkány-nyomások ellen, kő legyen a' fülükben. Jaj! rosz világ! setü világ. 335.
bögöly	a' meg-kentt marhák' hátait ama' dongó légy (bögöly) bé nem pöki 282.
bötkös	a' sok gombos 's bötkös két arasznyi száráival 345.
buckós	az ágai le-felé-hajlók, és nem olly butzkós (tsomós) 14; A' gyökere fejér, gyenge, l butzkós 354.
cibere keszóce	Ezt a' Lengyelek meg-savanyítják, ollyan a' leve mint a' savanyú káphoztáé, vagy tzipberá keszóctéje 107.
cicka	Hasát laxálni a' ki akarja, leg-jobb a' kék káposztának a' felső tsimáját (tzitzkáját) 109.
cinóbriom	összel a' tzinobriom színü piros bogyóit 396.
cukor	ugyan annyi sárga tzúkorral 92.
csáva	l. csere-csáva .
csépelés	A' magvaknak a' tokokból-való ki-tisztítását, tsipelését, kiszáritgatását az okos eszekre bízom 431.
cserés	Ez Fenyves, és tserés erdőkön terem 101; A' Budai tsereseken, 's tsalitosokon Szer Monostora tájján a' tsonkázott erdők' helyein és egyebütt eleget láttam teremni 440.
csere-csáva	A' Vargák héjja' [Alnus] levelébe [!] rosdás vasakat hányván, fekete festéket, bőr-tsere-tsávákat készítenek 40; mert a' vargák, 's Timárok tser nélkül bőrt nem ké sőtt a' fahejának (kérgének) ugyan azon hasznai vannak 369; 's hejjokból T (Tsávákat) készítenek 379.
csere-csipd	Az óltó-ágnak heját, és fájját itt-is kétfelől meg-faragjuk; de a' bélit meg-nem kell so helyheztetik a' késsel hasított tsere-tsipdbe, hogy a' törzsöknek túlsó részén a' közösítés
327 csikmák	mennjen Lékára (Kő-szögön fellyül tsak két óra járás) ehe tik ott Bükk-makk olajos Péntek, szombat napon 216; Sokan szeretjük a' tsikmákos rétest 337.

csombolék	makk forma tsombolikok függnek rajta 334.
cső	A' virágja sárgálló, belőlről barnás, mint a' sár-fű mag tsükben, vagy hüvelyben gyapjas dióját 105; A' fekélyes, tsűvös sebeket főtt levével jó párolni 314; fekély terjedő, tsűvös sebeket 397. Ld. még kukoricacső.
csupa magyar	de a' tsupa Magyaroknál, a' kik között eleget forgottam 239. (a csupa magyart nemzetekkel szemben említi)
dákos	A' füves levelei majd igen ollyak mint a' két elű dákosnak 321.
desztillálódni	osztán a' napon 8. 9 napokis distillálódni hagyják 441.
döbögés	l. szívdöbögés.
döhös	a' ki-fatsart levével a' rothadt dühös [sajtóhibajegyzékben dohos-ra javítva] szájt ha öblögetni 185; a' rothadt döhös szájt jó véle öblögetni 236; a' dohos szájját-is meg 341; a' döhös szája meg-gyógyítja 385.
égető üst	az égető vas-, vagy réz-üstöt 409.
elegyít	tím sóval egyben egyelítvén kék-veres festéket tsinál 395.
eves	és eves dagadásokat 401.
fáji tyúk	piros bogyóit meg-érleli, a' mellyek a' fáji-tyúkoknak kedves téli eledelek 396.
faldoklani	hogya ő a' szolgájának fej-fájjását, melly miatt majd a' földet faldoklotta 440.
fantaszta	ki magánál hordozza e' füvet, a' phántáziát az ember' fejéből ki-üti, be jól járna phantaszta 113.
farzsába	zúzott leveleit Farsábra, lankadt tagokra kötik 61; a' Far'sábás, kórságos ember' farzsábásokank 113.
faszeg	a' kemény fájjából tsinált szegekkel a' német vargák szokták a' saru és tzip meg-erősíteni 174.
faszlangos	Hamuszínú hasagatott faszlangos kövér leveleiről 338.
fehebűbja	hanem a' fejek' pupját 281.
fencse	l. kencse-fencse.
fenyődió	A' rajtok [Abies alba, Picea excelsa] termő czirbél-diók melegítnek, a' héjja jó huru mézes borban a' fenyőfa diót iszszak 15; Ha ezen gyökérből a' fenyő-fának diótskáival
fenyőpálinka	Végre a' fenyő pálinka-is sokaknak kedves ital, és hasznos annak a' ki égeti 266.

féreg	l. rozsféreg .
fityerésző	hanem a' furtsa fityerisző embereket szokták véle meg-tréfálni 448.
fog	l. odvas fog .
fogvájó	A' fájjából jó fog-vájót tsinálni 383.
forrás	A' forrás kútaknak és fris patakocskáknak 323.
fövény (betegség)	azt a' vizet innia fövény ellen igen hasznosnak mondják 308; mert a' kő, és fövény Principális 399.
fürdő	l. gőzfürdő .
fürjfolt	A' bogyók levele szeplőt, fürj-fóltokat elveszt az ábrázatjokról az Aszszonyoknak ábrázatról a' fürj-monyas fóltokat is el-veszti 110; a' fürj-monyas szeplőt az ábrázatról 127.
fürjmonyas	l. fürjfolt
gánica	Vas-Vármegyében a' Hientzek között két-szer-is vetik [a hajdinát], és gabona helyébe, stertzet, gántzát (ez ott tartományos szó, és annyit tesz mint a' puszlitza) készít 230.
328gát	majd minden lapályos viz-gátok, és hidak körül 259.
golyva	'A' Tsalló-köziek, és a' szomszéd Stájerek az illetén fünek hasznát vehetnek. (a' el-rontja) 158.
gömbölyéges	A' levelei rántzossak, gömbölyégessek 106.
gőzfürdő	Gőz-ferdőt-is tsinálnak a' leveleiből 368.
gőzpára	Ferdőnek, gőzpárnak igen hathatós ereje van 331.
gubacs	mellyet a' föld' népe Gubatsnak, Gubitsnak nevez 369.
guga	Ha valakit a' mirígy vagy a' guga megszállott 57; Kemény gugákat el-oszlat 186. Ha van, kivált a' veres, hegyes, mérges guga 389.
gyík	l. torokgyík .
hajhászni	én itt azt nem hajhászom 433.
hákoló	a' hákoló, és fülladozó embernek 413.
hangyát	a' Hangyáloknak-is van veszedelme, ha ezt a' füvet a' fészkekre rakják 247; hangyá hevertetik 278.

hárs 'háncs'	azutánn hárs, vagy más kötőlékkal jól bé-köttessék 294.
hasrágás	leve has-rágást állít 410.
heventében	mindjárt heventében be-kötik 411.
himlőző	első levét a' himlőző gyermekeknek hasznos bé-adni 271.
holtszén	A' fájjából sok jó abrantsokat tsinálnak, a' hólt-színével a' képírók, és mások-szoktak, még a' puska-por tsinálásban-is ezen hólt-szénnel élnek 176-7.
kaholás	a' fúlladozást, és a' kaholást meg-szünteti 410.
kákázni	l. bekákázni .
kanári madár	A' kánári Madaraknak kedves eledele (Kánári köles), ha kender és répa maggal adják n
kancsarít	a' szarvas marhák farka kantsarítva bogáraznak 220.
kankalékos kút	A' Gémes, vagy-is Kankalékos kútakra 447.
kankó	l. szürkankó
kaposkodik	úgy nő mint a' szőlő-veszsző, és könnyen kaposkodik 255; száraival ide oda kaposkodil
kártyacsinálók	a' kártya-tsinálók kék, és fekete festéket készítenek a' [fagyal] bogyóiból 274.
kehes-pehes	sőt a' kehes-pehes, göthös hektikusok 308; A' kehes-pihes, göthös emberek 338.
kencse-fencse	jó kentse-fentse leszsz a' sömör ellen 61; költséges kentse-fentse 292; kentse fentsé belőle 325.
kenyőcse	kész kenyőtséje lesz a' Frantzoz tagoknak 188; disznó-hájjal jó kenőtsét tsinálnak 198.
keszőce	l. cibere keszőce .
komakók	komakókokkal a' szomszéd támaszokra kapaszkodnak 445.
kopáncs	a' két fának gyümöltsei tsak a' kopántsokban különböznek, a' Töl fának sima, féldió a' Tser-fának pedig szűrös borzas kopántsa majd mind a' gesztenyéjé 369.
koponya	Az ember' kaponyája 349.
korogtatni	némellyek pedig főtt levével korogtatva öblögetik a' fogak' inait 274; levével jó korogtatni 311; a' torok, és száj' meg-veszését meg-gyógyítja, ha úgy isszák és korogtatják 316.
kotyogós üveg	valamely nyakas (katyogós) üvegbe 266.

költös '?’	sőt a fűvészségben jártos költös öreg Aszszonyokat ... megkérdezni 11.
kölű	a' gyök-ere' kölű közepe el-harapottnak látszik 314.
kukoricacsó	A' gyenge tsüvök' szemeit sülve, főve eszik tsemege helyett 229.
329kuku	mert másként se' kuku, se' pizse nem lesz belőle 294.
kút	l. kankalékos kút .
külyü	a' végre gyümötseit meg-szárítván, küllőkben megtörik apróra 126.
lapác	A' Budai hegyek közt-VALÓ lapáztokban 400.
lejtő	jobban le-tsússzon a' löjtőre 331.
lesarabol	A' belső héjjának, ha a' külső részét késsel le-sarabolják, világos sárgát fest 41.
lisztláng 'pollen'	A' virágjának kölű' közepében, sáfrány forma szálkák, porfonalak a' nemző l (stamina seu filamenta crocea, a' patikáriusok szerint Antherea & Crocus Liliorum a' sárgaságot elűzik 275.
lódobzó szilva	a' mellyek közt leg-nagyobbak az úgy nevezett ló-szemű; ló-dobzó szilvák 359.
lósömör	a' Ló-sömört, vagy-is a' kézen-VALÓ repedést meg-gyógyítja 422.
lúgozni	a' tserfa hamuját ruhát lúgzani az Aszszonyok 370.
macskaméz	A' rajta termő tsippás gyantát, vagy matska-mézet 148; a' gummija (a' nedve, Matska-méze) 49.
madár	l. kanári madár .
magyar	l. csupa magyar .
mása	Ha magvát, leveleit szárastól borban iszszak a' gyermek' mássát elvettetik 122; virágjának füstje alólról az Aszszonyok mássát el-indítja 119.
marcalos	a' Hanságon, és egyéb motsáros, Martzalos haszontalan boszótos helyeket 333.
mátra	az asszony' le-esett mátráját meg-gyógyítják 368.
mazsolaszőlő	vagy malo'sa-szőlőbe teszik 383.
megkábult 'maniacus'	hogya' Maniacus eszékben kábúlt emberek 246; a' maniacus meg-kábúlt embert 249, '.
megnyilazni	Ha a' tudatlan kováts a' patkolásban a' lovat meg-nyílazta 439.
melegháti	de meleg házak vagy Péntzék nélkül nálunk meg-nem maradnak 382.

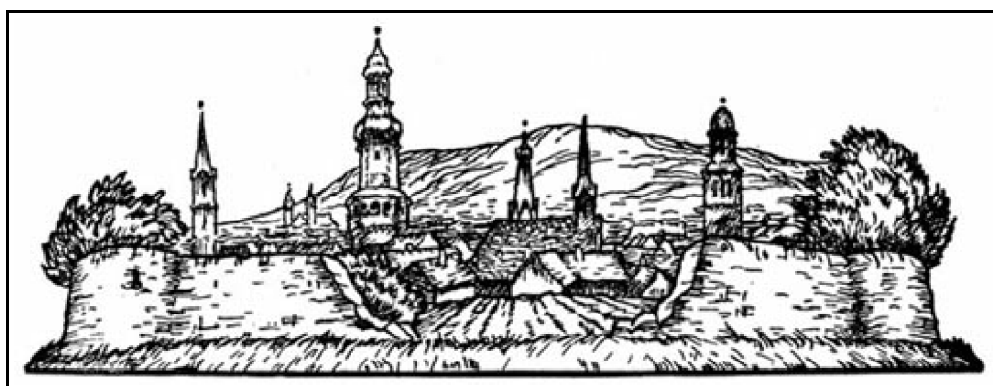
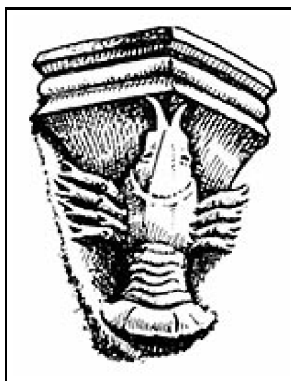
mihelyt	mihent irkálni, firkálni tud 395.
moha	Az Ülleiek Pesthre a' földi mohot kotsikkal hordják 6.
moly	Sokan moly ellen a' gyapjú ruhák közzé rakni javalják 151.
morzsalékos	A' körtvély-fa mor'salékos kövér földben szeret tanyázni 367; a' földje morzs porhanyos 372.
mundér	egész télen zöldek maradnak; de tavasszal ismét új zöld monderba öltöznek fokhagyma' mundérja van rajta 401.
napraforgómag olaj	Ez Amerikából származott hozzánk, imitt-amott kertekben termesztik,... és közönséges, hogy annak le-írásával nem-is szükség a' tollat koptatni,... A' i gyermekeknek 's madaraknak kedves eledelek, tán olajt-is jól lehetne a' magvaiból i édesek 223.
növevény	A' Fűvészség olyan tudomány, melly a' növényeket rendbe-szedi, meg-esmé ki-mutatja stb. 4.
nyakcsap	és nyak-tsap' nyavalyáit le-tsillapítsa 396.
ó 'avas'	de ó hájat-is kell hozzá tenni 371.
odvas fog	a' gőzivel-is párolják odvas fogaikat 252; porát az advas fogba hinteni 375.
olaj	l. napraforgómag olaj .
omlás	l. szájomlás .
330 orr-sül	az úgy nevezett orr-sült (polypust) kiveszti 193; az orr-lyukban támadt súly ellen é orvosság 194; A' kinek az orrában sül-nő, az-az: valami hús nőtt 356.
ótvár	és az ólt-varokat-is meg-gyógyítja 360.
öklelet	jó öklelet ellen 399.
ökrödés	Gyakor ökrödést-is el-títhat ő nyilván 449.
pácolni	ha véle pátzolják (áztatják) 366.
palack	a' hol a' бүдös férgek, Poloskák (palatzkák) tanyáznak 237.
pálca	l. pipere pálca .
pálinka	l. fenyőpálinka .
pápaszem	a' Pápa-szemre sem lessz... szükségek 213.

pára	l. gőzpára .
parázs	de azt parás-hamuban meg-sütik 330.
pásszió	Kólikát, gyomor', és a' méh-anya' pásszióit meg-szünteti 256.
patécs	vízi-betegség, patéts, és pestis ellen 124, 232.
patika	Az Apatikában Extractumot, conserv. és a' virágaiból destil. vizet tartanak 234; Ugye Patikaszerek között 384.
pehes	l. kehes-pehes .
pintérezni	l. bekákázni .
pipere pálca	Már ma alkalmas pipere páltzákat inkább, mint sem tamadéknak valókat készítenek belő
pipes tyúk	Végre a' pipes tyúknak a' nyelvét fok-hagymával szokták meg-kenni 38.
pizse	mert másként se' kuku, se' pizse nem lesz belőle 294.
polenta	[árpa] jó kenyérnek, pépnek, kásának, sernek, főtt víznek, polentának, mellyet hajdan helyett hörpöltek régi őseink 252.
pöhös	mert jó-is és hasznos-is a' kehes, pöhös ember' melyjének a' levét hörpögetni 109.
pörkölt	a' pergelt magvai' porát 326.
pörölni	a' fűvel pörölni, párolni a' dagadt, és fájdalmas testeket 307.
prósza	a' föld' népe pedig porozát pogátsát, málét puliskát, maligát készét magának téjjel 229.
pulyka	Ludak, polykák, kátsák 281, 312.
puszlica	gabona helyett élnek vele [hajdina], stertzet, gántzát (ez ott tartományos szó, és anny a' puszlitza) készítnek belőle 230.
rák	A' tsonos szárnyú madarak (rákok) a' folyók' partyain, a' hol Éger-fák' gyökereit é örömeest laknak 40.
ráksúly	rák-sült azon képpen el-oszlatnak 246.
rebegő	A' guta-ütött ember' rebegő nyelvét 376.
réce	A' kik galambokat, vagy rétzéket (kátsákat) 200; A' kátsáknak (rétzéknek) és a' madaraknak kedves eledelek 272; kátsák (rétzék, rútzák) 281.
redves	A' pora redves sebeket gyógyít 318.

rege	Régi rege lehet ez, nem méltó a' meg-fejtésre 315.
reték	A' munkás emberek szeretik a' retket 373.
rétes, rétetlen	A' kerti szeg-fű dupla, és együgyű, avagy rétes, és retetlen [sajtóhibajegyzékben javítva]. Ennek egy, amannak pedig több sorú virág-leveli vannak. 221.
ribizli	Ribeszli már ma a' neve a' nép között 379.
rigya	Az Éger-fa' rigyája a' munkás méheknek nem kevés eledelt szolgáltat 40; Ezen fán [Diófa], valamint más kemény hejű gyömoltsöket termőknek tsak valami bérk rigyájok van 263.
331rozsanya	hogya ha sok ro's Annya találtatik közte 403.
rozsféreg	a' lovak' torkába rozs-, és egyéb férgek ellen szokták tölteni, avagy a' füvet megvagdalva abrakban adják-be. 250.
rőf	Ennek a' réfnyi fünek 76.
sajtósróf	Idővel sajtó-srófnak, puska-ágynak, és egyéb szerszámoknak, mellyeknek tartóssága k kíván, hogy hamar el-ne kapjanak. 416.
sarabol	I. lesarabol .
sása	sásának, vagy mártogató lóvnek-is kedves 241; Az Olaszok, Németek Sását készít 272; sőt némelyek még sásának sem javallják a' tehén-hús mellé 356.
sehol	Az orvosságok között még eddig nem sok hasznát vették soholt-is 264; sohol sem 333.
senyedék	az ember' testén a' senyedékeket 234; Kosz, rüh, és szenyedék ellen 386.
sérvés	Levét, magvát, porát a' sérvés ellen-való flastromok közé keverni igen hasznosnak t Borban fött levelét, és porát esésről, belső sérvésről sokan ditsérik 342; belső, külső gyógyít 397.
sóder	Sokan a' gyökerét tavasszal szokták ki-ásni, tzérnára fűzvéen, a' két sódérjok nyakokban hordozzák 179.
sömör	I. lósömör .
sövény	a' szőlők lábain eleven spallérokot (sövényeket) nevelnek 274.
spenót	A' mi német szomszédinknál esméretesb a' spinót 418.
sróf	I. sajtósróf .

sugár	A' gyürü-fa' vesszőből jó sövény-kerteket fonni, a' vékony sugáriból pedig kés kosarakat kötni 174; A' Gémes, vagy-is Kankalékos kútkra jó sugárok válnak Ruhaszáraztó kötél helyett-is él vele a' föld' népe falu helyeken 447.
sül, súly	1. orrsül, ráksúly.
szablya	kést, szablyát ...meg-keményítené 348.
szájomlás	levelét száj-omlásban sok rágja 274; a' dohos omlott szájját öblögetni 357.
szálka 'mycelium'	a' [gomba] gyökere a' sok szálka 5.
szalmazsák	A' leveleit derek-ally-hajjakba szőrmatrátzok, vánkások formájára varják szalma-zsákoknál fellyebb betsülik 215.
szegezés	úgy a' szegezés ellen (öklelet) vagy nyilalás ellen Luter Mártonnak próbált orvossága 133, 192; a' szegezést vagy is oldal-nyilalást 256; Óoldal' nyilalásban (szegezésben) 338; a' virágja víze öklelet (szegezést), és az oldal-fájjást elállítja 361; igen hasznos vagy szegezés ellen, a' mint Dunán túl hívják 373, 415.
szemölcs	A' szömöltsöt el-veszti, ha gyakran a' levelével meg-dör'söltetik 108.
szemölcsén	A' fatsart leve a' szömöltsént elveszti 166.
szén 'parázs'	A' tűzre nem igen ditsérik a' dió-fát: mert büzőlögve ég, és szent sem ad jót 20 holtszén .
szerencse-vessző	Végre a' Mogyoró-fa vesszőnek egy Csudálatos erejét írják az Irók, hogy az ált: gyomrában aranyat, ezüstöt és más értzet feltalálhatni; azért a' virga divinator szerentse-vessző névvel nevezetik. 177.
szerű	Juliusban Kakuk-fű' virágjával az égető vas-, vagy réz-üstöt meg-kell tölteni, és ug szerű égett bort reá tölteni 409.
szikes	csak az igen székes réteken, kivált a' Nagy-Iványi, Hortobágyi, Nád-udvari határokon 9
szilva	1. lódobzó szilva .
szilvalé	virágját szilva-lévben főzik 398.
szívdobogás	szív-dobogásban a' piros szeg-fű virágival nád-mézben főve sokan hasznosan élnek 222
szőlő	1. mazzolaszőlő .
szürkankó	mert a' természetnek keresgetésével, a' szegény szür-kankós Vintzellér-is 445.
tabakos	evvel kezdnek a' Tobákosok, és Kordoványosok festegetni 93.
tányérnyalók	A' tányér-nyalókat meg szokták evvel a' füvel tréfálni 73-4.

tó	Ez a' tüskés levelű-fű álló-tókban nő 265; Az álló tókban, posványokban 358.
toboz	l. fenyődió .
torokgyík	Torok-gyék (angina) ellen 331.
tótikás	mellyett a' Tótikás Vármegyékben természetnek 320; hogy a' lengyel, Tseh, és egyéb Nemzeteknél esméretesb 239; nem csak a' Tótikás nemzetek 312.
töpörödött	A' vén asszonyok töpörödött ortzájokat 247.
törzsök	Itt a' magas fák' törökét 292.
túr	hasznos véle kenni a' túrt, kelést, varat kenni 315.
turha	Torhát, és a' nyálat Izsóp ki-tisztítja 251; nyálat, torhát 345; régi hurutot és torhák hasznos 373.
türés 'türelem'	csak tsendes türeése légyen hozzája 445.
tyúk	1. fáji tyuk, pipes tyuk.
tyúksegg	Tyúk-szemet; Tyúk-segget, Szömöltsöt, a' reá rakott levelek el-ölnek 405.
tyúkszem	A' tyúk-szemet a' láb-újjakról el-veszti 145.
udvarolni	A' réfes szára' tetején szép négy szegű égszínű virágotskák udvarolnak 344.
üst	üstben, vagy-is vas-fazékban 140. 1. még égető üst.
üveg	l. kotyogós üveg .
varázsvessző	l. szerencse-vessző .
vérengző	és a' vérengző fog-inakat meg-gyógyítja 348.
vessző	l. szerencse-vessző .
zsák	l. szalmazsák .
zsizsék	a' gabona-hambárok' közepébe-is markonként be-teszik, hogy a' 'Si'séktől azokat r 391.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

333 HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Zilahi József: Faipari mérnökök képzése Sopronban

Zilahi József: Faipari mérnökök képzése Sopronban

Egy éve jelent meg a Népköztársaság Elnöki Tanácsának az 1962. szeptember 1-ével életbe lépő 1962. évi 22. számú törvényerejű rendelete a *felsőoktatási intézményekről*. E rendelet 19. §-ának 2. bekezdése értelmében a soproni *Erdőmérnöki Főiskola* mint „*Erdészeti és Faipari , Egyetem*” működik tovább, és a rendelet 1. számú mellékletében feltüntetett két karra: *Erdőmérnöki Karra* és *Faipari Mérnöki Karra* tagozódik.

E rendelet pár hónappal az után jelent meg, hogy az Erdőmérnöki Főiskola az erdőmérnöki oklevelek

mellett 1962. júniusában első ízben adott ki *faipari mérnöki oklevelet is* végzős hallgatói egy részének.

Az 1958-as jubileumi emlékünnepek óta, amikor a Főiskola a Magyarországi erdészeti felsőoktatás megindulásának 200, az intézet fennállásának pedig 150. évfordulójáról emlékezett meg⁹⁽⁷⁹⁾ az intézmény életében kétségtelenül ez az éhmult évi két esemény volt a legjelentősebb, és méltó arra, hogy vele s előzményeivel – a teljességre való törekvés igénye nélkül – röviden foglalkozunk.

Mindkét törvény miniszteri indoklása szerint „a megszűnő osztály helyett a későbbiekben az erdőmérnöki osztályt *fatechnológiai* (a szerző kiemelése) és egyéb agrártechnikai irányokban *szándékozom* kifejleszteni.”¹⁽⁸⁰⁾ Ezt a miniszteri szándékot az első ötéves tervről szóló 1949. évi XXV. törvény is megerősíti, amikor 48. § ának 8. bekezdésében kimondja: „A főiskolák, elsősorban ... a soproni *Műegyetem bővítésével* (a szerző kiemelése)... biztosítani kell az ország növekvő műszaki szakember szükségletének ellátását.”

A budapesti Műszaki Egyetem Erdőmérnöki Kara Sopronban az 1949/50. tanévet már a fejlődés és a fejlesztés jegyében kezdte meg: az 1482–13/1949. V. 1. VKM. számú rendelettel²⁽⁸¹⁾ jóváhagyott tantervek alapján három: erdőgazdasági mérnöki, erdőipari mérnöki és *faipari mérnöki* tagozatokon indult meg az oktatás. Ettől az időponttól számíthatjuk tehát a faipari mérnökképzés történetét.

Az előbb említett rendelettel jóváhagyott első hazai faipari mérnöki tanterv a következő volt:

3341. számú melléklet

Tantárgy	1. félévi			2. félévi		
	heti óraszám					
	elmélet	gyakorlat	tanulókör	elmélet	gyakorlat	tanulókör
<i>I. évfolyam</i>						
Matematika	6	4	2	6	4	2
Ábrázoló geometria	4	4	2	4	4	2
Fizika	3	2	2	3	2	2
Kémia	3	4	2	3	2	2
Ásvány–közetan	2	2	1			
Földtan				2	2	1
Éghajlatlan	2	2	1	1	–	1
Műszaki rajz				–	4	1
Társadalomtudomány	2	–	–	2	–	–

Tantárgy	1. félévi			2. félévi		
	heti óraszám					
	elmélet	gyakorlat	tanulókör	elmélet	gyakorlat	tanulókör
Összesen:	22	18	10	21	18	10
<i>II. évfolyam</i>						
Növénytan	4	8	2	4	8	2
Mechanika	4	2	4	3	2	4
Erdészeti talajtan	3	2	2	2	3	2
Erdőtalaj–mikrobiológia	1	–	–			
Elektrotechnika	2	2	1			
Erdőműveléstan	2	–	1			
Szerves kémia	3	4	2	2	3	2
Fásnövények szövettani vizsgálata				2	4	2
Fizikai kémia				3	2	–
Politikai gazdaságtan	2	–	–	2	–	–
Összesen:	21	18	12	18	22	12
<i>III. évfolyam</i>						
Erdőműveléstan enciklopédia				2	2	–
Mechanika	2	2	2			
Általános géptan	2	2	2			
Magasépítéstan	3	2	2	3	4	2
Gépelemek	2	2	2	2	2	2
Gőzgépek és gőzkazánok				2	2	2
Villamosgépek				2	2	2
Gázgépek	2	2	–			

Tantárgy	1. félévi			2. félévi		
	heti óraszám					
	elmélet	gyakorlat	tanulókör	elmélet	gyakorlat	tanulókör
Elektrotechnika	2	2	2			
Faanyagismerettan	2	2	–	2	2	–
A fa mechanikai technológiája	2	3	2	3	4	2
Faipari gépek	2	2	–	2	2	2
Filozófia	2	–	–	2	–	–
Összesen:	21	19	12	20	20	12
335 IV. évfolyam						
Erdőhasználat	4	4	2	4	8	2
Üzemtan	1	2	–	3	2	–
Faipari gépek	3	4	2	2	2	2
Faipari üzemek tervezése	3	4	2	2	3	2
Faipari választékok, kereskedelmi szokványok	2	2	2	3	2	2
A fa kémiai technológiája	3	4	2	3	4	2
Gazdasági politika	2	–	–	2	–	–
Összesen:	20	20	10	19	21	10

2. számú melléklet

Tantárgy	1. félévi		2. félévi	
	heti óraszám			
	elmélet	gyakorlat	elmélet	gyakorlat
<i>I. évfolyam</i>				
Filozófia	2	–	1	1

Tantárgy	1. félévi		2. félévi	
	heti óraszám			
	elmélet	gyakorlat	elmélet	gyakorlat
Orosz nyelv	–	2	–	2
Testnevelés	–	1	1	–
Geológia	2	2		
Matematika	4	4	4	4
Ábrázoló geometria	2	4	3	4
Kémia	3	3	3	2
Növénytan	3	3	2	4
Fizika		3	2	3
Összesen:	16	19	16	20
<i>II. évfolyam</i>				
Filozófia	1	1		
Politikai gazdaságtan			2	–
Orosz nyelv	–	2	–	2
Testnevelés	–	1	–	1
Matematika	2	2		
Kémia	2	2		
Növénytan	2	2		
Fizika	3	2	2	2
Műszaki rajz	1	4		
Géprajz			2	4
Szabadkézi rajz	3		–	4
Fémtechnológia	3	2		

Tantárgy	1. félévi		2. félévi	
	heti óraszám			
	elmélet	gyakorlat	elmélet	gyakorlat
Mechanika		3	2	4
Fizikai kémia			2	4
Faanyagismerettan			3	2
Összesen:	17	21	13	23

336A tanévkezdés után alig telt el egy hónap, a Kar újabb szakkal bővült: az 1484–37/1949. V. 1. VKM. számú rendelettel engedélyezték 50 földmérőmérnök-hallgató felvételét, s ezzel megindult a földmérőmérnökök képzése is, a Kar neve pedig „Erdő- és Földmérőmérnöki Kar”-ra változott, s erdőmérnöki osztályra és földmérőmérnöki osztályra tagozódott.

Az új Kar, sajnos nem sokáig örülhetett a kezdeti, de sokat ígérő fejlődésnek. Már a tanév befejezése előtt a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 1484–66–81 1950. VI. 4. üo. számú rendeletével arról értesítette a Műszaki Egyetemet, hogy „a Földművelésügyi Miniszterrel egyetértésben úgy határoztam, hogy az Erdőkeretébe való átszervezését a folyó tanévvel hajtjuk végre, tehát a következő tanév előkészítésével és megszervezésével kapcsolatban már a Földművelésügyi Miniszter intézkedik.”³⁽⁸²⁾

Az erdőmérnöki osztály ezzel 1950. július 1-én a Földművelésügyi Minisztérium főhatósága alá és az Agrártudományi Egyetem szervezetébe került. De nemcsak „került”, hanem meg is csonkult. Az Agrártudományi Egyetem szervezetének módosításáról szóló 266/1950. (XI. 4.) M. T. számú rendelet ugyanis az „Erdőmérnöki Kar”-on csak az erdőgazdasági mérnöki és az erdőipari mérnöki szakok szervezését írta elő, ami a *faipari mérnöki tagozat megszüntetését* jelentette! Ezért az erre a tagozatra beiratkozott hallgatók is már az 1950/51. tanévtől kezdve az erdőipari szakon folytatták tanulmányaikat.

Az átcsatolás nem bizonyult helyesnek, az Erdőmérnöki Kar már 1952-ben kivált az Agrártudományi Egyetem szervezetéből s a Minisztertanács 97/1952. (X. 13.) számú rendelete alapján az „Erdőmérnöki Főiskola” nevet vette fel és mint önálló műszaki egyetemi rangú felsőoktatási intézmény működött tovább.

Bár a szakosítást módosították – az 1953/54. tanévtől „erdőművelési” és „fahasználati” szakokon folyt az oktatás –, a szakosításnak nemcsak a Főiskolán szaporodtak és erősödtek az ellenzői, de a gyakorlati élet is egyre jobban és határozottabban követelte az egységes, általános erdőmérnökképzéshez való visszatérést és a tanulmányi időnek négy és fél évre való visszaállítását, esetleg az öt évre való felemelését. (Ezek a kívánságok az 1956/57., illetve az 1957/58. tanévben megvalósultak.)

Ha az erdőgazdasági-erdőipari, majd az erdőművelési-fahasználati szakok nem is váltak be és az egységes általános erdőmérnökképzéshez való visszatérés mellett törtek lándzsát, a faipari mérnökök képzésének az újbóli megkezdését az előbbinél is jobban sürgették és követelték a tanárok is meg az ország fagazdálkodását és faiparát irányító szakemberek is. A negyvenes évek végén az volt a probléma, hogy állítsanak-e fel faipari mérnöki tagozatot Sopronban a budapesti Műszaki Egyetem Erdőmérnöki Karán, az

ötvenes évek elején azonban már úgyszólván minden szakember elismerte a faipari mérnökök képzésének szükségességét, de sokan a megvalósítás helyének megválasztásán vitakoztak.

A szakemberek egy része, főleg a nem erdész szakemberek, a Faipari Tudományos Egyesület Oktatási Bizottsága köré csoportosulva Budapesten a Műszaki Egyetemen szerették volna megvalósítani a faipari mérnökök képzését. Azzal érveltek, hogy a faipar zöme Budapesten van, a képzésnek műszakinak kell lennie, s az Agrártudományi Egyetemen az ilyen irányú képzést nem látják biztosítottnak. Ezért 1952-ben a Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Karán létesítettek is egy három éves esti tagozatot, ez azonban nem bizonyult életképesnek és a műszaki egyetemek szakosításáról szóló 1081/1955. (IX. 3.) M. T. számú határozattal meg is szűnt.

Az Erdőmérnöki Főiskola és az erdészszakemberek a leggazdaságosabban és a legkönnyebben Sopronban látták megvalósíthatónak a faipari mérnökképzést, s ehhez az elképzeléshez mind többen csatlakoztak, maga a Faipari Tudományos Egyesület Elnöksége és Oktatási Bizottsága is egyik legnagyobb, leghathatósabb támogatója és segítője lett a soproni tervek megvalósításának.

A gazdaságosság mellett szólt az, hogy a Főiskola minden olyan alaptárgyi tanszékkal (matematikai, ábrázoló geometriai, kémiai, fizika-elektrotechnikai stb.) és több olyan szaktárgyi tanszékkal (géptani, erdőhasználati, fatechnológiai, építéstani stb.) rendelkezett, amelyeket minden nagyobb nehézség nélkül azonnal be lehetett kapcsolni az oktatásba.

337 És könnyebbséget jelentett az, hogy a ffeldolgozás oktatásának a Főiskolán már hagyományai voltak. Ha figyelembe vesszük, hogy hazánkban a fa ipari méretű feldolgozása a fűrésztelepeken folyt és ez a fűrészáru-termelés a XIX. század második felétől a második világháború végéig, felszabadulásunkig alig változott, akkor bátran elmondhatjuk, hogy az erdőmérnökök eddig az időpontig a faipar igényeit is kielégítették. – A felszabadulás, de különösen az államosítások utáni szocialista faiparunk már az első években, 1948–49-ben kivívta a faipari mérnökök képzésének elkezdését, később azonban a képzés megszűnésével, valamint új iparágak létesítésével (Mohácsi Farostlemezzgyár, Szombathelyi Faforgácslapüzem stb.) a nagyüzemű termelési módra való áttéréssel (bútorgyárak, asztalosárugyárak stb.) és általában az egyre korszerűbb technika (gépesítés, automatizálás stb.) alkalmazása révén az európai szinthez való felzárkózással olyan helyzetbe került, hogy az iparban előadódó műszaki-gazdasági problémák és fejlesztési feladatok megoldására már sem a Faipari gépek, a Fa mechanikai technológiája, a Fa kémiai technológiája, a Fűrészüzemtan stb. tárgyakat is hallgató erdőipari szakos erdőmérnökök, sem más képzettségű mérnökök tudása nem lehetett elegendő. Ez az új típusú mérnök, szilárd természettudományi alapokkal s kellő fa-, gépészeti, kémiai és gazdasági ismerettel rendelkező szakember kétségtelenül az erdőmérnök képzettségével mutatja a legnagyobb rokonságot, és amint természetes hajtása a faipar az erdőgazdálkodásnak, éppen úgy kell kapcsolódnia az erdőmérnökképzéshez a faipari mérnök-képzésnek is.

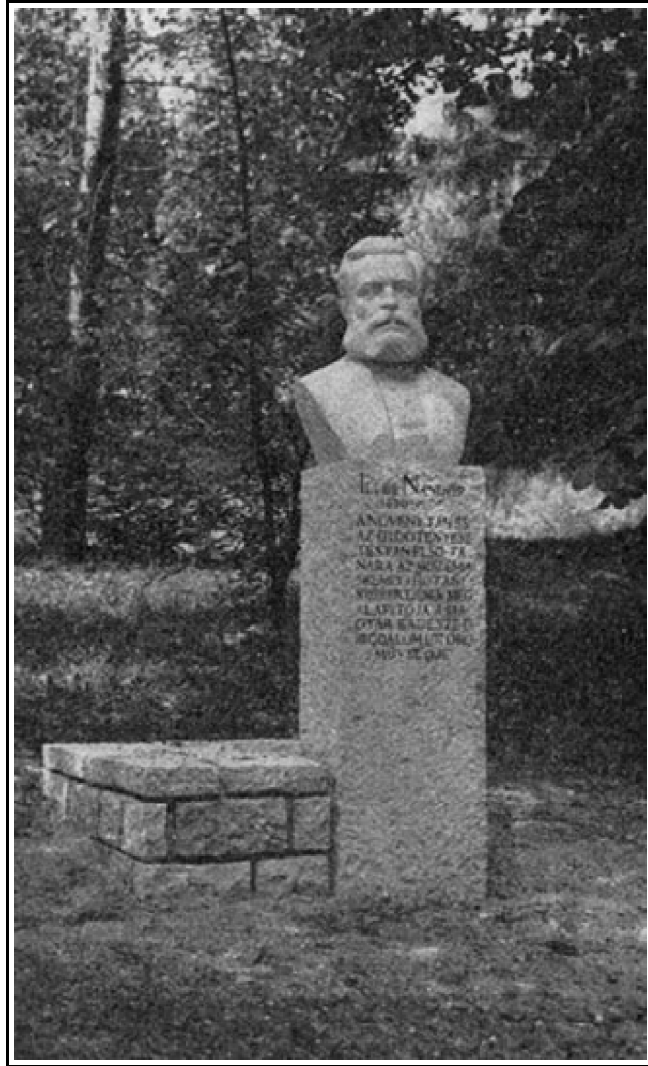
Az Erdészeti és Faipari Egyetem központi épülete

A faipari mérnök-képzésnek Sopronban, az Erdőmérnöki Főiskolán való megvalósítását időszerűvé tette a szakosítások és a tantervek 1954. évi országos felülvizsgálata. A Főiskolán a felülvizsgálatot végző Oktatási Bizottság a tanári kar többségének a véleménye alapján általános erdőmérnökök, *faipari mérnökök* és a Földművelésügyi Minisztérium kérésére földrendező mérnökök képzésének a megvalósítását javasolta, s a Főiskola a kidolgozott tantervekkel együtt ilyen értelmű előterjesztést tett a Földművelésügyi Minisztériumnak. A minisztérium [338](#)1956-ban az általános erdőmérnök- és faipari mérnök-képzésre vonatkozó javaslatokat elfogadta.

A Magyar Közlöny 1956. szeptember 15-i számában jelent meg „A földművelésügyi miniszter 13/1956 (IX. 15.) F. M. számú rendelete az *Erdőmérnök Főiskolán faipari mérnöki szak létesítéséről*.” A rendelet két legfontosabb paragrafusa a következőket tartalmazza:

„1. § (1) A soproni Erdőmérnöki Főiskolán faipari mérnöki szakot létesíték.

(2) A faipari szak rendeltetése olyan mérnökök képzése, akik a faipar különleges műszaki feladatainak megoldására és fejlesztésének előmozdítására képesek, emellett általános erdőmérnökképzettséggel is rendelkeznek.

Illés Nándor szobra az egyetem kertjében. Ő kezdte tanítani az első faipari tantárgyat 1868-ban „Erdészeti iparműtan” címmel

3392. §. (1) A faipari mérnöki szakon a képzési idő 5 év.

(2) A faipari mérnöki szak végzett hallgatói az államvizsga letétele után *faipari mérnöki oklevelet* kapnak.”

Ezzel a rendelkezéssel az 1949/50-ben megkezdett faipari mérnök-képzés újból megindulhatott, s az 1957/58. tanévre beiratkozhattak az első faipari mérnökhallgatók, akik aztán 1962. június 12–13–14-én elsőként szerezték meg a faipari mérnöki okleveleket is.

A faipari mérnök-hallgatók létszáma az első öt tanévben a következőképpen alakult:

1957/58-ban	I.	II.	III.	IV.	V.	Össz.

évfolyam

1957/58-ban	19					19
1958/59-ben	24	18				42
1959/60-ban	26	23	18			67
1960/61-ben	32	23	22	17		94
1961/62-ben	32	31	23	22	17	125

1958/59-ben a *levelező tagozaton* is megindult az oktatás. Ennek a tagozatnak a létszáma: 1958/59-ben 3, 1959/60-ban 54, 1960/61-ben 72 és 1961/62-ben 97 fő.

Az alábbiakban közlöm az első faipari mérnökök tantárgyfelosztását, egyrészt tájékoztatásul, másrészt az 1949/50. évi tantervvel való összehasonlítás céljából, mert a két tanterv világosan mutatja egész faiparunk elmúlt tíz évi és jövőbeni fejlődésének irányát is.⁶⁽⁸³⁾

A *hallgatók* oktatását az I. és II. évfolyamon teljesen az Erdőmérnöki Főiskola addigi tanszékei látták el, az első évfolyamon pedig még valamennyi tantárgy közös volt és közösen is hallgatták azokat.

A felsőbb évfolyamokon oktatott speciális faipari szaktárgyak oktatását a meglévő Fatechnológiai tanszék egymaga nem győzhette, ezért 1959-ben és 1960-ban három faipari tanszékot létesítettek és egy tanszékkel megerősítették az alaptárgyak oktatását is. 1959. május 1-i hatállyal a *Faipari géptani tanszékot*, szeptember 1-i hatállyal pedig a *Fatechnológia II. tanszékot* hívták életre a 3/1959. FM. számú rendelet alapján (Mezőgazdasági Értesítő 1959. évi január 2-i 1. szám), 1960. június 30-i hatállyal pedig *Fatechnológia III. tanszékot* és *Mechanikai tanszékot* alapítottak a 28/1960. FM. számú rendelettel (Mg. É. 1960. évi június 8-i 23. szám).

A faipari oktatásnak kétségtelenül sok nehézséggel kellett megküzdenie, sok akadályt kellett legyőznie. Ezek a győzelmek bebizonyították életrevalóságát s bizonyítják azt is, hogy a még meglévő, de már jóval kisebb nehézségeken is úrrá lesz.

Az elismerésnek, a sikernek, de a támogatásnak is egyik legkifejezőbb jele volt az *Erdészeti és Faipari Egyetem* név adományozása és a *Faipari Mérnöki Kar* megalakítása.

Az ideiglenes „Szervezeti és működési szabályzat”⁷⁽⁸⁴⁾ a Faipari Mérnöki Kar szervezetébe a következő *tanszékeket* utalja:

Ábrázoló geometriai,

Általános építéstani,

Bútor- és épületasztalosipari (volt Fatechnológia III.),

Faipari géptani,

Falemezgyártástani (volt Fatechnológia II.),

Fatechnológiai,

Fizika-elektrotechnikai,

Mechanikai és

Testnevelési tanszékeket.

Az Erdőmérnöki Kar tanszékei közül faipari mérnökhallgatókat is oktatnak az

Erdőhasználati,

Erdővédelemtani,

Kémiai,

Marxizmus-leninizmus,

Üzemtani tanszékek és az

Idegen nyelvű lektorátus.

Az elmúlt év végén a Faipari Mérnöki Karnak 4 egyetemi tanár, 4 egyetemi docens, 10 egyetemi adjunktus, 3 egyetemi tanársegéd, 1 egyetemi gyakornok oktatója és 2 tudományos kutatója volt.

Sem a felsorolásból, sem az események leírásából nem hagyhatom ki a soproni faipari vállalatokat: a Tanulmányi Állami Erdőgazdaság Kísérleti Fűrészüzemét, az Épületasztalosipari Vállalat, a Soproni Faforgács Feldolgozó Vállalatot és az „Új Élet” Asztalosipari KTSZ-t. Éveken át nemcsak helyet adtak a gyakorlati oktatás jó részének, hanem minden tőlük telhető erővel és módon segítettek és segítik a tanári kart oktató-nevelő munkájában.

3402. számú melléklet

Tantárgy	1. félévi		2. félévi	
	heti óraszám			
	elmélet	gyakorlat	elmélet	gyakorlat
<i>III. évfolyam</i>				
Politikai gazdaságtan	1	1	1	1
Német nyelv	–	2	–	2
Műhely-gyakorlatok	–	4	–	4
Mechanika	4	3		
Faanyagismerettan	3	3		

Tantárgy	1. félévi		2. félévi	
	heti óraszám			
	elmélet	gyakorlat	elmélet	gyakorlat
Ipari favédelemtan	2	2		
Elektrotechnika	3	4	3	3
Gépelemek	4	3	4	3
Fakitermeléstan			4	2
Faipari anyagszállítástan			3	2
Fakémiai technológia			4	3
Összesen:	17	22	19	20
<i>IV. évfolyam</i>				
Politikai gazdaságtan	1	1		
Tudományos szocializmus			2	2
Német nyelv	–	2	–	2
Műhely-gyakorlatok	–	2	–	2
Faipari anyagszállítás	3	3		
Erőgépek	2	2		
Faipari géptan	2	2	3	3
Általános építéstan	4	2	2	4
Falemezgyártástan	3	3		
Faszárítástan	2	2		
Forgács- és farostlapgyártástan			4	4
Fűrészteleptan			2	3
Faipari gyártmányismeretek			2	2
Összesen:	17	19	15	22

Tantárgy	1. félévi		2. félévi	
	heti óraszám			
	elmélet	gyakorlat	elmélet	gyakorlat
<i>V. évfolyam</i>				
Tudományos szocializmus	2	2		
Bútorgyártástan	4	2		
Faipari épületek tervezése	2	4		
Általános faipari automatika	2	2		
Jogi ismeretek	3	–		
Különleges faipari technológia	2	2	3	2
Egészségtan	2	–		
Ajtó- és ablakgyártástan			4	3
Faipari üzemszervezéstan			4	3
Bútorstílustan			2	–
Diploma-munka	–	4	—	12
Összesen:	17	16	13	20

341 Összefoglalásként megállapíthatjuk: a faipari mérnök-képzés másodszori megkezdése annyira életképesnek bizonyult, hogy az első faipari mérnöki oklevelek kiadása után mindjárt Karrá szerveződött. Ez az izmosodás – az oktatási reform bevezetésével párosulva – minden bizonnyal további fejlődést és fejlesztést hord magában.

A faipari mérnökhallgatók gyakorlatukon rádiókávéát készítenek

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Zilahi József: Faipari mérnökök képzése Sopronban / IRODALOM

IRODALOM

1 Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye I. Törvények és törvényerejű rendeletek 1949., Budapest 1950. 79–80. p.

2 1674/1949. ikt. szám.

3 21/1950. ikt. szám.

4 Szabó Dénes: A faipari felsőfokú oktatás jelenlegi helyzete és jelentősége. Faipar, 1960. február, 2. szám, 33–36. p. és Szabó Dénes: Faipari felső oktatás kialakulása, jelentősége és fejlődésének iránya. 1962-ben tartott előadás. Kéziratban, 12 p.

5 855–54 1954. ikt. szám.

6 Erdőmérnökhallgatók és faipari mérnök-hallgatók törzskönyve, 1957/58. tanév.

7 2170/1962. rektori ikt. szám.

8 Vadas Jenő: A Selmebányai m. kir. Erdőakadémia története és ismertetője. Budapest 1896. 385. p. (táblázat).

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / A Sopronkőhidán 1944 decemberében kivégzett három ifjú-kommunista

342A Sopronkőhidán 1944 decemberében kivégzett három ifjú-kommunista

Sopron városa még tartozik a Kőhidán kivégzett három kommunista ifjú emlékének azzal, hogy mint a főváros, utcanévvel tisztelje meg őket. Folyóiratunk tehát a *Párttörténeti Intézet*hez fordult életrajzokért, hogy városunk dolgozóinak figyelmét felhívja a területén kivégzett vértanúk iránti adósságra. Az intézet tudományos dolgozói szívesen eleget tettek kérésünknek, azonban csak *Pesti Barnabás* és *Pataki István* részletesebb életrajzával tudtak szolgálni, *Kreutz Róbertre* nézve a bővebb adatok még nem voltak felkutathatók. (Szerk.)

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / A Sopronkőhidán 1944 decemberében kivégzett három ifjú-kommunista / Nagy Eta: Pesti Barnabás

Nagy Eta: Pesti Barnabás

1920. október 4-én született egy Miskolc melletti kis községben. Szüleit még iskolás kora előtt elvesztette, ezért egy darabig nagyapja nevelte. Hatéves korában került idősebb nővéréhez, akinek férje lett a kis Barnabás gyámja. A felvilágosult, haladó szellemű, zenét és irodalmat kedvelő házban hamarosan szép fejlődésnek indult a kitűnő értelmi képességekkel rendelkező fiú. Melegfényű, nagy barna szemével kérdően tekintett a világba. Kedves, jókedélyű, mosolygós gyerek volt, aki sok örömet szerzett környezetének.

A miskolci Hunfalvy Gimnáziumban tanult és ott érettségizett 1938-ban. A gimnáziumi tantárgyak közül a matematikát szerette a legjobban, ilyen irányú érdeklődése már korán jelentkezett. A vegyész-mérnöki pálya vonzotta, de itthon nem tanulhatott tovább. Még ebben az évben Franciaországba ment, Toulouseba, ahol felvették az egyetem vegyész-mérnöki karára. Két magyar fiúval – szintén itt tanuló diákokkal – lakott együtt. Nehéz körülmények között éltek, újságot árultak, piperecikket csomagoltak, hogy megélhessenek. A kis közösség mindenben egy volt. Közös volt gondjuk, bajuk, közösen osztották meg keresetüket, élelmüket. Közülük is kiemelkedett Pesti Barnabás kedves, szerény magatartásával. Barátai úgy emlékeznek rá, hogy „ő volt a legfiatalabb, de a legkomolyabb közöttünk ...” A kollektíva „pénztárosa” volt, mindig pontos számadást csinált, sokszor még késő éjszaka is.

1940-ben kapcsolatba kerül Franciaországban élő magyar munkásokkal, akik megismertetik a mozgalommal. Társaival együtt bekapcsolódik a spanyol szabadságharcban részt vett Nemzetközi Brigád Franciaországba internált harcosait támogató szolidáris mozgalomba, segítik az internált magyarokat. Sokszor élelmiszerjegyeiket is feláldozzák, csak hogy segíthessenek.

1941-ben a KMP franciaországi csoportja társaival együtt felvette a pártba. Barátságos, nyugodt magatartása nagyon alkalmassá tette arra, hogy közel kerüljön az emberekhez, ezért azonnal azt a megbízatást kapta, hogy végezzen szervező és politikai munkát a magyarok között. Fiatalos lendülettel, nagy lelkesedéssel látott munkához. Társaival együtt különböző akciókban vesz részt, közben marxista tudásukat is fejlesztik. Megkapják az SZKP története egy példányát, amelyet rövid két hét alatt mindhárman feldolgoznak.

Illegális munkája közepette állandóan hazájára gondol, s az első alkalmat megragadva a KMP franciaországi csoportjának beleegyezésével 1943 második felében hazatér Magyarországra. Keresi a pártot, a pártkapcsolatokat – mely ebben az időben az illegalitás körülményei közepette nem volt könnyű –, s hogy ezt mielőbb elérhesse, félreteszi diplomáját és elhelyezkedik segédmunkásnak a Hungária Vegyigyárban. Elgondolása valóra is vált, mert miközben a munkásokkal foglalkozott, a párt felfigyelt rá és hamarosan különböző megbízásokat kap, melyeket gyorsan és pontosan teljesít.

A KIMSZ egyik legkiválóbb harcosa lesz. Feltalálja a „Ságvári tekercest”, amely abból állt, hogy többszáz röpcédulát összetekercseltek, lazán összekötötték, majd a villamos ütközőjére szerelték. Ez egyik legjobb módszere volt a röplapszórásnak, mert a villamos elindulásakor a tekercs szétbomlott és széjjelszórta a röpcédulákat.

1944. március 19-én a német megszállás napján illegalitásba ment. Mint vegyészmérnök [343](#)jól hasznosította tudását: az illegalításban dolgozó elvtársak számára hamis igazolványokat készített, robbanó csomagokat gyártott. Fegyverszerző ifjúsági csoportokat irányított, ami nagyon nehéz feladat volt, hiszen gyakran az ellenséggel vívott harcban tudtak csak fegyverhez jutni.

Pártmunkája közben tartóztatják le, de hiába kínozzák, még nevét sem mondja meg. Magatartása bátor és rendíthetetlen, nem törik meg a kínzások súlya alatt. A szerény, komoly fiú ugyanolyan barátián viselkedik börtöntársaival, mint annak idején Franciaországban a kis diákközösségben. Lelkesít, bátorít, biztat. Életszeretete és a győzelembe vetett rendíthetetlen hite éltető ereje a kollektívának. Börtöntársai Kreutz Róbert, Pataki István és Bajcsy-Zsilinszky Endre voltak. Együtt végezték ki őket Sopronkőhidán, 1944 karácsonyán.

Pesti Barnabás

Huszonnégy éves múlt mikor életét kioltotta a fasiszta golyó. Fiatal testét megölték, de az ügy, amelyért harcolt, győzedelmeskedett. Élete példakép ma minden ifjúnak, helyét sok-sok fiatal tölti be, akik az ő szellemében tanulnak, dolgoznak egész népünk boldogulásáért.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / A Sopronkőhidán 1944 decemberében kivégzett három ifjú-kommunista / Szerémi Borbála: Pataki István

344 Szerémi Borbála: Pataki István

Nagyvárosi proletárgyermek volt, 1914-ben született, két kisebb testvérével korán apa nélkül maradt. Erős akaratú édesanyja jól kézben tartotta gyermekei nevelését. Míg ő a gumigyárban dolgozott, István, a legidősebbik, pontosan elvégezte, amit édesanyja rábízott. Amikor különösen rosszra fordult soruk, édesanyjuk kénytelen volt árvaházba adni őket. Később férjhez ment és hazavitte gyermekeit. Mostohájuk édesapaként gondoskodott róluk, neki köszönhette István, hogy elvégezhetette a négy középiskolát.

Pataki István nyomdász szeretett volna lenni. A nyomdászok azonban igen kevés tanoncot szerződtettek. Két évig is hiába várt, hogy valamelyik nyomdába bekerülhessen. Tizenhat éves korában vésnöktanoncnak ment.

A tanonciskolában beszervezték az ifjúmunkás mozgalomba. Tagja lett a nemesfémés ifik csoportjának. A Nemesfémipari Munkások Szakszervezetében rendszeresen tartottak marxista szemináriumokat, ezeket Pataki István szorgalmasan látogatta.

Egy év múlva – 1934-ben – munkanélkülivé vált, ekkor szabóságba ment dolgozni. Közben beiratkozott a Technológia esti tanfolyamának esztergályos szakára. Amikor azt sikeresen elvégezte, felvették a Magyar Acél- és Fémárugyárba. Belépett a vasas szakszervezetbe, csatlakozott az ottani ifjúmunkás csoporthoz. Rövid idő múlva nagy tekintélyre tett szert, majd ő vezette a vasas ifi-csoportot.

Szenvedélyesen szerette a könyveket. Mint a legtöbb fiatal, eleinte ő is a kalandos detektívregényeket olvasta, később ismerkedett meg a magyar és külföldi klasszikusokkal. Komoly irodalmi műveltséget szerzett, amelyet később azzal is gyümölcsöztetett hogy irodalmi témájú előadásokat tartott a vasas ifiknek. Előadásai színesek, érdekesek voltak. Minden évben rendezett Petőfi-, Ady-, József Attila-estet.

A vasas ifik szerették és nagyra becsülték Pataki Istvánt. Akkor is barátjuknak tartották, amikor már kinőtt az ifi-korból és nem tartozott hozzájuk. S amikor a szakszervezet vezetősége az ifi csoport élére felnőtt vezetőt akart állítani, a fiatalok egyöntetű kívánságára Pataki Istvánra esett a választás.

1942-ben elbocsátották a Magyar Acélárugyárból. Ekkor a BESZKÁRT-hoz került kalauznak. A vasas ifi-csoportot azonban tovább vezette.

1943 telén súlyosan megbetegedett. Abban az időben, ha a BESZKÁRT alkalmazott hat hónapnál tovább betegeskedett, elbocsátották állásából. Őt is ez a sors érte. Felgyógyulása után a csepeli Weiss Manfréd gyárban dolgozott mint idomszerész. 1944-ben, a német megszállás után mind gyakoribbá váló bombázások miatt a gyár egy fontos részlegét a kőbányai sörgyárak régi, katakombaszerű pincéibe helyezték át. Pataki István műhelye is idekerült. Itt is megszervezte a fiatalokat és a kőbányai csoporthoz

kapcsolta őket.

A vasasoknál kisebb öntevékeny csoportok megindították a fegyveres ellenállás megszervezését. Fegyvereket gyűjtöttek és raktároztak el. Pataki István is bekapcsolódott ebbe a munkába.

1944. november 23-án kora reggel találkozója volt valakivel. Átvett tőle egy revolvert, kabátja belső zsebébe rejtette, és bement a gyárba. Kilenc óra körül detektívek mentek érte munkahelyére. Megmotozták és megtalálták nála a fegyvert. Azonnal a Margit körúti katonai fogházba vitték. Ugyanakkor fogták el, de más helyen, a vasas-csoport felső összekötőjét, Pesti Barnabást és a fegyverszerző csoport egyik tagját, Kreutz Róbertet. A sopronkőhidai fogházba vitték őket. A fasiszta véisztörvényszék a legsúlyosabb vádakkal illette őket, és mindhármukat halálra ítélte.

Pataki István szép, szabályos betűivel búcsúlevelet írt családjának:

„Kedveseim!

Teljesen nyugodt és megbékélt vagyok. Halálra ítélték. Utolsó gondolataim ti voltatok ...

Anyám, ne sirj! Sok keserű órát okoztam Neked, de most bocsáss meg nekem és gondolj szeretettel fiadra...

Hugom, haladj megkezdett utadon és összeszorított fogakkal küzdj, verekedj életed céljáért, mert érdemes. Most is azt mondom érdemes volt.

...Kis hugom, gondolj majd arra, volt egy bátyád, aki téged nagyon szeretett, 345és aki meghalt egy eszméért, mert érdemes volt érte meghalni...

...Mindenkitől búcsút veszek, hiszen név szerint nem tudnék mindenkit felsorolni.”

A fogházból már elmenekültek a magasabb rangú tisztviselők, a kivégző osztagot is elvezényelték, csak kisszámú őrszemélyzetet hagytak hátra. A fegyőrök nem vállalkoztak az ítélet végrehajtására, de életben hagyni sem merték őket. Az utcán fogtak el züllött suhancokat, akik fejenként ötven pengőért végrehajtották a gyilkosságot. A kivégzésnél jelen volt lelkész később elmondotta, hogy a három kommunista bátran állt a puskacsó elé.

Pataki István

A Legújabbkori Történelmi Múzeum gyűjteményéből

Koporsó nélkül földelték el őket a fogház kertjében. A felszabadulás után a hamvaikat tartalmazó urnát Budapesten a Kerepesi temetőben helyezték el a mártírok emlékművében.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / A Sopronkőhidán 1944 decemberében kivégzett három ifjú-kommunista / Kreutz Róbert

346 Kreutz Róbert

Kreutz Róbert

A Munkásmozgalmi Intézet gyűjteményéből

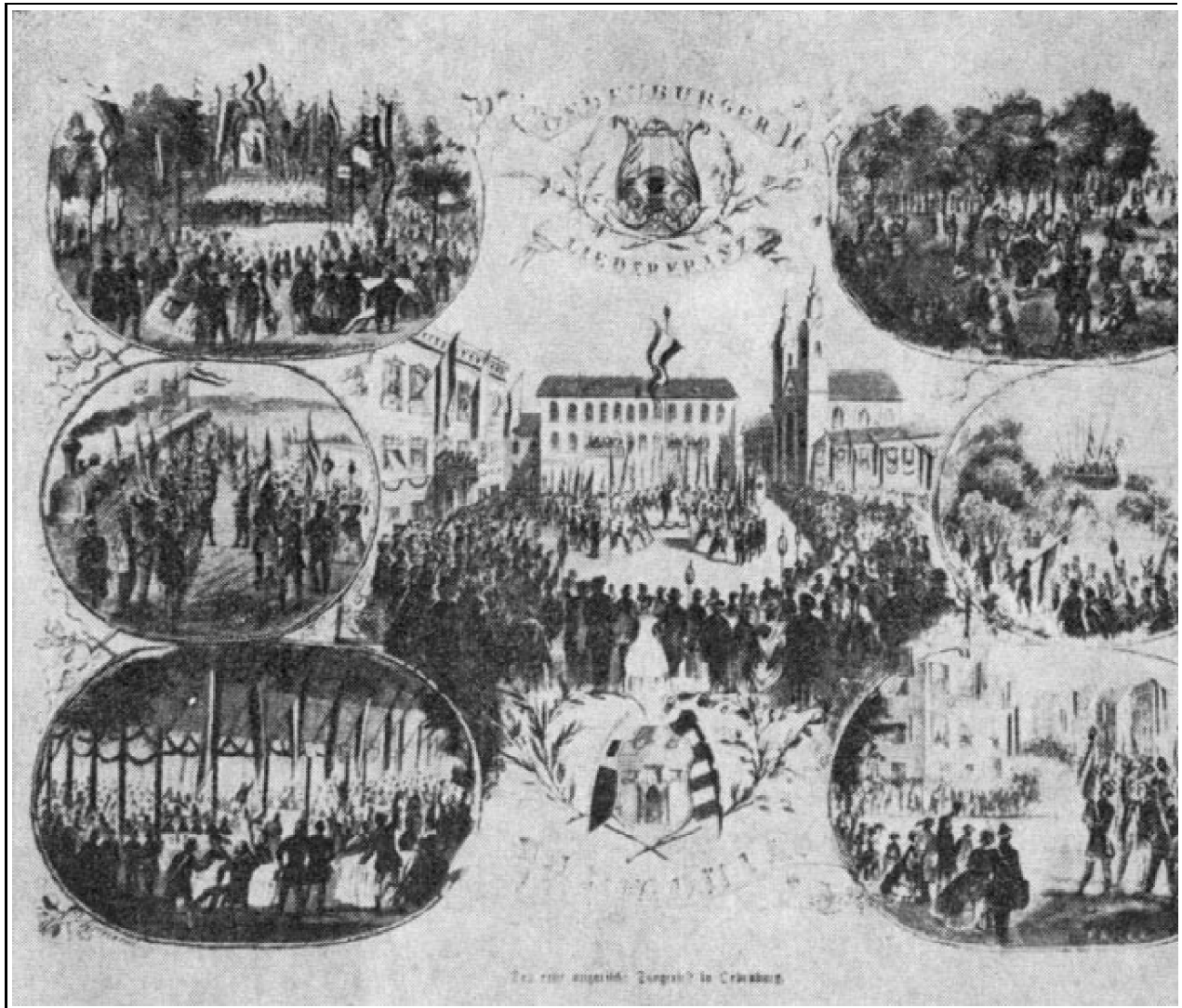
Az 1930-as évek végén kapcsolódott be a vasas ifjúsági mozgalomba. A csepeli Weiss Manfréd gyárban dolgozott. Részt vett a gyárban a röpcédulák terjesztésében, a fasiszta- és németellenes propagandamunkában, valamint az ellenállási mozgalom szervezésében és fegyvergyűjtésében. 1944. október 15-én illegálisba ment, november 23-án tartóztatták le. Előbb a Margit körúti, majd a sopronkőhidai fegyházba vitték. Halálra ítélték és két társával együtt 1944. december 24-én kivégezték.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: A magyar zene térfoglalása Sopronban 1863 folyamán

347 Csatkai Endre: A magyar zene térfoglalása Sopronban 1863 folyamán

Az idejű országos centenárius dalostalálkozó Sopronban méltó módon újította meg a városunkban 1863. június végén lezajlott első magyar dalosünnep emlékezetét. 1863-ban még eléggé elszigetelt volt Sopron, az országban nem ismerték, teljesen német városnak hitték, viszont a főváros magyar kultúrájából is csak kevés juthatott el idáig, hiszen akkor vasút Sopront csak Béccsel kötötte össze, vonat Győr felé még nem járt. Mikor tehát 1863-ban az emlékezetes dalosversenyt megtartották, az nemcsak zenei esemény volt, hanem egyúttal jelentős állomás lett a magyarosodás folyamatában is. Akkoriban rossz csillagzat járt a magyarságra. Azt a szabad levegőt, amely a Bach-korszak bukása után az országban terjedni kezdett, ismét a börtön dohossága kezdte felváltani, igaz, hogy nem sokáig: a nemzeti érzésnek hangos kifejezést adni

ismét nem volt tanácsos. És íme Sopron lakosságának ebben az 1863-as évben számos alkalma nyílik rá, hogy egyfelől megismerje a magyar zenei kultúrát, másfelől tüntessen is mellette.

Az 1863-as soproni dalosünnep emléklapja. Liszt Ferenc Múzeum

1863. június 28-án és 29-én zajlott le a dalos ünnepély. Minden közlekedési nehézség ellenére nyolc magyarországi dalárda jött el, így Pestről, Győrből, Szombathelyről, Pozsonyból, Nagyszombatból, Kőszegről és az alapítás évét élő kismartoni Frohsinn, ma Haydn nevét viselő énekkar. A műsorokon a magyar Himnusz mellett a boldogasszonyi, tehát a szomszéd megyéből származó Mosonyi Mihály, a csepregi születésű Bognár Ignác darabjait is megismerhette a soproni közönség, valamint az akkor nagyon kedvelt Árvalányhaj c. népdalt (Festetich Leótól), a Beteg leány német balladából fordított szövegű műdalt Egressytől.¹⁽⁸⁵⁾

³⁴⁸Az ünnepnapokat megelőzte Hollósy Kornélia kettős hangversenye május 24-én és 25-én. A legnagyobb operaénekesek egyike volt, külföldön is jól ismert. Okos asszony is, akinek megvolt az a ritka értelmessége,

hogy tudta: a színpadról időben kell elvonulni, a sikerek teljében. Így tehát még nagyon fiatalon elbúcsúzott a festett világtól, bejárta az egész országot és búcsúhangversenyeken utoljára ízlelte az ünneplés zamatát. Így került el Sopronba is. Sajnos műsora nem maradt fenn, a korabeli újság is csak annyit mond el, hogy két diák is szavalt, Torkos Sándor Arany Jánostól a Családi kört, Lehr Albert pedig Vörösmarty Szép Ilonkáját. A Dalfüzér nevű dalárda pedig szerénnyel tisztelte meg a művésznőt.²⁽⁸⁶⁾

Június 13-án kezdte meg előadásait a színházban a debreceni Ressler István. Műsora gerincét az opera alkotta. Addig színpadunkon magyar nyelven alig játszottak dalművet. Az első ismert színtársulat 1820-ban Dérinével adott ugyan elő néhány olyan darabot, amelyet kis jóakarattal éppen lehetett operának nevezni, de ezek inkább énekes játékok voltak, kivéve a kismartoni születésű Weiglnek Svejci család című darabját, amely valóban hosszú ideig az operaházak műsorán szerepelt. De ezután évtizedek múltak el, és a kisebb rangú magyar társulatok nem emelkedtek fel az operaelőadásokig. Ressler két hónap alatt 16 operaelőadást tartott, csak egy-két darabot ismételt. Volt egy kis külön operai személyzete és azzal még Meyerbeer Ördög Róbertjét is színre hozta. A korabeli színbírák szerint az előadások jók voltak és kiállták a versenyt a szintén operaegyüttessel rendelkező német színészekkel, sőt akadt a műsoron egy-két ezeknél nem is szereplő darab, mint Donizetti Don Pasqualeja, amely német nyelven sohasem is került színre városunkban. De azonfelül, hogy a soproniak egyszerűen nagyon jelentős (bár vidéki társulat) magas zenei szintjét ismerhették meg, a műsoron a fejledező magyar operai szerzeményekből is kaptak ízelítőt, mert Ressler július 4-én bemutatta Erkel Hunyadi Lászlóját, mégpedig nagy sikerrel, 16-án megismételték az előadást. Császár György Kunok c. operáját is adták, de az biz nemzetközi zene volt, meg német társulatok is unos-untig elcsépelelték és korábban már.

A magyar zene diadalmenetét berekesztette Reményi Ede hangversenye, kit kora legnagyobb hegedűművészenek tartottak, legalább is Magyarországon. Tudvalevőleg Görgey Arturnak volt tábori hegedűse és így 1860-ig bujdosni volt kénytelen. 1860-ban hazatért és minden hangversenyének jövedelmét egy – Petőfi emlékezetére szánt – szobormű javára ajánlotta fel. A pesti Dunapart Petőfi-szobra javarészt neki köszönheti felállítását. Ez a körülmény mérhetetlen népszerűséget szerzett neki, amit még fokozott magyar népdalok és a Rákóczi-induló előadásával. Sopronban 1861-ben szerepelt először; a színházban szeptember 29-én mutatkozott be, a jövedelmet az alföldi szűkölködőknek szánta. Kísérője Wagner Géza volt, Lehr Zsiga, a későbbi Shakespeare-fordító³⁽⁸⁷⁾ Szász Károlynak Rákóczi dal című versét szavalta és közreműködött hasonlóan versmondással Vaszary Sándor, mindketten a líceum növendékei. Reményi Meyerbeer Hugonották c. operájából játszott ábrándot és a Velencei karnevál című híres változatokat. A tiszta bevétel felét Reményi átadta a városnak továbbításra, ez bizony csak 93 ft. volt. A korabeli egyik soproni újság, a Harmonia című, kertelés nélkül megmondja, hogy a művészt agyonreklámozzák, mindamelllett nem volt sok hallgatója (tán éppen ezért) meg hát a német zenebarátok megorroltak, amiért a falragaszok csak magyar nyelven szóltak. Érdekes, hogy mint látni fogjuk, később, mikor a nagy Reményi-láz leülepedett, még a művész életében szemére hányták az „amerikai izü” reklámozást, és valahogy a Harmonia ismertetéséből kicseng a későbbi állásfoglalás, amely szerint Reményi hazafiassága nem lehet mérvadó zenei teljesítményének megítélésében.⁴⁽⁸⁸⁾

1863. szeptember 29-én tehát ismét hallhatta Sopron. Ekkor Reményi a bencéseknel ³⁴⁹lakott. Hangversenye a színházban zajlott le, az akkori nagy aszálytól sújtott alföldiek javára. Torkos Sándor szavalt a zeneszámok közt. Ekkor Bachot is játszott Reményi és ráadásnak a Velencei karnevált ismételte meg. Sajnos a Harmonia most eléggé gyorsan átsiklik a nagy eseményen, de Reményinek egy másik, eléggé ellenszenves tulajdonságára emlékeztet. Nagy gyűjtő volt, különösebb irány nélkül. Gyűjteményének eredete azonban nem mutatkozik nagyon tisztán. Ahol valami ritkaságot sejtett, oda meghívta magát és

kéretlen hegedülés után elkunyerálta ezt meg azt. Gyakran arra hivatkozott, hogy a Nemzeti Múzeum számára gyűjt. Emiatt elég keményen meg is támadták, válasza nem volt kielégítő. Most 1863-ban, olvassuk, hogy Széchenyi István özvegye megajándékozta a Legnagyobb Magyar pipájával. Tehát Sopronban is kitört belőle a gyűjtő szenvedély.⁵⁽⁸⁹⁾

A soproni zenetörténet eddig még egy hangversenyéről tudott, 1891-ből, azonban újabb kutatás szerint 1869-ben három nyilvános hangversenyt adott még, és egy baráti körben elhangzott zenei produkciója is volt. Március 4-én az akkori Kaszinó Egyesület helyiségében adta az évi első hangversenyét; a színházban folytak még a rendes előadások, a mai Művelődési Ház még nem volt meg. Reményi kénytelen volt beérni a Templom utca és Széchenyi tér sarkán állt nagyobb kávéházzal, amelynek cégére a Promenádnak volt, helyén később bank volt, ma több üzlet van. A korabeli újság hiányolja ³⁵⁰a műsoron a valóban klasszikus darabokat, szerepelt Rossini, Field, Chopin, Paganini, ráadásul a maga ábrándja, a Repülj fecském. Egy diák és egy társaságbéli kisasszony, továbbá diákokból álló énekkar is szerepelt. Tán, hogy megmutassa, ért a klasszikus zenéhez, a hangversenyt követő napon, tehát március 5-én szállásadóinál, a bencés

kolostorban házi hangversenyt rendezett, amelyen tanítványa Plotényi Nándor, a soproni Aisleithner műkedvelő és Lorenz János neves karnagy közreműködésével meghívott vendégek előtt Mozart és Beethoven kamaraműveiből adott elő. Még 1869-ben kétszer játszott, ezúttal a színházban, június 3-án és 5-én. Először szépszájú hallgatósága volt, de a második este már kevesen jöttek el. Az újság ismét ajánlja, hogy hirdetésményeit magyar szöveg mellett némettel is lássa el.⁶⁽⁹⁰⁾

1891-ben, majdnem két évtizedig tartó világ körüli út befejeztével Reményi hazajött. Hangversenyének rendezését az Irodalmi Kör vállalta és a művésznak 300 forintot fizetett ki. Az 1860-as évek elragadtatásának kevés nyoma maradt. A Sopron c. lap zenei bírálója ilyeneket ír: „Különös, de majdnem hidegen fogadták. Olyan tartózkodó volt a közönség, hogy előlegbe nem adott neki semmit tapsaiból és – a mi még különösebb, igazán meleg, szívből fakadt öntudatlan tapsvihar csak egyetlen egy se volt; a mi volt is, az se az öreg hirű mesternek szólt, hanem a névtelen kezdő fiatal zongorásnak.” (Sodó Alajosnak hívták.) A bíráló úgy összegez: „hidegen hagyott”, és „bizonyos mértékben csalódással távoztunk a hangverseny teremből.”⁷⁽⁹¹⁾

A soproni Dalosverseny 1863-ban. Ünnepség a Széchenyi téren

Így lassan kiderült, hogy Reményi korábbi nagy sikereinek igazi alapja hazafias magatartása volt, nem

annyira egyébként tagadhatatlan művészete. Az Élet című fővárosi folyóirat hosszabb cikkben elemezte Reményi 1891-es szereplését és arra az eredményre jut, amit már a soproni korábbi bírálatokból ki [351](#) lehetett hámozni. A túlzott hírverésről szól a bíráló, azután nagy művészhez nem illő fogásokról, hogy po. a hangversenyeit szerette a várakozás felcsigázása érdekében elhalasztani, így Sopronban is többször ígért hangversenyt, de nem mindig tartotta be ígéretét. A felesleges magyarkodást is szemére hányták, Mendelssohn hegedűversenyét po. „a zenei vitézkötés arabeszkjeivel” látta el. Hegedűtechnikája évtizedek óta nem változott, az 1860-as években mást kívántak, mint 1891-ben, ezt Sopronban is megírták. [8\(92\)](#)

Reményi Ede 1865-ben. Nagyvárad, Kiszél István felvétele. Csatkai Endre gyűjteményéből

Ha a hűvös fogadtatás Sopronban a hangversenyen nem értette meg Reményivel, hogy ideje lejárt, szóból érthetett, mert a tiszteletére adott banketten a szónok, finoman, de világosan célzott erre, kiemelve, mi volt Reményi korábbi sikerének titka, de az csak volt. „Jó emberöltő választ el bennünket attól az időtől, midőn Magyarország csak úgy zengett-bongott a hegedűszótól. Lelkes hazafiak úgyszólván tenyerükön hordották a művészt. Lehet úgy 25 éve (tehát kb. az 1863-as hangversenyre célzott a szónok) „Reményi jött, látott és győzött.” Valóban akkor, 1863-ban, hazafias missiót teljesített Reményi Sopronban is, méltán kapcsolódik be Hollósy Kornélia, a magyar dalárdák, a debreceni operaénekesek működésének nagy jelentőségébe.

Szanyi parasztdalosok felvonulása 1930 körül

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Karner Károly: Adalék a magyar jakobinusok történetéhez

352 Karner Károly: Adalék a magyar jakobinusok történetéhez

1. A soproni evangélikus gyülekezet levéltárában őrzött Hrabovszky-féle „*Scrinium antiquarium*” gyűjteményének II. kötetében néhány, a magyar jakobinusok történetével kapcsolatos, részben soproni vonatkozású adatot találunk.¹⁽⁹³⁾

Az egyik irat *Németh János* kir. jogügyi igazgató 1794. november 28-án benyújtott vádlevele *Martinovics* és társai ellen: a minden cím nélküli irat jelentéktelen másolási eltérésektől eltekintve pontosan megegyezik a *Benda Kálmán* által az eredeti kézirat alapján közzétett szöveggel.²⁽⁹⁴⁾ Tudjuk, hogy a *Martinovics*-per aktáit szigorúan bizalmasan kezelték. Így pl. a védők nem vihették haza a periratokat, hanem csak a bíróság épületében az ügyvédek termében, az ún. „*procuratoria*”-n használhatták azokat. A per befejezése után pedig a periratokat rövidesen Bécsbe szállították, ahol azok több mint száz évig lappangtak.³⁽⁹⁵⁾ Annál érdekesebb és jellemzőbb, hogy a vádlevél pontos másolata mégis elkerülhetett egy vidéki evangélikus lelkészhez, aki azt mint kora történelmének egyik különlegesen fontos adalékát felvette és megőrizte a *Scrinium* kézirat-gyűjteményében. Mivel a vádlevél szövege pontosan egyezik az eredetivel, azért arra kell gondolnunk, hogy talán valamelyik vádlott ügyvédjének közvetítésével kerülhetett el a vádlott rokonaihoz és

onnét Hrabovszkyhoz.

2. Ugyanazon a levélen, amely a vádlevelet tartalmazza, ugyanazzal a kézírással találjuk a következő nem egészen féloldalmi feljegyzést a Martinovics perrel kapcsolatosan 1794. „december 10-én” elfogottak névsorával:

„Anno die decima Decembris Pestini et Budae intercepti sunt: 1. *Reverendus Dominus* Makk ex-paulinus ac suae Eminentiae Primatis geometra aulicus. 2. Verseggy ex-paulinus. 3. Juhász ex-praemonstratensis et capellanus regiminis cuiusdam *Veteris* Budae. 4. Gindt ex-paulinus et praefectus apud Baronem Rudnyánszky in Duka. 5. Abaffi *Dominus* terrestris senior hic Pestini commorans. 6. Ambrosi fiscalis regius. 7. Lukáts, 8. Kopasz, 9. Illés advocati iuniores. 10. Szlávy, 11. Bujanovits, 12. Barany jurati *Tabulae Regiae*. 13. Hirgeist jurista. 14. Martonyi physicus Pestiensis. 15. Krail professor logices, 16. Schöntaner professor batanices in Universitate. 17. Szecsanacs secretarius ad Cameram. 18. Ujj György accessista ad Cameram. 19. Eosz, Ados et sollicitatores apud agentem Nyisznyanszky. 20. Neumiller Budensis. 21. Pater Joannes ex-trinitarius parochus Sambékiensis. 22. Patzhoffer emeritus iudex Olasz Varadiensis. 23. Szabó emeritus *Vice* Notharius Bihariensis. 24. Császár iurassor *Comitatus* Batsiensis ex Baja. 25. Joannes Keltz praepositus Soproniensis. 26. Joannes Vachtler canonicus et parochus Soproniensis. 27. N. N. Körösiensis Reformatorum superintendens, cet complures alii ex pusillis et Camera secretarii accessistae, et id genus *homines (sic!)*, quorum *nomina* non constant.”⁴⁽⁹⁶⁾

Mielőtt a listán szereplő nevek azonosítását megkísérelnők, először tegyünk egy megjegyzést magára a listára. Készítője azokat sorolja fel, akiket „december 10-én Pesten és Budán fogtak el”: bár az elejére odateszi: „anno”, az évet magát nem mondja meg. Nyilván 1794-et kell értenünk. Az elfogatások *Benda* id. művének tanúsága szerint valóban nagyrészt december 10. és 15. között mentek végbe. A lista szerzője az elfogatásokat Pestre és Budára helyezi. A listában felsoroltak túlnyomó nagy részét valóban Budán, ill. Pesten fogták el, *Abaffy Ferenc* földbirtokosra nézve a szerző ³⁵³tudja azt is, hogy éppen Pesten időzött. Feltűnő azonban, hogy hiányzik a listáról *Landerer Mihály* budai nyomdász és *Szén Antal* helytartótanácsi számvevőtitst, akiket december 11-én, ill. 14-én Budán fogtak el.⁵⁽⁹⁷⁾ Szerepelnek azonban a listán olyanok is, akik nem voltak budaiak, ill. pestiek. Ezekről külön kell szólnunk. Viszont hiányoznak a listáról azok a vidéki elfogottak – mint *Kazinczy Ferenc*, *Kazinczy Miklós*, *Szulovszky Menyhért*, *Táncsics Ignác*, továbbá *Rosty Pál* és *Rosty János* –, akiknek elfogatásáról a lista szerzője nyilván még nem tudott. Ezek a megfigyelések arra mutatnak, hogy a lista rövidesen az elfogatások (Budán vagy Pesten valószínűleg 1794 decemberében) után készült. A felsorolás pedig annyira pontos, hogy olyasvalakitől kell származnia, akinek nagyon jó és megbízható értesülései voltak. *Németh János* kir. jogügyi igazgató ti. 1794. november 25-én jegyzéket készített „a felségsértési perben vádlottak bűntársairól” *Sándor Lipót* nádor számára és abban felsorolta az elfogatandókat.⁶⁽⁹⁸⁾ A fent közölt lista nagyrészt egyezik *Németh János* jegyzékével, de mint a kettő összehasonlítása hamar megmutathatja, független attól: nemcsak azért, mert a listán szerepelnek olyanok, akiket *Németh János* jegyzéke nem sorol fel, hanem azért is, mivel a jegyzéken szerepelnek a vidéken elfogatandók, akikről viszont a lista nem tud.

Érdemes a listán szereplő egyéneket a *Benda* által közölt adatok segítségével röviden azonosítani:⁷⁽⁹⁹⁾

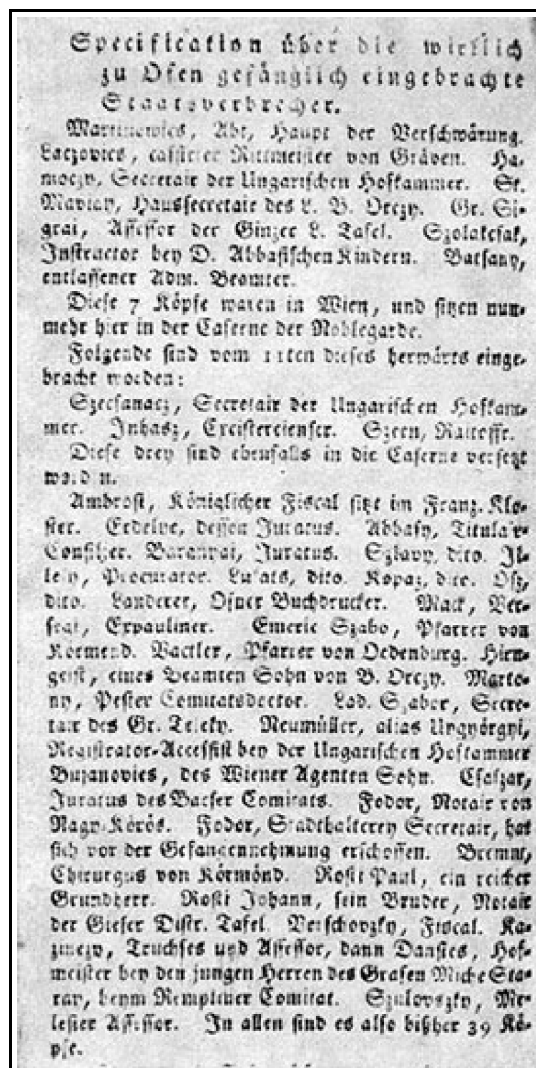
1. *Makk Domokos* volt pálosrendi szerzetes az esztergomi érsek mellett szolgált mint mérnök és matematikus. 2. *Verseggy Ferenc* volt pálos szerzetes, az ismert költő. 3. *Juhász Nep. János* volt premontrei szerzetes, az óbudai katonai kirendeltség táborig papja. 4. *Gindt* nevű vádlottat *Benda* nem ismer. Talán *Gindl József Ágoston* volt pálosrendi szerzetesről van szó, aki több színművet fordított és írt, s aki egyik művének előszavát Dukán keltezte.⁸⁽¹⁰⁰⁾ 5. *Abaffy Ferenc* földbirtokos, Árva vármegye volt

országgyűlési követe. 6. *Ambrózy Gábor* a Kir. Táblához beosztott uradalmi ügyész. 7–9. *Lukács Pál*, *Kopasz János* és *Illyés Ferenc* ügyvédek. 10–12. *Szlávy János*, *Bujánovics Kornél* és *Baranyay Mihály* jurátusok. 13. *Hirgeist* (nem *Hirngeist!*) *Ferenc* joghallgató. 14. *Marton* (nem *Martonyi!*) *István*, Pest megye orvosdoktora, egykor a soproni líceum diákja volt.

A 15. és 16. szám alatt felsorolt két pesti egyetemi professzor közül az első nyilván *Kreil* (nem *Krail*) *Antal*, aki a filozófia tanára volt. Neve a *Martinovics*-perben vádlottak vallomásaiban ismételtelen előkerült, úgyhogy 1794 végén vizsgálat indult ellene s 1795 októberében nyugdíjazták.⁹⁽¹⁰¹⁾ Vádat azonban nem emeltek ellene és az elfogatásáról szóló adat is valószínűleg téves. „*Schöntaner*” nevű pesti botanikai professzorról nincs tudomásunk.¹⁰⁽¹⁰²⁾ Talán másolási hibával van dolgunk és a híradás *Schönbauer József Antal* pesti professzorra vonatkozik.¹¹⁽¹⁰³⁾ De *Schönbauer* neve a perrel kapcsolatban tudomásunk szerint nem került elő. Így valószínűleg az elfogatására vonatkozó adat is téves.

A 17. szám alatt a lista *Szeccsanacz Jakab* kamarai titkárt érti. A 18. szám alatt feltüntetett „*Ujj György*” kamarai járulnok (accessista) és a 20. szám alatt felsorolt „*Neumiller*” egy személy: *Újgyörgyi József* kamarai járulnok. „*Ujgyörgyi*”³⁵⁴ *Neumiller* magyarosított neve volt.¹²⁽¹⁰⁴⁾

A 19. sorszám alatt a lista „*Eosz*”, azaz *Őz* (vagy *Ősz*) *Pál* ügyvédet,¹³⁽¹⁰⁵⁾ továbbá *Adost* és a *Nyisnyánszky György* udvari ágens irodájában dolgozó meg nem nevezett gondnokokat („*sollicitatores*”) sorolja fel. *Ados* nevét nem sikerült azonosítanom. *Nisnyánszky György Hajnóczy* baráti köréhez tartozott és *Németh János* jogügyi igazgató a gyanús egyének közé sorolta, de vádat nem emelt ellene.

A 21. szám alatt felsorolt zsámbéki katolikus parochus akkor *Ley János* egykori trinitárius szerzetes volt, *Milassin Miklós* székesfehérvári püspök szertartója: Zsámbékon 1793. július 12-től 1807. február 24-ig volt plébános és mint ilyen halt meg.¹⁴⁽¹⁰⁶⁾ Neve a periratokban nem került elő, jakobinus érzelmeiről sem tudunk. Nem valószínű, hogy elfogták volna. A 22. sorszám alatt szereplő *Patzhoffer* tulajdonképpen *Paitzkoffer Antal* jómódú pesti lakatosmester, akinek Váradosziban háza, szőleje volt. A 23-as sorszámmal a lista *Szentjóni Szabó Lászlót* jelöli, akit 1792-ben Bihar megye tiszteletbeli aljegyzőjévé választottak. A 24-es sorszám alatt felsorolt *Császár Ferdinánd* bácskai nemes, Bács megyei esküdt neve a periratok során ugyan nem kerül elő, de szerepel egy *Sándor Lipót* nádor iratai közt talált kimutatásban, amely a Hétszemélyes Tábla által elítélteket sorolja fel. *Benda* szerint „a megyegyűlésen tett tiszteletlen kijelentései miatt állították bíróság elé”.¹⁵⁽¹⁰⁷⁾ Végül a 27-es sorszám alatt felsorolt ismeretlen nevű „kőrösi református szuperintendens” nyilván *Fodor Gerzson* nagykőrösi református tanárral azonos.¹⁶⁽¹⁰⁸⁾

3. Külön kell foglalkoznunk a lista soproni vonatkozásával: a 25. és 26. sorszám alatt felsorolt *Kelcz János* soproni prépost és *Wachtler Pál* (nem mint a lista mondja: János) soproni kanonok és plébános ügyével.

Kelcz János volt jezsuita szerzetes 1775-ben került mint plébános Sopronba, majd az újonnan alapított soproni káptalan első prépostja lett, s mint ilyen 1804-ig volt Sopronban.¹⁷⁽¹⁰⁹⁾ Ezután Győrbe került s ott halt meg 1828-ban. Neve nem kerül elő a periratok során, ezért az elfogatására vonatkozó adat valószínűleg tévedésen alapszik. *Wachtler Pál* 1780-ban lett Kelcz ³⁵⁵utódjaként városplébános és 1804-ben halt meg. Az ő neve sem szerepel a periratokban, azonban az a hír, hogy a hazaárulással vádoltakkal együtt őt is elfogták, szélesebb körben elterjedt és megjelent a „*Bayreuther Zeitung*”-ban is, amint arra *Csatkai Endre* már 1940-ben felhívta a figyelmet.¹⁸⁽¹¹⁰⁾

A „*Bayreuther Zeitung*” budai tudósítójától rendszeresen kapott és közölt híreket. Egy az 1795. január 17-i, 8. számban közölt és 1794. december 24-ről keltezett tudósítás szerint Budán december 15-re akció készült Martinovics és fogolytársai kiszabadítására. A tudósító tudni vélte, hogy Martinovics és társai felett már kimondták a halálos ítéletet és azt megerősítés végett felterjesztették az uralkodóhoz. Ehhez a közléshez csatlakozik egy sok helyesírási hibával és név-ferdítéssel teletüzdelt lista az állítólag elfogottakról. A tudósítás az összeesküvésben résztvevők számát 900-ra teszi, és a listán sok olyan személyt szerepeltet, akiknek az összeesküvésben való részvételéről nincs tudomásunk. Ezeket nyilván csak a felbolygatott és ideges közhangulat, az elfogatások és a peres eljárás körül tapasztalt nagyfokú titkolódzás és az ilyen esetektől elválaszthatatlan rémhírterjesztés gyanította az elfogottak közt. Soproni név ezen a listán nem szerepel.

Egy héttel később, január 24-én a 11. számban a „*Bayreuther Zeitung*” újabb részletes és megbízhatóbb tudósítást közölt az összeesküvőkről. Benne a tudósító elismeri, hogy előző tudósításában „olyanok is az elfogottak listájára kerültek, akik még szabadlábban vannak és talán egészen ártatlanok.” Az elfogottak életkörülményeinek az akkori börtönviszonyokra jellemző leírása¹⁹⁽¹¹¹⁾ után következik egy 39 nevet felsoroló „részletezés” a „valóban” elfogottakról. Benne ugyancsak sok a nyomdahiba és a névferdítés, de a lista maga általában helytálló és jól értesültségre vall. Ebben a listában szerepel „*Vactler* (sic!), soproni lelkész” is.²⁰⁽¹¹²⁾

A „*Bayreuther Zeitung*”-nak ez a száma hamar eljutott Sopronba is. A Városi Tanács ti. *Bernácsky József* városi főjegyző előterjesztésére alig egy hónappal később, február 20-án foglalkozott a „*Bayreuther Zeitung*” hírével és határozatot hozott olyan, a Helytartótanácsra keresztül megteendő lépés érdekében, hogy a „*Bayreuther Zeitung*” ezt „a hamis és rágalmazó hírt” nyilvánosan cáfolja meg.²¹⁽¹¹³⁾ A helyreigazítás hamarosan, a „*Bayreuther Zeitung*” 1795. március 10-én kelt 30. számában meg is történt a fentebb említett tudósítás névferdítéseinek és sajtóhibáinak kijavításával együtt. A helyreigazítás szerint a tudósító „kötelességének tartja”, hogy „az igazságszerető közönségnek” tudomására hozza: *Wachtler* – most már helyesen írták a nevet – „városplébános úr az evangélikusok és katolikusok részéről egyaránt köztiszteletben álló és szeretett, talpig becsületes, tiszteletre méltó férfi, igazi hazafi és emberbarát, akihez a legkisebb gyanú sem fér, nem is fogták el és híveinek körében jótékonyan végzi kötelességét”.²²⁽¹¹⁴⁾ Ezzel a *Wachtler* városplébános számára az akkori viszonyok és közhangulat közepette nyilván kínos ügy tudomásunk szerint véget is ért.

4. Végül meg kell említenünk a *Hrabovszky*-gyűjteményben talált listának azt a záró megjegyzését is, hogy a felsoroltakon kívül is fogtak el némelyeket „a jelentéktelen emberek közül” („*ex pusillis*”), továbbá olyanokat, akiknek nevét nem tartották számon. Lehet természetesen, hogy ez a megjegyzés a lista szerzőjénél a közhangulat idegességét tükrözteti és lényegében alaptalan. Amint ³⁵⁶említettük, a „*Bayreuther Zeitung*” első tudósítása is közölt egy hosszú listát, amelyet a második tudósítás részben, nevek említése nélkül, visszavont. De nem lehet kizárni azt a feltevést sem, hogy olyan gyanúsak minősített egyéneket, akik nem voltak nemesek és akik ellen ennél fogva a bírói eljárás jóval egyszerűbb

volt, mint a nemesek ellen, valóban elfogtak és a Martinovics-pertől elkülönítve voltak bírói eljárás alá. Ennek mindenesetre érdemes volna utána járni.

5. A *Hrabovszky*-féle gyűjtemény a Martinovics-perrel kapcsolatban a kutatónak még egy érdekességgel szolgál: az említett kötetben a Németh János által készített vádlevél kéziratos másolata és a fent tárgyalt lista után megtaláljuk a *Martinovics*, *Sigray*, *Hajnóczy*, *Szentmarjay* és *Laczkovics* ellen hozott ítéleteket. Tudjuk, hogy a perben hozott ítéleteket egy latin, ill. német nyelvű, Pesten, Landerernél készült hivatalos nyomtatványban közzétették, valamint hogy röpiratot bocsátottak ki, melyet a kivégzésnél osztogattak.²³⁽¹¹⁵⁾ A *Hrabovszky*-gyűjteményben azonban az ítéletek eddig ismeretlen nyomtatványokon maradtak ránk: mindegyik halálos ítélet latin szövege külön kétlappal, Landerernél megjelent nyomtatvány.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Fabricius Endre: Sopron és környékének útikalauza 110 évvel ezelőttről

Fabricius Endre: Sopron és környékének útikalauza 110 évvel ezelőttről

K. Baedeker: „Handbuch der Reisende in Oesterreich” című, Coblenzben 1853-ban megjelent útikalauza 152–155. oldalain Sopron és környékével foglalkozik, a következőket írja:

„Bécsből érkeve Sopronba, a pályaudvar eléggé messze van a várostól, mellette kávéház. Oedenburg, magyarul Soprony, a rómaiak Sopronium-a, dacára 18.000 lakosának, csak csendes osztrák mezőváros képét nyújtja. Vendéglői a Magyar Király, a Rózsa és a Szarvas. Magyar népelemnek alig van nyoma. Semmi sincs, ami egy látogatásra érdemes volna. A lakosság fele protestáns és Sopron a dunántúli evang. szuperintendens székhelye. A Bencések templomát 1529-ben abból a pénzből építették, amelyet itt, mint egy török tábori pénztárt, elásva találtak. Sopronban évente 40.000 ökör és 160.000 sertés kerül piacra. A várostól mintegy 2 1/2 órányira van a Fertő tó (Neusiedler-See), amely délkelet felé mocsárban (Hanság) végződik és ez nagyobb, mint maga a tó. Nyáron, midőn a tó vize visszahúzódik, a parton lúgos só kristályozódik. A tó nyugati dombjain fekszik Ruszt, Soprontól északra 4 órányira, ahol a magyar borok egyik legkitűnőbbje terem.

A soproniak kedvelt kiránduló helye a Rozália kápolna, mely 1695-ben épült. Onnan páratlan szép a kilátás, kelet felé Sopron, a Fertő tó-ig és Győr, északnyugat felé a Schneeberg, délnyugat és dél felé a Stejer Alpok.

Forchtenstein, magyarul Fraknó, három oldalról meredek mészkősziklán épült vár, melynek kora a XII. századig nyúlik vissza, de a várkastély újabb építkezésű. II. Ferdinánd császár 1622-ben ajándékozta azt gr. Esterházy Miklósnak, kinek fia Pál 1652-ben építtette a bástyákat, melyek ma is olyan jó állapotban vannak, hogy egy ostromot is kibírnának. A várkastély lakatlan. Mint őrség 8 főből álló hercegi gránátos tart szolgálatot, akik egyszersmind őrei azon raboknak, akiket Sopron vármegye súlyos bűncselekményekért elítélt. A várba hídon át lehet bejutni, a boltozatos kapu felett Patrona Hungariae. A külső várudvarban lakik az öreg, barátságos várnagy (Castellán), aki 30 kr. borralért vezeti az idegent és magyarázza a látnivalókat. A várkastélyba egy hosszú 357 boltozatos folyosón át lehet bejutni. A kis előudvarban áll Esterházy Pál herceg nádor rossz lovasszobra. Számos szobája és terme minden dísz nélküli, de a falakon igen sok a kép, melyek az Esterházy család tagjait, török csatajeleneteket, Attila hun királyt, a hős törökverő Hunyadi Jánost, fiát Mátyás királyt ábrázolják, továbbá Mária Terézia császárnő kérésére Esterházy Pál Antal által 1741-ben saját költségén állított huszárezred tisztjeinek képeit.

Magyarország egész története testesül meg ezekben a képekben. Egyik szoba falait az Esterházy huszárezred tarsolyai borítják. Ezen kor más fegyverei nagy számban láthatók a fegyvertárnak (Zeughaus) használt szobákban, köztük porosz kardok, gránátos süvegek, löfegyverek, török fegyverek, lófarkos zászlók, magyar zászlók, egy soproni hóhér széles pallosa, melyet nevezett, miután azzal 175 elítéltet lefejezett, és ezzel magát szabaddá tette, Pál hercegnek ajánlott és ezzel felszabadulva a herceg védelme alá helyezte magát. A régi, művésziesen öntött ágyukat 1848-ban a magyar kormány – köztük a 12 apostolnak nevezett 12 fontosokat is – elvitette. A vár legrégebbi része a Donjon torony, mély börtönnel, melyben, a monda szerint, a Gilet nemzetségből származó korábbi tulajdonos nejét Rosáliát éhenhalatta. Török rabok által a sziklába vágott várkút háromszoros visszhangot ad. Az Európa-szerzte egyik leggazdagabb hercegi kincstárt idegenek nem láthatják.

Soprontól 4 órányira délre fekszik Esterháza, melyben lévő hercegi kastély 1760-ban épült és 1846-ban restaurálták. A legfontosabb és legjelentősebb hercegi kastély Eisenstadtban (Kismartony) van, mely 1683-ban épült, 1805-ben bővítették és királyi pompával rendezték be. A kastély őrsége 150 főnyi hercegi gránátosból áll. A szép és nagy parkból, melynek üvegházaiban 70.000-nél több növényfélése van, és amely részben a Lajta-dombok lejtőjén fekszik, a Fertő tavat lehet áttekinteni. A Leopoldina-kápolnában látható egy Liechtenstein hercegnő, szül. Esterházy szoborképe Canovától. Haydn József, a híres zeneszerző, Esterházy herceg karmestere volt, és eltemették a Kismarton melletti Mária Einsiedel nevű búcsújáróhely templomában. Kismartonban megszállni és étkezni a Sashoz címzett vendéglőben lehet.”

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Simkovics Gyula: Köznevelés Sopron megyében a XIX. század végén

Simkovics Gyula: Köznevelés Sopron megyében a XIX. század végén

Az iskolaügy, a közoktatás, a dolgozó tömegek műveltségének színvonala mostohagyerek volt a dualizmus idején Magyarországon. Tisza és kormánya minden mást fontosabbnak tartott a falusi lakosság kultúrájának emelésénél. A városiak egy árnyalattal előnyösebb helyzetben voltak a munkamegosztás, az iparfejlődés, a viszonylag fejlett kereskedelem következtében, mert ezek olyan tényezők, amik az iskolán kívüli nevelést, a gondolkodás egészének fejlődését igen hatékonyra tehetik. A falu és kisebb települések szervezett oktatásra érett ifjúsága még az 1868-as népiskolai törvény ellenére is¹⁽¹¹⁶⁾ lehetetlen körülmények között, ³⁵⁸a minimális eredményeket is nehezen teljesítő oktatási és nevelési feltételek hatása alatt formálódik felnőtté.

A hajdani Magyar-kapu maradványa. Hidvégi Ferenc felvétele

Kelényi Ferenc a Soproni Szemle 1963. évi 2. számában *Fertőszéplak iskolaügyét* ismerteti és von le ebből nagyon is helytálló következtetéseket. Arra a megállapításra jut, hogy döbbenetes az a közöny, amivel a kormányzat a falusi népoktatást kezeli, egyszerűen még 1873-ban sem tekinti az államvezetéshez tartozó feladatnak. Ez a hideg nemtörődomség, szerinte általános és tipikus. Helyesen véli, hogy a félfudális, torz gazdasági élet talaján tengő társadalmi rend természetes velejárója a közoktatás szinte középkori formája és helyzete. Adatai Fertőszéplakra vonatkoznak, de ha más falukat vagy az egész megyét vizsgáljuk ilyen szempontból, hasonlóan leleplező képet kapunk.

A megye mindenkori alispánja folyamatosan, esztendőnként jelentette a Belügyminisztériumnak, nyomtatásban a közönségnek, a megye állapotát, népmozgalmát, ipari és mezőgazdasági termelésének eredményeit, közlekedését, közoktatását, bevételeit és kiadásait, nagy vonásokban. A jelentések igen hasznos jellemző adatokat tartalmaznak a művelődéspolitikáról, s ezek félreérthetetlenül igazolják a fentieket. A jelentések megszővegezése óvatos, igyekszik az ellentmondásokat elleplezni, és azok nagyságát

enyhíteni. Gyakran azonban a tények nyilvánvalóságát nem tagadhatja le, kénytelen bevallani az igazat. A megye alapfokú oktatásának állapotát a következő fontosabb adatokat tartalmazó kimutatás szemlélteti. A rendszeresen iskolába járó tanulók is rendkívül sokat hiányoznak, s a hiányzások száma így alakul:

1879-ben 15 554 félnap, 1880-ban 15.806, 1885-ben 665.007, 1888-ban 686.157, 1890-ben 583.252, 1894-ben 459.180, 1897-ben 743.072 (!), 1900-ban 526.654.

Az alispán a hiányzások kirívóan magas számát a következő megjegyzendő indokkal magyarázza: „...növények többsége betegség, rossz időjárás, főleg azonban *ruházatlanság* miatt nem jelennek meg az iskolában...”²⁽¹¹⁷⁾ Az iskolába nem járó tanulók szüleit pénzbüntetéssel próbálják rábíni arra, hogy gyermekeiket küldjék iskolába. Az eredményről a jelentés így beszél: „Az utóbbiak szülei pedig olyan anyagi körülmények között élnek, hogy azokat *pénzbírságra elítélni lehetetlenség volt.*” Nincs tehát más hátra „az egyes községi előljárók az ilyeneket komolyan megdorgálták”.³⁽¹¹⁸⁾ Ez volt minden, amit a nagyobb látogatottság érdekében megtettek. Más helyen: „a téli hónapokban a szülők nem képesek a gyermekeiket kellő ruhával ellátni”.⁴⁽¹¹⁹⁾ Tavasszal pedig „a nép szegényebb része ugyanis a nyomasztó megélhetési viszonyok miatt kényszerítve van arra, hogy életszükségleteinek megszerzésére minden munkaerőt igénybe vegyen, minek következménye, hogy a munka idejének megnyíltával az iskolásgyerekek nagy része mezei munkára szorítottatik és az iskolából elvonatik”.⁵⁽¹²⁰⁾ 1881-ben 31 községben nincs iskola, innen a tanulók más faluba kénytelenek átjárni. Egy tanítóra átlagosan 100 tanuló jut. 1877-ben 103 iskolában vannak egy teremben száznál többen. 1886-ban⁶⁽¹²¹⁾ a jelentés szerint 65 iskolában nincs, illetve hiányosak a bútorok. Egy tanköteles oktatására a megyei költségvetés 4,70 Ft-ot szán, az iskola fenntartására 736 Ft-ot. A megyében található iskola- és népkönyvtárak 5.070 kötetrel rendelkeznek.

Egy tanítós iskola van 172, két tanítós 72, három tanítós 8, négy tanítós 4, hat tanítós 1 és hét tanítós 1.

Az eredmények igazodnak a feltételekhez, a végzett tanulók 10%-a nem tud írni, csak olvasni, úgy ahogy. 1882-ben ez a szám 15%. 1877-ben a rendes tanító fizetése 405.– Ft, 1879-ben 424.– Ft. A segédtanítóé 254.– Ft. A tanítók egyötöde segédtanító, ugyanakkor 1 q búza átlagára 8–12 Ft.⁷⁽¹²²⁾ Ezek az adatok csak nagy vonalakban mutatják a megye közoktatását, de mindenképpen jellemzőek. Önkéntelenül is igazat kell adni Gárdonyi Géza „Lámpás” c. novellája hőségnek, aki ilyen körülmények között vállalta a nevelés kínos, de hősi munkáját Magyarországon. Gúnyolódva, lemondóan, de egyben ítélezően jegyzi meg „igaz, hogy Jézus Krisztus is tanító volt, de nem magyar néptanító. Ha magyar néptanítónak kellett volna lennie, sohasem jött volna le a mennyek országából”.

Év	Iskolák	Tantermek	A tankötelesek közül jár %	Rendszeresen jár %	Alkalmanként jár %	Tanítók száma	E
	száma						
1877.	265	404	85	62	38	419	
1880.	254	351	92	57	43	342	
1885.	257	365	91	82	18	364	
1888.	260	383	92	67	33	386	

1890.	259	387	93	74	26	400	
1894.	266	411	95	75	25	411	
1900.	263	459	95	75	25	411	

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Cs. E.: Csornai színházi élet 1860-ban

360 Cs. E.: Csornai színházi élet 1860-ban

A SSz 1962-es évfolyamának 325. lapján szó volt a csornai színészet múltjáról. A jegyzetben említés esett az 1860-ban működött társulatról is, amely búcsúzaskor „Szini emlény a csornai lelkes fiainak és leányainak emlékül” című füzetrel tisztelte meg az ottani közönséget. Sikerült a zsebkönyvet a győri Xantus János Múzeum rendkívül gazdag színlaptárában megtalálnunk és belőle bővebb adatokat nyernünk. A szerkesztő, a társulat sűgönője „rövid, de boldog mulatásunk”-nak nevezi az elég hosszú idényt, amely január 17-től február 14-ig tartott. A sikeres működést jelzi, hogy több darabot ismételhettek. Főleg Szigligeti és Szigeti József darabjaiból állott a műsor. I. 17. *Mama.* (Szigligeti). 18. *Liliomfi.* 19. *Fenn az ernyő, nincsen kas.* (Szigligeti). 21. *Kísértet* (Szigeti, később *Csizmadia mint kísértet* címen hosszú évtizedekig élt a vidéki színházak műsorán). 21. *Bál előtt és után. Vig cédulahordó.* 24. *Falusiak.* (Szigeti). 26. *Becsületszó.* (Szigeti). 27. *Okos bolond.* 28. *Vén bakancsos és fia, a huszár* (Szigeti). 31. *Nem tűrni a háznál. Vígjáték.* II. 1. *Falusiak.* 2. *Női harc. Vígjáték.* 4. *Kísértet.* 5. *Házassági három parancs.* (Szigligeti). 7. *Kinizsi Pál.* (Szigligeti). 7. *Fenn az ernyő, nincsen kas.* 11. *Szép juhász.* (Szigeti). 12. *Szerelem és örökség. Vígjáték.* 14. *Tiszaháti libácska. Vígjáték.* A hét férfiből és 5 nőből álló társulat tehát valóban a korabeli magyar színműirodalom két legjobbjától hozta a legfrissebb darabokat; ugyanúgy becsületére vált tehát ez a törekvése, mint a csornai közönségnek a pártolás.

Még egy újabb adattal szolgálhatunk. 1891 nyarán az idézett cikkben említett színigazgató Kapuvárt működött és nyolc eladásra hirdette bérletet, július 17-én a Rip van Winkle híres operettel megkezdte előadásait. Tagjainak száma 26 volt. A csornaiak annyira pártolták, hogy augusztus 4-ig tartotta előadásait, a bérletet 15 előadásra hosszabbíthatta meg, a búcsúelőadások, Szegény Jonathán, Millöcker operettje és Őrütl és prókátor c. ismeretlen színdarab különösen nagy közönség előtt játszódtak. (Sopron, 1891. VII. 18. VIII. 8.)

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Faragó Sándor: Adat Kapuvár régi színészetéről

Faragó Sándor: Adat Kapuvár régi színészetéről

A SSz 1962-es évfolyamában Csatkai Endre foglalkozik a megye színészetének régebbi történetével és említi 1899-ből Havi Lajos kapuvári szereplését is. Az ottani adatokat néhány újabbal szeretnénk kiegészíteni, mikre a Rábaközi Hírlap 1899. június 4-i számában bukkantam. „Mult szombaton vonultak be Thalia papjai Kapuvárra. Községünk a multban szerzett szomorú tapasztalatai után a társulatot a

szokott előlegezett rokonszeny nélkül fogadta.” Azonban a színházi kritikus az első előadások után „kiválóan képzett és fegyelmezett társulat”-nak nevezi az együtttest az eddig előadott darabok nyomán. Színre került Echegaray spanyol író „Folt, amely tisztit” című realiztikus darabja, a „Gyurkovics lányok” Herczeg Ferencről, „A kis alamuszi” operett Bokor Józseftől. Felsorolja a cikk a színészeket, még hozzá nem takarékoskodva a dicsérő jelzőkkel: N. Bodroghy Lina, Bera Rózsa, Szepesy Szidi, Szücs Margit, Erdélyi Margit, Becski Hermin, Havi Rózsa, Heltai Nándor, Ovány Jenő, Balogh Árpád, Nógrádi János. Nevezetesebb színész bizony alig akad köztük, legfeljebb Heltai Nándor, később maga is színigazgató; Havi Rózsi Sopronban is szerepelt táncos-énekesnő. A cikk befejező szavaiból azt kell kivennünk, hogy legalább kezdetben nem nagyon lelkesedett a társulattért a közönség, amelyet imigyen kellett megbiztatni: „Reméljük, a kapuvári közönség, aki mindenben és mindenkor tudott a szép és nemesért lelkesülni, e kiváló társulattól sem tagadja meg pártfogását.”

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Új emléktáblák Sopronban és környékén

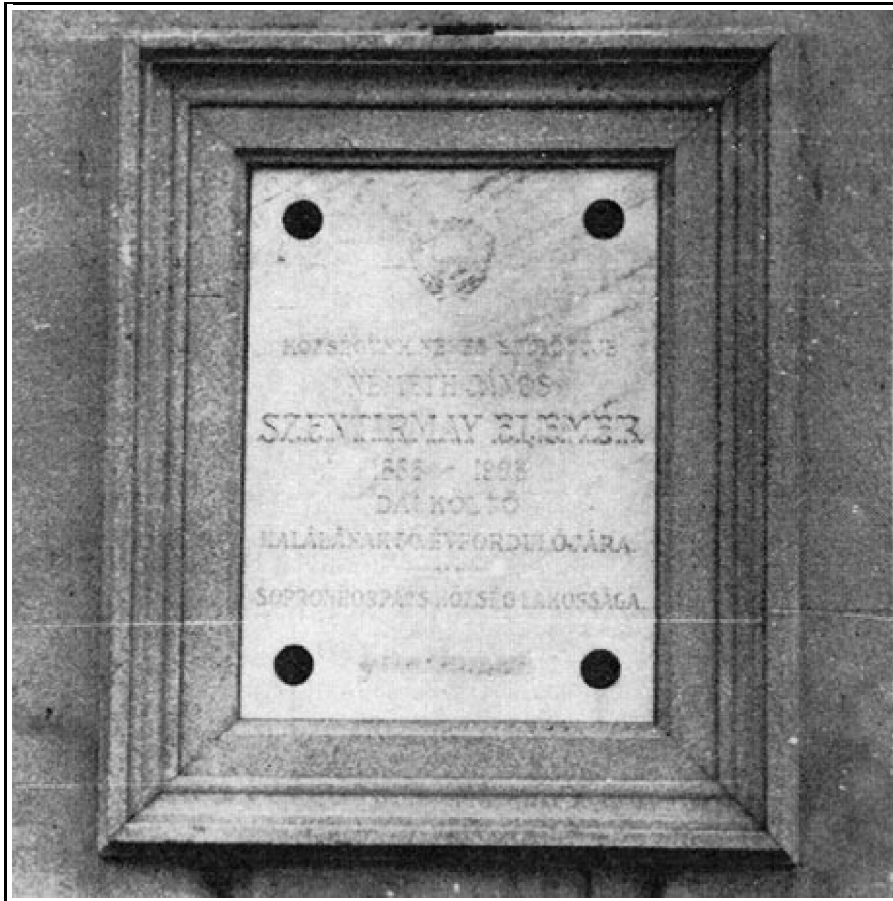
361 Új emléktáblák Sopronban és környékén

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Új emléktáblák Sopronban és környékén / Szentirmai Elemér emléktáblája Sopronhorpácson

Szentirmai Elemér emléktáblája Sopronhorpácson

Sopronhorpács nemcsak gyönyörű középkori és legújabbam kitűnően helyreállított temploma és a növénytermesztési és nemesítési intézet révén közismert, hanem azokról a kapcsolatokról is sok szó esik, amelyek hazánk nemegy nagyjához fűzik. Itt építtetett kastélyt a Nemzeti Múzeum alapítója, Széchényi Ferenc, itt könyvtároskodott nála Hajnóczy József, a szabadság gondolatának nagy vértanúja, itt működött Mátrai Gábor, a magyar zenetörténet nagyjá, Liszt Ferenc két ízben is tartózkodott a faluban hosszabb ideig és itt született a magyar dal kitűnő zeneköltője, Szentirmai Elemér is.

Eredeti neve Németh János volt és a sopronhorpácsi anyakönyvek szerint 1836. november 9-én született; atyját is így hívták, anyja Kraksner Ágnes volt. A gyermek bizonytalán a faluban járt elemi iskolába, középiskoláit Sopronban és Székesfehérvárott végezte. 1857-ben Sopronban megjelent Czenki csárdás című zenedarabja, amelyet a szomszéd faluban létesült földművesiskola hallgatóinak tiszteletére írt. Ezt már mint tizedik művét jelzi. Majd Fehér megyében élt, hivataloskodott, gazdálkodott, végre a fővárosba költözött. Számos népszínmű számára állította össze a dalokat, de önálló dalainak száma is messze túlhaladta a százat, köztük a Ritka búza és főleg a Csak egy szép lány van a világon című nóták többek között ma is nagyon kedveltek. Az utóbbit feleségének írta, de akkor már 13 éve házasok voltak.

Szentirmai Elemér sopronhorpácsi emléktáblája

1908-ban halt meg hosszú betegség után. Barátai a budapesti Kerepesi temetőben szép sírlellyel jelölték meg sírját. Sopronhorpácson mindenkor tisztelték emlékezetét; születésének századik évfordulója alkalmával Csatkai Endre a Soproni Hírlapban sürgette, hogy szülőházát emléktáblával jelöljék meg, de felszólalása eredménytelen maradt. 1958 júliusának elején ugyanő a győri rádióban emlékeztette a közvéleményt erre az elmulasztott kötelezettségre, de most már eredménnyel. Még ez év, azaz 1958. október 12-én emlékezetesen szép ünnepély keretében Sopronhorpács felavatta nagy fiának emléktábláját szülőházán, amelyet Énekes Kálmán hajdani horpácsi [362](#)pedagógus kutatott ki. Az ünnepély szónoka Volly István ismert fővárosi zenepedagógus volt, avató beszéde előtt a horpácsi fúvós zenekar a Himnuszot játszotta el, utána pedig a falubeli énekkar a Csak egy szép lány kezdetű dalt énekelte, miközben a lepel lehullt az egyszerűségében is ízléses emléktábláról, melyen líra alatt a szöveg Szentirmai élettrajzi adatai mellett megemlíti a létrehozót, Sopronhorpács községet, továbbá az alkalmat, a zeneköltő halálának 50. évfordulóját. A táblát egyébként Steiger Károly soproni kőfaragó készítette. Az ünnepély a Szózáttal fejeződött be. Délután a kultúrotthonban ünnepi műsor következett, amelyen ismét Volly István mondott ünnepi beszédet, majd a helybeli énekkar egész sor Szentirmai-dalt adott elő. Az ünnepélyeken nemcsak a sopronhorpácsiak vettek részt, hanem nagy számmal jöttek el a környékbeli falvakból is.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Új emléktáblák Sopronban és

környékén / Csapody István emléktáblája Sopronhorpácson

V. V.: Csapody István emléktáblája Sopronhorpácson

Sopronhorpács községi tanácsa alaposan kitett magáért, hogy már 1960-ban másik ott született nagyságának emelt emléktáblát. Ez Csapody István, a világhírű szemészprofesszor volt, aki véletlenül éppen Szentirmay szülőházával szemben, az egykori vendéglőben látta meg a napvilágot 1856-ban.

Az ízléses, bár egyszerű emléktáblát a soproni Szakál Ernő szobrászművész készítette, költségeihez a községi tanács még önkéntes hozzájárulást sem fogadott el.

Csapody István sopronhorpácsi emléktáblája. Szakál Ernő műve

A leleplezés 1960. június 19-én volt, nemcsak a falu népének, hanem a szomszédos községek számos lakosának és soproni meg fővárosi vendégeknél jelenlétében. Megjelent Csapody öt élő gyermeke is. A megelőző ünnepélyt a kastélyban levő tágas és szépen feldíszített kultúrtermében tartották. Horváth Flórián vb. elnök üdvözlő szavai után a Himnusz hangzott el, majd a horpácsi Kutató Intézet egyik fiatal dolgozója, Szeli Teréz Petőfi Szülőföldemen c. versét mondta el. Utána a község fúvószenekara következett és meglepte a közönséget kitűnő, egybevágó játékaival. Ügyes dolog volt [363](#)Szentirmai leghíresebb nótájának, a Csak egy szép lány kezdetűnek előadása. Még inkább meglepte a városi közönséget a következő műsorszám: a helyi vegyeskórus a zenekar kíséretével dalokat adott elő, továbbá szólóénekekkel Kacsoh János Vitézének egy nagyobb részletét.

Az ünnepi megemlékezést Csatai Endre, a soproni Liszt Ferenc Múzeum főigazgatóhelyettese mondotta, mint aki az emléktábla érdekében a mozgalmat is megindította. Kifejtette, mennyit köszönhet az emberiség a nagynevű tudósnak, de az is erősen összeforrt szülőfalujával, idős koráig mellékesen nyelvészettel is foglalkozott, felhasználva fiatalkori emlékeit. A nagyhatású beszéd után az ünneplő közönség zeneszóval az emléktáblához vonult, amelyről a vb. elnök szavai után lehullt a lepel; számos koszorút helyeztek el, majd a

Szózat hangjai után az ünneplő közönség egy igen szép, bensőséges ünnep után szétoszlott.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Új emléktáblák Sopronban és környékén / Pap Károly emléktáblája Sopronban

Sz. A.: Pap Károly emléktáblája Sopronban

Pap Károly soproni emléktáblája. Berecz Dezső felvétele

A Liszt Ferenc Múzeumból indult el a kezdeményezés, hogy miután Pap Károly, nagynevű mártír-író utcanévet már kapott, szülőházára is kerüljön emléktábla. A kezdeményezést szívesen látta a város vezetősége és a Hazafias Népfrent. Szakál Ernő tervét általános tetszés fogadta és szép számmal érkező felajánlások a költő barátaitól és tisztelőitől, Szakál kivitelezhette a domborművet, és 1962. november 3-án avatásra is kerülhetett a Fegyvertár utca 5. számú sarokházon.

364Az avatást az író iskolájában, a Széchenyi Gimnáziumban ünnepély előzte meg a Hazafias Népfrent rendezésében, amelynek nevében Csatai Endre múzeumi főigazgatóhelyettes üdvözölte a szépszámmal

egybegyűlt közönséget; ennek soraiban megjelent az író özvegye is, aki maga szintén jónévű író. A műsor úgy alakult, hogy nagy részében az iskola mai tanuló ifjúsága mutassa be hódolatát az egykori diáknak. A jól fegyverezett zenekar, Szentirmai Ákos diák vezetésével Csajkovszkij Chanson triste c. darabját adta elő, majd Gombocz János olvasta fel Pap egyik legszebb novelláját kitűnő előadásban. Ezután a Magyar Írószövetség nevében Fábián Zoltán ismert novellista tartott megkapó emlékbeszédet. A Liszt Ferenc zenekar vonós quartettje pedig az író emlékezetére egy kamarazenetételt adott elő. Az épület közelében levő emléktáblánál, amelyhez vivő út mentén az iskola diákjai állottak sorfalat, Faller Jenő professzor tartott rövid megemlékezést a Hazafias Népfront nevében és átadta az emléktáblát a város képviselőjének, Horváth Imrénének, aki maga is röviden megemlékezett Pap Károlyról. Koszorút helyezett el az Írószövetség, a Hazafias Népfront és az iskola ifjúsága.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Új emléktáblák Sopronban és környékén / Berzsényi Dániel emléktáblája soproni lakóházán

A. E.: Berzsényi Dániel emléktáblája soproni lakóházán

Berzsényi Dániel iskolai tanulmányait a soproni evang. líceumban (ma Berzsényi Dániel Gimnázium) végezte 1788-tól 1795-ig. Kapcsolata Sopronnal innentől megszakad, egészen 1819-ig, amikor is a költő gyermekei iskolai tanulmányainak ellenőrzésére Sopronba jön, és két telet itt tölt 1819-től 1821-ig. A líceum tanulóinak latin nyelvű nyomtatott névjegyzéke szerint ugyanis Berzsényinek három (esetleg négy) gyermeke nevelődött az ősi falak között.

Berzsényi második soproni tartózkodásáról nem sokat tudunk. A mai Pócsi utca 12. számú házában lakott. Kivel, milyen háztartással, nem tudjuk. Bizonyos, hogy gyermekei szállása máshol volt.

Egy-két évvel ezelőtt felmerült az újabb irodalom- és helytörténeti kutatások eredményei nyomán az a gondolat, hogy Berzsényi soproni időszaki lakását emléktáblával jelöljék meg. A kegyeletes ötletet a líceum jogutódja, a Berzsényi Gimnázium ifjúsága és Szülői Munkaközössége magáévá tette; az igazgató és a tanári testület kezdeményezésére elhatározta, hogy a tábla elhelyezésének gondját és költségeit vállalja.

A tábla elkészítésével megbízták Szakál Ernő szobrászművészt, aki 1962 tavaszán elkészítette az emlékművet.

A tábla 70×51 cm méretű, a fal felületéből 3 cm-re kiálló, 14 cm vastag lap, fertőrákosi mészhomokkőből készült, a szöveg felett nyitott könyv van keresztbefektetett íróttal, mögötte babérág mélyített plasztikával. Felirata sötétbarna mélyített betűkkel a következő:

Ebben a házban lakott – Berzsényi Dániel – a nagy magyar költő – 1819 és 1820 telén – emlékére állíttatta 1962-ben a Berzsényi gimnázium,.

A táblát a földszintes ház utcai homlokzatán a kapubejárattól balra helyezték el, 1962. május 7-én, a költő születésnapján az iskola teljes ifjúságának, tanári karának és a szülők népes küldöttségének jelenlétében, rövid ünnepség keretében.

Az utcai ünnepség után a Liszt Ferenc Művelődési Ház nagytermében az iskola hagyományos Berzsényi emlékünnepejét rendezte meg Berzsényi legjellemzőbb és legnagyobb verseinek elmondásával, emberi és írói arcképének bemutatásával, a korabeli muzsikát tükröző zeneszámok kíséretében.

Berzsenyi soproni emléktáblája. Szakál Ernő műve

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kotsis Tivadar: A fertőrákosi montmorillonit kristálykémiail formulája

365 Kotsis Tivadar: A fertőrákosi montmorillonit kristálykémiail formulája

A fertőrákosi bentonit részletes vizsgálatával Vendel M. foglalkozott, aki az 1936-ban végzett földtani felvétele során a kőfejtő udvarának lajtamészkövéből még 2 bentonit réteget ír le.¹⁽¹²³⁾ Az alsó réteget a törmelék azóta már befedte, ezért vizsgálataimat csupán a felső 1–1,5 cm vastagságú rétegből vett mintán (1960) végezhettem.

A bentonit értékelése főkomponensének, a montmorillonitnak mennyiségi aránya alapján történik. A montmorillonit agyagásvány a filloszilikátok hármas rétegkomplexumból, felépülő montmorillonoid csoportjába tartozik és ennek dioctaéderes típusát képviseli. Ez ásvány összetételére és szerkezetére vonatkozó ismeretek még ma sem teljesen tisztázottak. Oka ennek az, hogy a montmorillonit ritkán vagy egyáltalán nem fordul elő a természetben olyan tisztaságban, hogy jellemzői véglegesen megállapíthatók lennének. A fentiekből következik, hogy a bentonitok montmorillonit tartalmának meghatározása nem könnyű feladat.

E dolgozat néhány további adattal kíván hozzájárulni a fertőrákosi bentonit eddigi ismeretéhez.

A fertőrákosi bentonit halvány zöldessárga, kagylóstörésű, száradáskor szögletes darabokra szétrepedező anyag. Mészkorétegekkel érintkező felületén gyakran vékony limonitos bevonat jelenik meg.

Vendel M. mikroszkópi vizsgálatai alapján a főkomponens montmorillonit mellett meglehetősen sok kvarc, jóval ritkább földpát, majd gyéren előforduló limonit, cirkon, apatit, hematit, kalcit és muszkovit mutatható ki.

A kémiai analízist Sajó I. végezte az alábbi eredménnyel:

SiO ₂	48,82%
Al ₂ O ₃	15,56%
Fe ₂ O ₃	6,29%
CaO	3,10%
MgO	3,14%
K ₂ O	0,02%
Izzv. (1000°)	22,72%
	99,65%

Az ásványban fontos szerepet játszó víz tulajdonságainak tisztázására a Paulik F.–Paulik J.–Dr. Erdey L.-féle Derivatograph-ot használtam, amely egyidejűleg méri a minta hőmérsékletét (T), súlyváltozását (TG), a súlyváltozás sebességét (DTG), valamint az átalakulás által okozott entalpia változást (DTA). A felvételi adatokat az 1. ábra tünteti fel. A 0,8 g bemérés melletti vízvesztesség

100°-ig	9 mg	1,12%
300°-ig	133 mg	16,65%
600°-ig	152 mg	19,00%
700°-ig	171 mg	21,37%
1000°-ig	179 mg	22,72% volt.

A derivatogramból világosan kitűnik, hogy az ásvány 3 lépcsőben veszti el vizét: 170, 680 és 850 C°-nál. Legnagyobb az első endoterm csúcs, ahol a vízvesztés már jóval 100° alatt megkezdődik és 300° körül fejeződik be. Ez a csúcs az adszorpciós és rétegeközi vizet jelenti, míg a következő két endoterm effektus a koordinatív víz eltávozásával kapcsolatos.

A szerkezeti képlet kiszámításához Erdélyi J. legújabbán kidolgozott számítási módszere használható fel előnyösen (4,5,6). Ennek értelmében az (1) elemzés adataiból el kell hagynunk a 300°-ig eltávozott vizet,

majd a maradékot 100-ra számítjuk, tehát

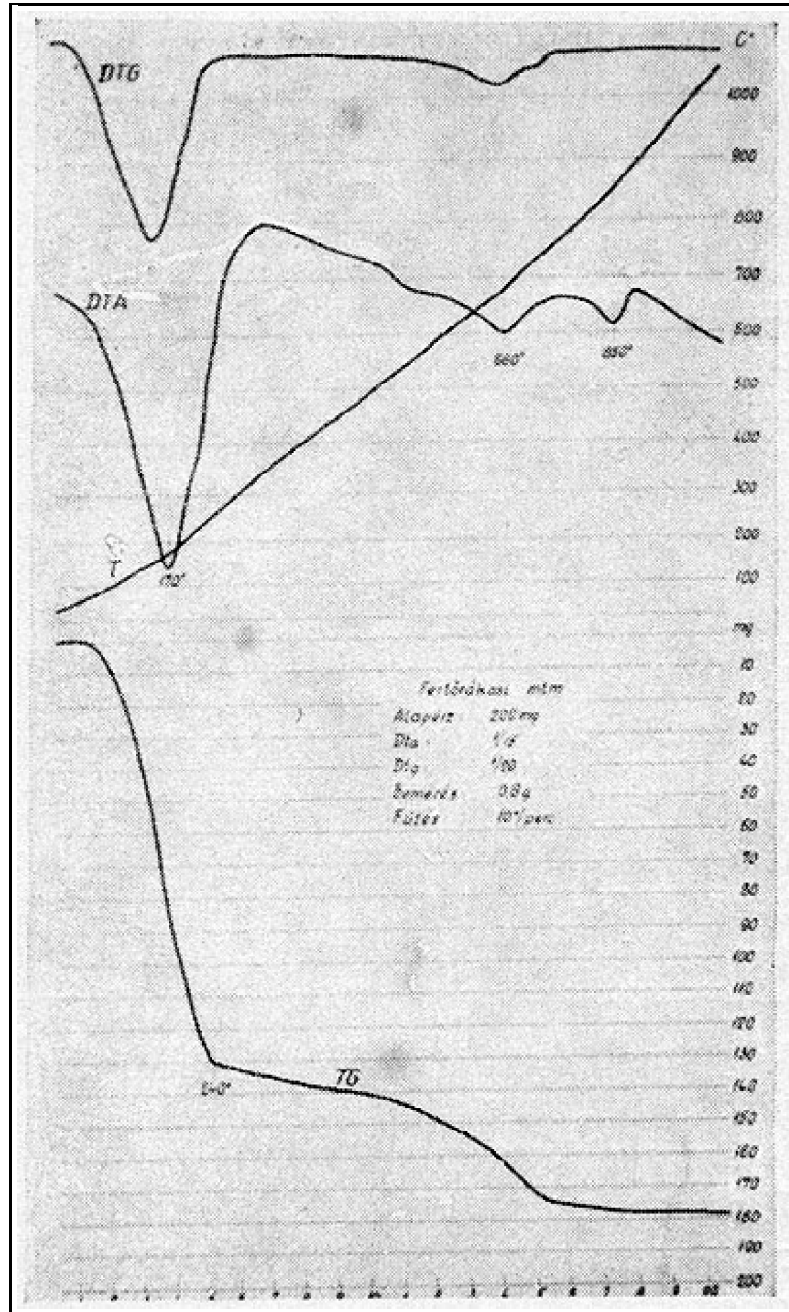
SiO ₂	58,82%
Al ₂ O ₃	18,75%
Fe ₂ O ₃	7,58%
CaO	3,74%
MgO	3,78%
K ₂ O	0,02%
H ₂ O	7,31%
	100,00%

A továbbiakban az elemzés atomszázalékos megosztásából kiszámítjuk az ionszámokat. A számítás alapjául a montmorillonit ideális képletét használjuk fel és feltételezzük, hogy az O + OH ionok 12 pozíciót töltenek be.

	Atom %	Atomhányados	Ionszámok	Ionszámok (O+OH=12)
Si	27,36	0,97884	978,84	3,654 0,346 } 4
Al	9,92	0,36780	367,80	1,373 1,027
3+	5,30	0,09496	94,96	0,355
Mg	2,28	0,09372	93,72	0,350
Ca	2,67	0,06672	66,72	0,249
K	0,02	0,00044	0,44	0,002
HO	13,80	0,81150	811,50	3,030
O	38,45	2,40290	2402,90	8,970 } 12

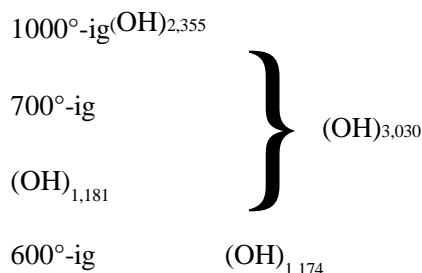
A szerkezeti képlet felállítása előtt vessünk még egy pillantást a termikus felvételre. A DTA görbén 4, vízvesztéssel kapcsolatos endoterm csúcs látható. Az alacsony hőmérsékleti a rétegek közötti vízvesztésnek felel meg, az 550° körül jelentkező igen gyenge effektus illit, illetőleg Mackenzie (7) szerint anomális

367 montmorillonit csúcsot jelent, ezért ezt számításunknál figyelmen kívül hagyjuk. A 680°-os csúcs az oktaéder réteg, míg a 850°-os tetraéderes réteg vízvesztésével áll összefüggésben. E hőmérséklet felett a szerkezet összeomlik, majd ezután közvetlenül éles exoterm reakció lép fel (900°), ami új kristályos fázis képződését jelenti. A fertőrákosi montmorillonit kis intenzitású exoterm effektusa minden bizonnyal a csúcs nagyságát befolyásoló Al Fe helyettesítéssel kapcsolatos. A kiizzított minta erős barna színe is utal erre.

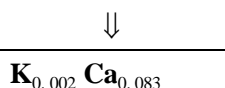
Visszatérve a számításokhoz: a 300° alatti vizet nem vesszük tekintetbe a szerkezeti képlet számításánál. A

300° felett eltávozó vízből adódó ionszám $\text{OH}_{3,030}$ szemben OH_2 -vel, ami OH felesleget és egyben Erdélyi szerint tetraédesen helyettesített OH csoportot jelent. Ha kiszámítjuk az egyes hőmérsékleti tartományokban eltávozó vizet és ionszámokat, a következő eredmény adódik:

Az oktaéder réteg vize tehát $\text{OH}_{2,355}$, míg a tetraédes rétegé $\text{OH}_{0,675}$ értékkel jellemezhető.

A kristálykémiái képlet kiszámításakor a következőképpen járunk el: $\text{O}+\text{OH}=12$ pozíciót véve alapul valamennyi Si iont tetraédes koordinációba helyezünk, s amennyiben ennek mennyisége nem lenne elegendő valamennyi pozíció betöltéséhez, a fennmaradó különbséget Al ionnal egyenlítjük ki. A többi kationt – a K és Na kivételével – hatos koordinációban tüntetjük fel. A szerkezeti képlet tehát a következő:

Összefoglalás: A fertőrákosi montmorillonit a fenti vizsgálatok alapján magasabb vastartalmú Ca-montmorillonit, amely Sedleckij indexe alapján (Si:Al=2,12:1) montmorillonit-4-nek minősíthető.

Irodalom: 1. Vendi M.: Földt. Közl. 68. 89. (1938). – 2. H. E. Schwiete–G. Ziegler–Chr. Kliesch: Thermochemische Unters. über die Dehydration des Montmorillonits. Köln u. Opladen (1960). – 3. H. E. Schwiete–R. Baur: Hydrothermal Synthese und Strukturunters. von Montmorillonit. Köln u. Opladen (1960). – 4. Erdélyi J. Földt. Közl. 87. 400. (1957). – 5. Erdélyi J: MÁFI Évi Jel. 1957–58. 317. (1961). – 6. Erdélyi J: Acta Miner. Petr. Univ. Szegediensis Tom XII. 73. (1959). – 7. R. C. Mackenzie: Differential thermal investigation of clays. London (1957).

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Wagner, Verdi és Mascagni művei a soproni hangversenyteremben és színpadon

368 Csatkai Endre: Wagner, Verdi és Mascagni művei a soproni hangversenyteremben és színpadon

A nemrég elhunyt Lajtha László mondta egyszer nekünk, hogy a vidéki zenetörténetekben az érdeklő legjobban, mikor jelenik meg valamelyik jelentős szerző legkorábban az illető város műsorán, ez a hely zenei ízlésének és fejlettségének fokmérője. E tekintetben Sopronnak nem kell szégyenkeznie. Gondoljunk

arra, hogy Mozart Varázsfuvolója négy évvel bemutatója után már színre került városunkban, Schubertet előbb szólaltatták meg nyilvánosan mint Pesten,¹⁽¹²⁴⁾ a mai modern zene úttörőit pedig már 1925-ben négy hangversenyen mutatták be ciklusszerűen. Az 1963-as év három centenáris hőségnek, Wagnernek, Verdinek és Mascagninak szerepeltetése is öregbíti a zeneváros hírnevét.

Persze arra nem gondolhatunk, hogy Wagnernek valamely operája színre került volna Sopronban, ilyenbe sokkal nagyobb operaháznak is beletört volna a bicskája, hiszen még a bécsi operaház is vonakodott sokáig a színrehozataltól. 1857-ben egy arénában mutatták be a Tannhaeuser-t. Volt is irányában ellenkezés, ezt fejezi ki a szomszédos Kismartonban lakó Mayr Mihály festő a naplójában, ugyanis a nagy port felvert darab előadását megnézte:

„Nem és nem, a mesterkedés nem teszi a zenét és a zene motívumok (azaz dallamok) nélkül úgy tűnik fel nekem, mintha a vezető szólamot törölték volna, vagy mintha a szerző a kíséretet írta csak meg addig, míg majd dallamot talál. Az opera szerencséjéhez gratulálok utódainknak és megelégszem Mozarttal, Weberrel, Cherubinnal, Mehullal, Salierivel és Bellinnel.”²⁽¹²⁵⁾

Ugyanebben az évben, 1858-ban, mikor a kismartoni öregúr e mérges kifakadást írta, a soproniak is kaptak ízelítőt Wagner művészetéből, és nekik... tetszett. November 26-án a Schaeede-zenekar Prágából a Magyar Király vendéglőben részleteket játszik a Lohengrinből. A korabeli német újság szerint tetszett a közönségnek, az örök kritikus azonban odaveti: a jövő zenéje („Zukunftsmusik”). Hanem a bécsi hírek felajzották a kíváncsiságot és Lorenz János, a Zeneegyesület új karnagya 1859. március 15-én bemutatta a Tannhaeuser bevonulási indulóját a megerősödött énekkarral, 1863-ban viszont a zarándokkarok szólaltak meg, április elsején hangversenyt rendezett a Dalfűzér az orsolyiták javára, több mint száz tagú volt a kiegészített kórus. Ebben az évben Péter-Pálkor katonazene tolmácsolásában megismerkedhetett Sopron Wagner első jelentős operájának, a Rienzinek nyitányával is, ugyanazon a hangversenyen a Lohengrin III. felvonásának bevezető zenéjével és a nászindulóval.

1873-ban egy Scharoch nevű katona karmester nagy Wagner-rajongó volt, az év első heteiben kezdődtek az újonnan épült kaszinóban az ún. sétahangversenyek, ezek elején már a Lohengrin előbb említett bevezető zenéje szerepelt, majd másnap a Tannhaeuserből részletek, ezt február 18-án megismételték, másnap viszont a Bolygó hollandiból következett egyveleg. Scharoch utóda Lehár Ferenc apja lett, hasonló módon akarta térzenéken is népszerűsíteni Wagnert, 1876 szeptember 24-én ő is vezényelte a Tannhaeuser-egyveleget. 1879-ben szólóénekekben is hallhattak Wagnert Sopronban, november 30-án a milanoi Scala tagja, Edelsberg asszony a Tannhaeuserből Erzsébet belépőjét, december 9-én a Dalfűzér hangversenyén egy bécsi énekes az Esthajnali csillaghoz intézett dalt adta elő.

1881-ben a Frankenburg alapította Irodalmi Kör is beállt hírverésre: március 6-án Haselhuhn Ferenc a Walkürből a Tűzvarázst adta elő Brattia átiratában, továbbá a Tristan és Izoldából Izolda halálát Liszt zongoraátiratában. Ezzel azután egyszeriben meg lehetett ismerkedni Wagner érett művészetével is. Ebben az évben érdekes Wagner-eseményt ³⁶⁹kell még feljegyezni: Munczy Lajos, 2 konzervatóriumot járt cigányprímás zenekarával a Tannhaeuserből ábrándot adott elő, mégpedig kotta nélkül, az egykorú híradás szerint kifogástalanul. 1881 végén a Városi Zenekar a Lohengrin egy fináléját, 1882-ben a Dalfűzér egy estélyén megnevezetlen részletet adott elő a Tannhaeuserből, amelynek a népszerűsége kezdett vetekedni az olasz operáival. Az Irodalmi Körben ugyanebben az évben a Férfidalkör kiegészítve női énekesekkel a Lohengrin nászkarát adta elő, nyilván magyar szöveggel.

1883 februárjában Wagner hirtelen meghalt. Népszerűsége a soproni dobogón nem változott. Ebben az

évben a Dalfüzér március 25-i estélyén a katonazenekar előadta Rienzi Csatadalát a harmadik felvonásból, s még hamarosan kétszer megismételte térzenén és a Férfidalkör hangversenyén, és november 4-én a Dalfüzérben a Tannhaeuserből egyveleget is adott elő. 1887 júniusában a Zenekedvelők egyesületében a Tannhaeuser egyik zarándokkara és az Esthajnali csillagról szóló dal hangzott el a katonazene tolmácsolásában. Ebben az évben korának nagy hegedűse, Wilhelmji játszott Sopronban, kísérője, Niemann Rudolf a Walkürből játszott ugyanakkor, valószínűleg a Tűzvarázst. 1889-ben Jankó János, neves feltaláló a maga szerkesztette zongoráján a Bolygó hollandi operából a Fonó-kart adta elő Liszt átíratában. 1889-ben a soproni Zeneegyesületet újjászervezték és mindjárt az első hangversenyen, december 15-én előadásra került a Tannhaeuser bevonulási indulója, 1893-ban pedig az eddig adott operarészletekhez csatlakozott ennek az egyesületnek előadásában a Nürnbergi mesterdalnokok nyitánya.

1890-ben a Gazdapolgárok Énekkara zászlószentelést tartott, mely alkalommal a Széchenyi téren zajlott le az ünnepség egyik része; a Zeneegyesülettel együtt előadták a Tannhaeuser bevonulási indulóját. Ez egyébként szinte kezdett hozzátartozni a soproni ünnepi műsorokhoz, énekkar zenekarral, külön zenekar lépten-nyomon előadta, de vannak visszaesések is, így négykezes előadás (1893) vagy énekkar csak zongorakísérettel (Zeneegyesület, 1932. III. 14). Ez időtől fogva nem is könnyű a nyilvános Wagner-előadásokat számon tartani, csak a legértékesebbeket, említjük, így 1893. március 26-án Incze Mariska a Bolygó hollandi fonó-dalát adta elő Liszt átíratában az Irodalmi kör egyik estélyén, ugyanezt végre női karral a Zeneegyesületben lehetett először hallani 1910-ben. A Rienzi nyitányát 1902-ben a színházi zenekar újította fel, a Nürnbergi mesterdalnokok nyitányát 1905-ben a Zeneegyesület. 1903-ban a Deák Ferenc születésének századik évfordulóján tartott ünnepségen a Dalfüzér a Rienzi-ből eddig nem hallott részlettel lépett fel, a békekövetek kórusát adta elő, míg a Zeneegyesület a Tannhaeuser bevonulási indulóját. Óriási teljesítmény volt a Nürnbergi mesterdalnokok utolsó jelenete teljes zenekarral és énekkarral 1919-ben, megismételték 1925-ben. A kaszinó nagytermének egyharmadát a dobogóval foglalták el. 1933-ban a Wagner műsor a Siegfried-idill c. zenekari darabbal, továbbá a Parsifal első felvonásának befejezésével (1936.) bővül. A felszabadulás óta a Tannhaeuser és a Nürnbergi mesterdalnokok nyitánya gyakorta hallható szimfonikusaink tolmácsolásában. 1963-ban a kettős Wagner jubileumot az Ünnepi héten Liszttel is kapcsolatos nagyszabású műsorral ünnepelték meg.

Még megemlítendő, hogy más irányban is folyt Wagner „népszerűsítése”. Ugyanis paródiák is jártak a soproni színpadon, ezek közül a magyar színpadon is megfordult Nestroy-darabot szívesen nevettek végig (Tannhaeuser vagy A verekedés Wartburg várában), továbbá a Lohengrint gúnyoló Lohengelb oder Die Jungfrau von Daragant (1872, 1873). De még az egyébként Wagner-barát Dalfüzér is mozgósította a nevetőizmokat Wagner ellen. Egyik tagja, Gabler Vilmos, kitűnő komikus-vénával rendelkezett, több más paródia mellett a Jövő zenéje (Zukunftsbild) címmel kigúnyolta Wagner dagályos és betűrímeiben tobzó szövegeit. Például: „Spott spröder Sprache, ruppige Rissen, Zungen zu zügeln, dankst Dichtern du!” (1879. XII. 7).

Sokkal bensőségesebb Sopron ismeretsége Verdivel, bár itt is főleg a fiatalabb évek termékeire szorítkozik. A kezdet a hangversenyteremé. A Zeneegyesület 1847. december 23-án a Haramiak című, mostanában feltámasztott operából szerepeltetett részletet. Ekkoriban már Verdinek nagy híre volt és a soproniak 1849. 370 A legtöbbet adott Verdi-opera a Trubadur volt. A németek az 1859/60-as idényben adták először és 1911-ig ezen a nyelven 36-szor szólalt meg, utoljára műkedvelők ajkán. Magyar bemutatója 1863-ban volt, azóta 1956-ig 14 előadást ért meg, a Traviata németül az 1871/2-es évad újdonságai közt szerepelt németül, az 1899/900-as idényig csak négyszer adták. A magyar színpadon jobban megvetette a lábát, 1882-ben volt az első előadása, 1949-ig 14 ízben adták, azóta is gyakran a gördülő opera és idén operai együttes. A Rigolettót és a Trubadurt Koh Ferenc műkedvelő gárdája is előadta. A többi Verdi-opera közül már csak az Otello került színre 1905-ben a brünni operaház előadásában, persze, csehül.

A Verdi-operák zömét tehát Sopronban nem ismerhették meg a rádió előtt. Némiképpen segített a

katonazene, a különböző hangversenyeken körítésül többször adtak ismeretlen operákból részleteket, így 1855-ben budapesti bemutatója évében a Szicíliai vecsernye (Guzmann Johanna) nyitányát, 1865-ben a Két Foascariból, 1884-ben az Orleáni szűzből, 1889-ben a Machbetből egyes részleteket. Már a teljes előadást megelőzve a Rigolettoból pár részt adtak 1858-ban. Legalább hangversenydobogón hangzott el az Álarcos bálból 1867-ben egy ária, az Aidából Orosz Júlia énekelt áriát 1928-ban, Báthy Anna az 1940-es években a Don Carlosból Erzsébet áriáját. A Trubadurból már 1858 februárjában kaptak Sopronban kóstolót egy hangversenyen. Verdi Requiemjéből csak zenekari átdolgozásból mutatott be egyes számokat a katonazene 1877-ben Lehár Ferenc hasonló nevű apja vezényletével.

Mascagni számos operát írt, de csak a 27 éves korában színre került Parasztbecsülettel ért el maradandó sikert. Ősbemutatója 1890-ben volt Olaszországban, pár hónappal később már Budapesten gyönyörködtek benne és 1891-ben már elértek legszebb dallamai Sopronba is. Május 10-én a Dalfűzér hangversenyén a katonazene az Intermezzot adta. Még egy ízelítő következett: június 14–15-én az operaház baritonistája, Veres Sándor, aki a magyar bemutatón is szerepelt, feleségével a darab egyik duettjét adta elő hangversenyük keretében. Veres egyébként pár évvel előtte a soproni színházban is játszott, de mert képzetlen énekes volt, hamarosan elkerült az operától, mind jobban csúszott a lejtőn, végül mint szállodaportás fejezte be életét. A *Sopron* című lap a zenekari bemutatóról megjegyezte, hogy „a műsorzat legszebb pontjai közt” volt, a duettről pedig, hogy „a legművészebb szám volt”. Ezek után érthető volt az érdeklődés a teljes bemutató iránt, ami 1891. november 12-én zajlott le németül, a siker oly nagy volt, hogy a darab hat hét alatt hat előadást ért meg, később ritkán adták németül, összesen csak 10 előadást ért meg.⁴⁽¹²⁶⁾ A magyar bemutató 1893. január 14-én volt és az évek során kerek 25 előadást ért meg az opera, műkedvelők is játszották 1920-ban. Aránylag nem támaszt nagy nehézségeket és így valahányszor valamely igazgatót nagyon megszorították operaelőadás miatt, csak a Parasztbecsületet rántották elő, jó-rossz előadásban.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Hetyéssy István: A soproni országgyűlések és a magyar korona soproni házigazdája

371 Hetyéssy István: A soproni országgyűlések és a magyar korona soproni házigazdája

A Bethlennel való kibékülés után 1622. május 15-én nyitották meg a soproni országgyűlést és május 24-én vonult be őfelsége Bécsújhegyről Sopronba. A császár örömmel jött a meghódolt – nem is olyan régen még rebellis – városba, amely nagy előkészületeket tett fogadására és fokozott ünnepélyességgel kívánták ellensúlyozni azt a gyanúsítást, hogy polgárai Bethlennel tartanak. Artner Farkas városbíró ezért mondotta az udvari szálláscsináló jelenlétében a ferenciek provinciálisának: „Mi is Császár Urunk őfelségének olyan hívei vagyunk, mint kegyelmek.” Erre a ferences barát azt felelte a császár emberének hallatára: „Azok vagytok szóval, de nem szívvel.”¹⁽¹²⁷⁾

Az országgyűlést a templomban tartották, a főrendek pedig a városházán tanácskoztak. A király nejével: mantuai Gonzaga Eleonórával a ferenciek templomával szemben levő házban volt megszállva, a magyar koronát pedig nemzeti Török János özvegyének: nemes Kalmár Katalinnak a házában helyezték el.

Ekkor választották meg nádorrá a protestáns Thurzó Szaniszlót, aki csak 15 szavazattal kapott többet, mint a katolikus párt vezére: Esterházy Miklós. Ezt annak köszönhette egyrészt Esterházy, hogy időközben a róm. katolikus főurak nagymértékben megszorodtak, másrészt pedig annak, hogy a protestánsok eddigi nagytudományú jogásza: Ebergényi Péter ekkor már halott volt. II. Ferdinánd most éppen ennek a – fiágon

kihalt – tekintélyes főember szolgának (aki gróf Nádasdy Pál birtokainak főprókátora is volt) a koronára szállott birtokát adományozta el az országgyűlés alatt, július 18-án. Először is az aggastyán Szántóházy Ferenc nádori ítélő-mestert jutalmazta meg, akit annak idején a Bethlen-pártiak Damonyán levő birtokáról hurcoltak el. Ennek adta a Musayban és Nemesládonyban volt Ebergényi kúriákat, Csepregen és Lózson volt szőlőit, Guárban volt malmát és Zala megyében volt 4 községét. (Liber Reg. VII/190.)

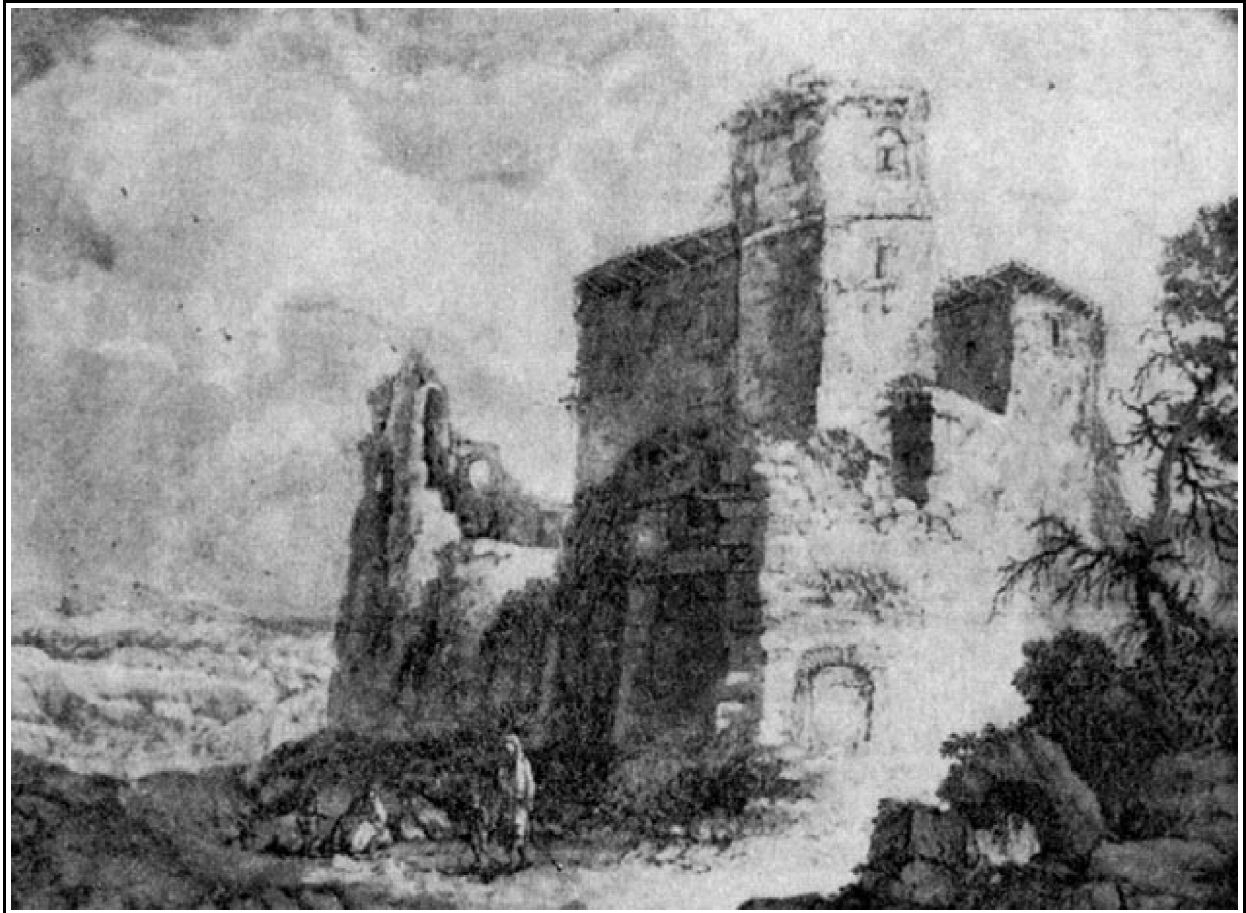
A másik megjutalmazott volt a híres jogtudós: Cziráky Mózes, akit a Bethlenpártiak még megkötözve vittek Sopronba börtönbe, és csak hosszas sínylődés után szabadult meg. Ennek adta őfelsége Ebergényi volt soproni kőházát, Felső-Bükön volt kúriáját, a hozzátartozó nagy birtokrészsel együtt, melyeket megosztott édes testvéreivel: Cz. Gáspárral, Mihálylyal és Lászlóval. (Liber Reg. VII/186.)

A koronázás előtti kedvező hangulatot Pázmány Péter is felhasználta, s június 3-án kérte őfelségétől a Pazmaneum részére vásárolt bécsi Haholzer-féle házról szóló szerződést és a körmendi dominikánus nőzárda tekintélyes vagyonát a kőszegi jezsuita kollégium tervéhez.

Július 26-án a ferenciek templomában koronázzák meg nagy ünnepélyességgel a császár nejét: Eleonórákat magyar királynővé. Ennek öröme a király Lackner polgármestert – aki még jelen volt annak idején Bethlen királlyá választásánál is – királyi asztalnoki és palotagrófi címmel tüntette ki, a városnak pedig újabb szabadalmat és új címet ajándékozott kegyesen, de a magyar korona soproni házigazdájáról egyelőre megfeledkezett. Nemsokára azonban erre is sor került, mert Thurzó Szaniszló nádor halála után Ferdinándnak bizalmasai titkos tanácskozásra gyűltek Bécsújhelyen – melyen magyar részről csak Pázmány, Sennyei és Esterházy vehettek részt –, és ezek tanácsára Ferdinánd 1625. szept. 8-án újabb országgyűlést hirdetett Sopronba, hogy elsőszülött fiát: Ferdinánd-Ernest főherceget – még atyja életében – királlyá válasszák.

Ezen az országgyűlésen Pázmány, Sennyei és Esterházy nagy buzgalommal igyekeztek a rendeket a királyválasztás ügyének megnyerni, ami nov. 27-én meg is történt „a szavazatok és voksok” leadásával, de nem közfelkiáltással. A szent koronát dec. 8-án helyezte Pázmány a tizennyolc éves főherceg fejére. ³⁷²Esterházy igyekezetének azért is volt ilyen eredménye, mert őt Ferdinánd már 1620. szeptember 4-én olyan hatalommal ruházta fel, hogy a „rebellisek” vagyonát 24 jobbágyig terjedőleg tetszése szerint másnak adományozhatja. (Liber Reg. VII./90.) Sennyei püspök pedig buzgóságának jutalmául azt kérte uralkodójától, hogy embergylkosságban vétkes unokaöccsének: Eőrssy Zsigmondnak – aki gróf Nádasdy Pálnak lovását Sárváron zsoldfizetéskor nyeregben ülve lovával földre tiporta és úgy a földön fekvőt halálra tapostatta – adjon kegyelmet; a kegyelmet meg is nyerte. (Liber Reg. 1626. év.)

Őfelsége ezúttal nem feledkezett meg a magyar korona soproni házigazdájáról, a már fentebb említett nemes Kalmár Katalin úrnőről sem, akinek házában Eleonóra királyné, valamint Ferdinánd koronázásakor is tartották a magyar koronát. Hálája jeléül ennek házát mindennemű beszállásolás (még a katonai beszállásolás alól is felmenti 1626. dec. 12-én kelt elhatározásával. (Liber Reg. 1626. év. Nr. 569.) Úgy hisszük, nem tévedünk, hogy ezen özv. Török Jánosnének Erzsébet nevű lányát vette feleségül Endresz János, Sopron szabad kir. város kapitánya, akinek Zsuzsanna lányát 1640. aug. 27-én vette feleségül Wittnyédy István. Így tehát ez a ház Endresz halála után e házasság révén Wittnyédyé lett. Valószínűleg a Szent György utcában levő evang. ifjúsági egyesület mai tágas és külsőleg is díszes épületével azonos ez, mert a városokban az ilyen, kiváltságokat élvező házakat nagyon megbecsülték. (Sopron vm. kgy. jkv. I/519. lap.)

Köpp Wolfgang: Mozaikkép. Szépművészeti Múzeum

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1962

373 SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE
1962

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1962 / Mojzer Miklós: „A magyar barokk művészet” kiállítása a Fabricius-házban (1962. június–augusztus)

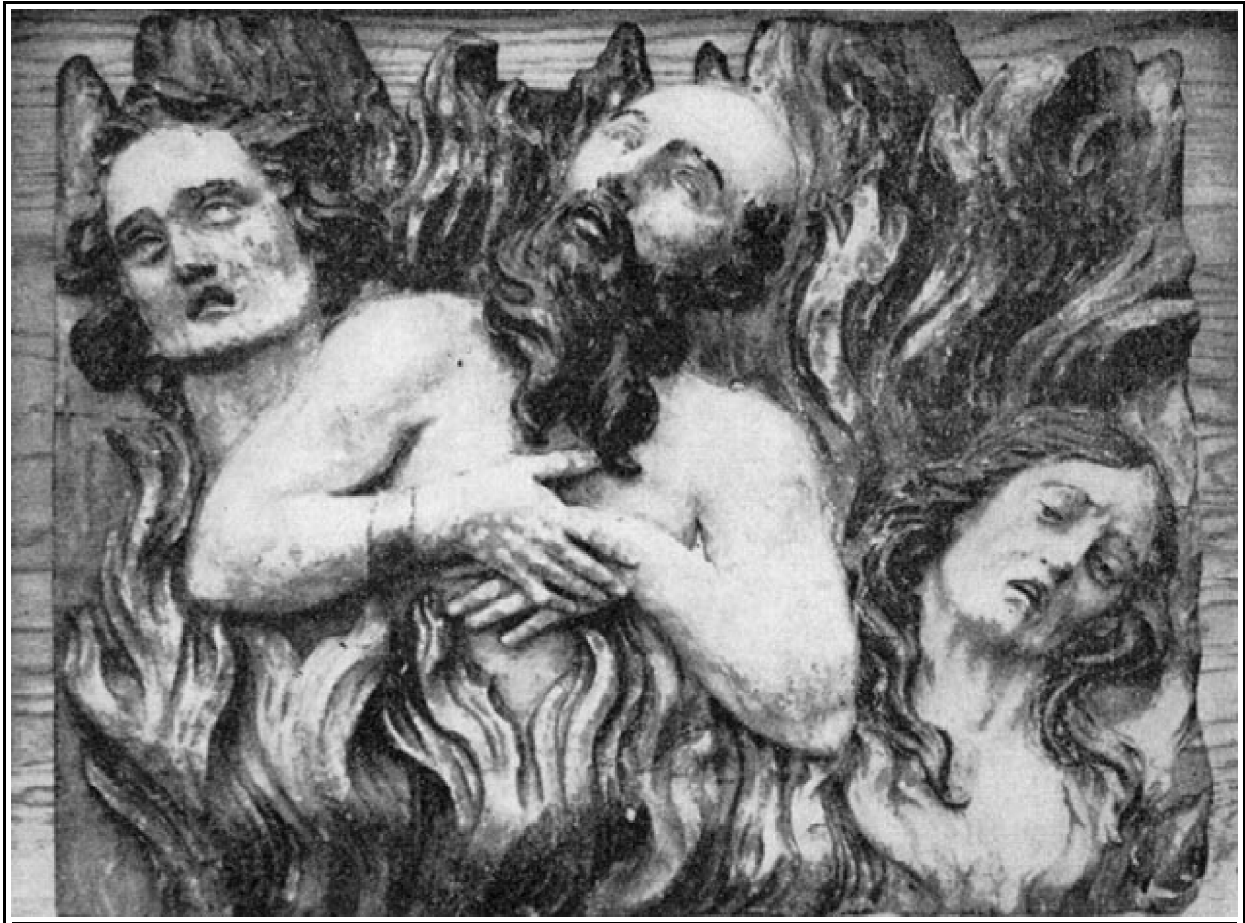
Mojzer Miklós: „A magyar barokk művészet” kiállítása a Fabricius-házban (1962. június–augusztus)

Stranover Tóbiás: Gyümölcscsendélet papagájjal. Szépművészeti Múzeum

374A magyarországi barokk művészet emlékeinek összegyűjtésében általában elmaradtunk vagyunk. A múlt században nem becsülték a barokk kor alkotásait, nem is őrizték meg őket. Az első világháborúig csak alkalmasszerűen kerültek magyar múzeumi tulajdonba hazai XVII–XVIII. századi alkotások. Mányoki Ádám, vagy Bogdány Jakab magyar neve miatt élvezett megkülönböztetést, míg a többi hazai vagy Magyarországon működött barokk festő és szobrász műveit rendszeresen senki sem igyekezett gyűjteni. Vidéki múzeumaink között a soproni az egyetlen, amelynek szerzeményezési tervében – eredményesen – a legrégebben szerepelnek a barokk és főleg a hazai barokk műtárgyai. A kor művészetének, festészetének átfogó, részletes tudományos tárgyalása is fiatal még és főleg Garas Klára érdeme (Magyarországi festészet a XVII. században, Bp. 1953; Magyarországi festészet a XVIII. században Bp. 1955), a szobrászatié Aggházy Máriaé (Magyarországi barokk szobrászat I–III, Bp. 1959). Az azóta eltelt időben megjelent számos részlettanulmány, újabb kutatás révén úgy tűnik, előbbre vagyunk a tudományos eredményekben, mint magának az emlékhagyomány megőrzésében és múzeumi szempontból érdemes,

sokszor kallódó részének összegyűjtésében.

Tisztító tűz. Szépművészeti Múzeum (a horvátzsídányi templomból)

A Szépművészeti Múzeum Régi Magyar Osztálya az elmúlt évtizedben elsősorban törekedett barokk-kori anyagát gyarapítani. A hiányok mégis ma még hasonlíthatatlanul nagyobbak a magyar barokk emlékek együttesében, mint a történetileg összefüggő és egymás mellé állítható emlékek csoportjai. Vannak azonban jobban kiépített emlékcsoportok és ezekkel a budapesti gyűjtemény jó képet adhat a magyar barokk művészet egy-egy állomásáról vagy korszakáról.

A Fabriczius-házban rendezett kiállítás ezáltal jó kiegészítője lett a soproni Liszt Ferenc Múzeumban látható barokk emlékeknek, abban a városban, amely maga is egyik legfontosabb őrzője a XVII–XVIII. századi magyarországi művészet építészeti és várostörténeti emlékeinek.

A külföldön működött magyar mesterek közül Bogdány Jakabot egy virágcsendéletével, tanítványát, Stranover Tóbiást két gyümölcscsendéletével mutatta be a kiállítás. Amit e műfajban [375](#)magyarhoni festő alkotott, abban kettejüké a legmagasabb szint. Bogdány az angol királynő megrendelésére készített terembelső díszítő csendéleteket; kissé fátyolozott színű, a tárgyakat szinte felsoroló ízűen festő modorát teljes sikerrel vette át tőle tanítványa és veje, Stranover. Mindketten tanulekony, természetadta tehetségű, alkalmazkodni tudó, valamiképp mives hajlandóságú művészek voltak, mint a magyar földről elszármazott

öntudatosan magyar Mányoki is, aki sikertelenül akart visszatérni hazájába. A nevével kiállított öt kép közül a Carignan bárónőé, III. Ágosté vagy különösen Werthern grófé a legsikerültebb művei közé tartozik, míg az újabban a Szépművészeti Múzeumba jutott Leányarckép kedves bájával örvedetesen gyarapítja a festő magyar tulajdonba került alkotásainak sorát. Az ötödik kép erősen kérdéses.

Tisztító tűz. Szépművészeti Múzeum (a horvátzsidányi templomból)

A Magyarországon működött idegen mesterek hatását a Donner-műhely két érdekes hazai alkotása szemléltette. (Remete Szt. Pál és Ker. Szt. János fa mellszobrai). A szobrok csak ízelítőt nyújthattak az osztrák barokk szobrászat e legnagyobbjának, Donner művészetének hazai visszhangjáról. Ide tartoznak azok az antik írkat vagy gondolkadókat ábrázoló fa mellszobrok is, amelyek tán valamely főúri könyvtár díszéül szolgálhattak. A horvátzsidányi domborművek (Lelkek a tisztító tűzben) népies jellegzetességeik mellett is kvalitásos, színes tanúságai a dunántúli barokk szobrászat gazdagságának. Valószínűleg kolostori műhely terméke az a Szt. Mihály dombormű, amely a volt Fővárosi Képtárból került át a Szépművészeti Múzeum gyűjteményébe.

A hazai barokk a XVIII. század közepétől teljesebben ki. A dunántúli, helyi festészet legfontosabb alakja, Dorfmeister István, Sopronban működött. A magyar barokk festők közül ő a legtermékenyebb: freskókat, oltárképeket, arcképeket és kisméretű, vallásos tárgyú képecskéket, sőt történelmi kompozíciókat is egyaránt festett. A helyi igényeknek, ill. a hazai művészethez igazodásnak és lehetőségeknek szinte példája

a dorfmeisteri pálya, amely alacsonyabb szinten, alkalmazkodóbban, de öntudatosan ³⁷⁶és páratlan szorgalommal követte hatalmasabb kortársának, Maulbertschnek működését. Dorfmeister modora Maulbertschből, Kremseeschmidtből, Granból, Trogerből egyaránt merített; négy kiállított képe jó példa a későbarokk „manierizáló” mestereinek sokszor eklektikus igazodására. A Férfiarckép és párja, a Női arckép a művész legjava alkotásai közé tartozik; meleg színezésük, jól megfigyelt jellemzésük miatt a magyar későbarokk arcképfestészetnek is legjobbjai közé sorolhatók; a férfi arcképe 1763-ban, a hölgyé tíz évvel később készült; kár, hogy az ábrázoltak személye ismeretlen. Fordított a helyzet több kvalitásos arcképpel, ahol a mestert nem ismerjük, míg Fr. Gugel Pálffy Miklós arcképét illetően a művésztől nevéen kívül nem tudunk semmit. A kép különösen figyelemre méltó: a megkapóan romantikus előadásmód a fiatalon elesett megnyerő külsejű, nagyszemű fiatalembernek bizonyosan halála alkalmából állított emléket.

Dorfmeister: Feszület

Szépművészeti Múzeum

A Dorfmeister-kutatás szempontjából jelentős annak a Feszületnek képe, amelynek méretei: 64×37,5 cm, és amelyet a Nemzeti Múzeum 1882-ben vásárolt, onnan pedig a Szépművészeti Múzeumba került. Jelzése ugyanis ez: Morientem Jesum pinxi Stepha Dorffmaister Ao 1785 aetat. mae 44 Anor: azaz a haldokló

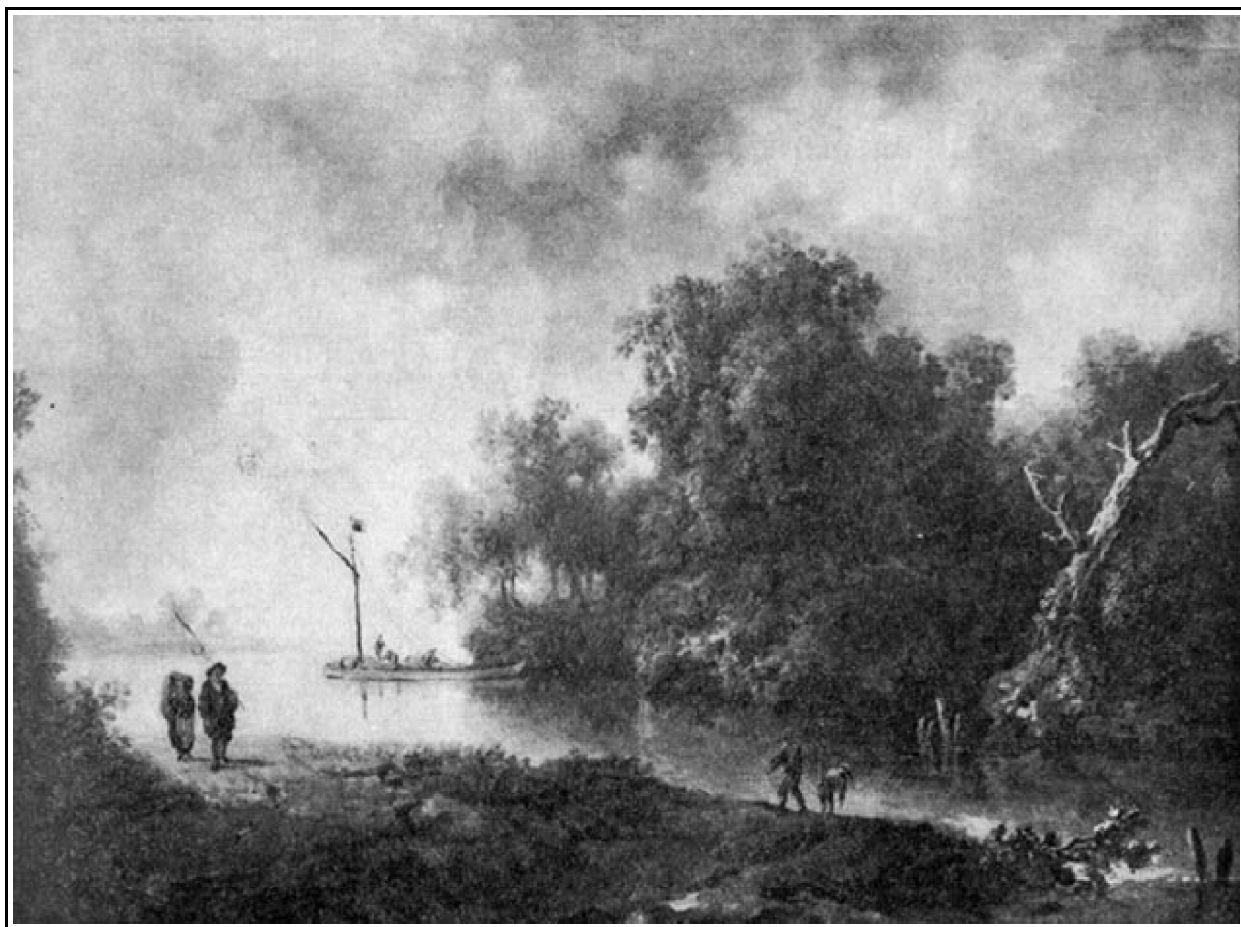
Jézust festettem én Dorffmeister István 1785-ben, életem 44. évében, ezek szerint a festő 1741-ben született, míg az eddigi életrajzi adatok szerint 1730 körül.¹⁽¹²⁸⁾ Még egy vitára alkalmas festmény szerepelt Dorffmeister munkájaképpen: a Szt. Lélek templom oltárképének vázlata, ugyanis ennek egy változata a Storno-gyűjteményben van, egy másik a Liszt Ferenc Múzeumban. A budapesti kép 1930 körül került vétel útján a gyűjteménybe és a Storno képpel azonos kéz munkájának látszik, míg a múzeumi a 19. századból való másolat.²⁽¹²⁹⁾

A soproni vonatkozású festők sorából még Orient Józsefet (1677–747) emeljük ki. Feketevároson (Purbach) született, a bécsi akadémián tanult és főleg tájképekkel, erdőrészesekkel tűnt ki, a képeken az alakokat Ferg nevű bécsi művész szokta festeni. A két bemutatott képet Nemes Marcel ajándékozta a Szépművészeti Múzeumnak; Orient jól képviselt a kismartoni múzeumban is, onnan való a fényképben bemutatott hegyi táj is.³⁽¹³⁰⁾

A kiállítás ismertette meg a soproniakkal a kismartoni születésű Köpp Farkast. Kismartonban született (1732), apja és több testvére is festő volt, tőle való a kismartoni hegyi templom hatalmas mennyezetképe, Buda mellett a solymári templom egyik oltárképe 1782-ből, a bécsi Szent István templomban Szent Károly és Nep. Szt. János oltárának a képe. Később azonban inkább mozaikképeket készített gipszből és más színes anyagból. Ilyenek égetett agyagból a bemutatott képek is. Meghalt 1805-ben. Különleges művészetét a maga korában sokra tartották, I. Ferenc nemesi rangra emelte. Honfitársainak is büszkesége volt. A Magyar ³⁷⁸Hírmondó 1792-ben közli, hogy a török követ felkereste: „Két egész órát töltött el a fabrikában és amidőn el akart menni, leirta saját kezével a Fabrikás Mesternek Kép Farkasnak és azzal együtt dolgozó fíjainak nevét s megígérte nekik, hogy még egyszer meg fogja őket látogatni.” Hogy Köppből mi módon lett Kép, azt megmagyarázza a cikk: „ez az ur rendszerint Köppnek iratik, hanem mi magyarosan irtuk Képnek, mert hogy Kismartoni fi.”⁴⁽¹³¹⁾

377 Orient József: Tájkép alakokkal. Kismarton, Landesmuseum

Schallhas Károly Fülöp: Táj folyóval. Szépművészeti Múzeum

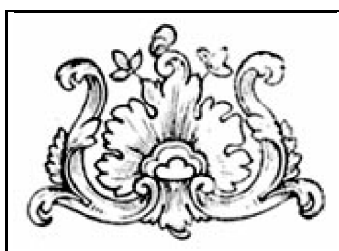
Dorfmeister: Férfi arckép. Szépművészeti Múzeum

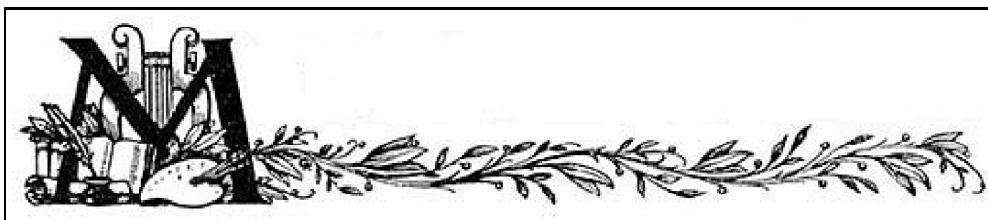
Nemcsak nevükkel, hanem tárgyukban is érdekesen gazdagították a magyar barokk művészet soproni bemutatóját a pozsonyi Schallhas Károly Fülöp két tájképe, a nagyszebeni Stock János Márton Brukenthal arcképe és a budai műkedvelő Stetner Gábor Virágcsendélete, amely ugyancsak új szerzeménye a Szépművészeti Múzeumnak. A szintén budai Taferner Antal egyetlen eddig ismert műve itt szerepelt Férfiarcképe, ugyanúgy a közelebbről nem ismert Bachmann [379](#)Gusztáv (József Gáspár?) képe is. Festője a Magyarország számára sokat dolgozó Vinzenz Fischernek egyik nagyváradi oltárképét ismételte meg kiállított Szt. László kompozícióján. A későbarokk „manierizmus”, akademizáló íz (többek között F. Chr. Janneck hatása), próbálkozás az erkölcsi példát állító történeti tárgy valószerű ábrázolására jellemző módon keveredik Fischer művészete nyomán Bachmann képén is: Szt. Lászlója tollforgós sisakjával, tartásában kevésbé a szentet, mint inkább az antik, római hősöket idézi.

Dorfmeister: Női arckép. Szépművészeti Múzeum

A magyar barokk művészet Sopronban volt együttese egyike azoknak az első kiállításoknak, amelyek a hazai XVII–XVIII. századi festészetet és szobrászatot célozták a nagyközönségnek bemutatni. Radocsay Dénest, a kiállítás rendezőjét és a soproni Liszt Ferenc Múzeumot illeti a köszönet érte.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK

380 MEGEMLEKEZÉSEK

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK / Parragi György 1902–1963.

**Fábján Lajos: Parragi György
1902–1963.**

Alig egy esztendővel ezelőtt még itt járt a belváros zezugos utcáin, örvendezett az új köntösbe öltöző házaknak, jólesően szippantott a friss alpesi levegőből, csodálta a „Soproni Ünnepi Hetek” vendégforgatagát, kortyolgatott a bíborló kékfrankosból, majd fiatalos hangon, a harminc évesek tűzével szemében tett hitet örök szerelme mellett: – *Sopron, ... igen... Te vagy az egyetlen, az igazi!...*

Felejtett bút, bánatot, a testét emésztő végzetes kórt, mely arcára véste a közeli vég félelmetes jeleit. Ő azonban nem ismerte a félelmet: szerette az életet; harcolt elszántan, reménytelen helyzetében is töretlen akarattal, az utolsó pillanatig. Sopron hű fiát, a magyar újságírás az utóbbi negyedszázad egyik legnagyobb egyéniségét veszítette el Parragi György elhunytával, akit hosszú betegsége után 1963. március 19-én, 61 éves korában szólított el a halál.

A harcos akarat volt jellemzője Parragi György egész életének és újságírói pályájának. Az első világháborút követő forradalomban ott küzdött a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében, és a pécsi bányavidék szülötte az emberi haladás zászlajához, a humánus gondolatához mindenkor hű maradt.

A Civitas Fidelissima, a Hűség városa 1922-ben fogadta falai közé a szegényes öltözékű, télen is kukorica nadrágban járó főiskolást. Tanulmányai mellett be-bejárt a „Sopronvármegye” szerkesztőségébe, ahol felismerték tehetségét, kapott egy kis asztalkát és ott írta rövid riportjait, lírai benyomásairól prózai költeményeit Georges néven. A toll fegyverének erejét nem kímélve, személyes szabadságát kockáztatva harcolt a nyugati határvidék előretolt őrhelyén a pángermán törekvések ellen, csatába szólítva a soproniakat, magyarokat és a magyarsághoz hű németajkúakat. 1925-től – rövid egri szereplésétől eltekintve – közel másfél évtizedig munkatársa, felelős szerkesztője volt a „Sopronvármegyének”. Vezércikkei valóságos proféciák, vészjelek a fasiszta Németország hitleri „Drang nach Osten” törekvései ellen. Az úri Magyarország, a csendőrszuronyokra támaszkodó nagybirtokrendszer bilincsei nem tudták beléfojtani a szót, széttéphetetlen szálakkal fűződött sorsa a nincstelen szegények százezreinek, millióinak

nyomorúságához. És ő – az egykori vöröskatona – hű maradt a nincstelénekhez, hű maradt önmagához; a komor fellegek mögött is látta a derúsen kéklő eget, a szabadságot, a boldogabb jövőt hirdető tüzes napkorongot. A soproniak felismerték benne a prófétát az 1930-as években felmérhetetlenül nagy szerepet játszott harcos cikkeivel a lakosság egészséges véleményének formálásában. A nyomdászok révén bekapcsolódott a munkásmozgalomba is, számos előadás tartott a világpolitika és világirodalom köréből.

1938-ban Ausztria bekebelezése után a németek a magyar határig, Sopron közvetlen szomszédságába nyomultak előre. A Horst Wessel pattogó ütemei fenyegető közelségből hirdették a fennen lobogó horogkeresztes zászló hódító diadalát. A fenyegető fasiszta horda áradatával a becsületes, hazáját féltő százvezres, milliós tömegek elszánt akaratát kifejezve, bátran helyezkedett szembe. A „Sopronvármegyét” hosszabb időre betiltották, – helyzete Sopronban egyre nehezebb lett, náci bérenc csatlósok és fasiszta orgyilkosok közvetlenül pusztá életét fenyegették. Az ebben az időszakban életre hívott ellenzéki „Magyar Nemzet” meghívását elfogadva Budapestre költözött, ahol nagyobb teret nyert harcának eredményesebb folytatására. És Parragi György harcolt. Rettenthetetlen erkölcsi bátorsága, kitűnő politikai ítélőképessége és magasfokú szakmai tudása rövidesen az antifasiszta erők élvonalába állította. A polgári újságírók közül egyike volt az elsőknek, akik felismerték a széles népi összefogás óriási horderejét. A náci-nyilas terrorlegények aljas támadásai, fenyegető akciói sem tudták eltéríteni útjáról: nemcsak cikkeiben hirdette a függetlenség zálogát megteremtő népfront gondolatát, hanem aktívan közreműködött a Történelmi Emlékbizottság munkájában is.

A német megszállás napján lakása előtt megállt egy terepszínű Gestapo autó, hogy mint a magyar újságírók egyik legismertebb antifasiszta személyiségét Mauthausenbe deportálják.

Az embertelen bánásmód egészségét megviselte, de a szabadság hajnalán, a felszabadulás után fiatalos lendülettel csatlakozott az ország újjáépítésén munkálkodók népes táborához. Tagja lett a parlamentnek, egy ideig Sopron város országgyűlési képviselője volt, majd fontos szerepet töltött be az újjászerveződött Függetlenségi Frontban. Közben változatlanul hű maradt fegyvertársához, a tollhoz: új területek nyíltak a népet szolgáló és tevékeny szellemű újságíró előtt. Munkájának tengelyébe a magyar függetlenség védelmének előmozdítását állította. Felismerve, hogy a felemelkedésért folytatott harc a felszabadulással nem ért véget, küzdelmet indított a Horthy-korszak sovíniszta, antikommunista propagandája által súlyosan megfertőzött 382értelmiség eszmei átformálásáért. Évek hosszú során át hétről hétre jelentek meg cikkei a „Magyar Nemzet” hasábjain, előadások, szónoklatok sokaságát tartotta, melyekben féltő aggodalommal hívta fel a figyelmet az új fasizmus veszedelmes jeleire, hirdette az őszinte, tiszta, magasrendű hazafiasság eszméjét.

Munkájának jelentőségét Kossuth-díj juttatásával ismerte el az ország.

61 éves volt, amikor elszólította a sors. A könnyörtelen élet nem bírta vele, hiszen ő a szebbet-jobbat hirdette – és megérezte... Amikor pedig egészsége megrendült és hosszú-hosszú küzdelem után a kérlelhetetlen Atropos megszakította élete fonálát, mosolyogva ment a nagy útra. Elméje a kegyetlen halálon is diadalmaskodott: kilépvén az emberi élet szűkreszabott korlátai közül, fennmaradt írásaival messzehangzón adja hírül egy nép áldozatos munkásságának sikerét, proféciát mond jövőjéről... Sopron dolgozó társadalma kegyelettel emlékezik Parragi Györgyre, az igazért a toll fegyverével bátran harcoló újságíróra, a hazáját féltő és szerető magyar hazafira, a magát mindenkor a város hű fiának valló sopronira.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK / Dr. Varga Lajos 1890–1963.

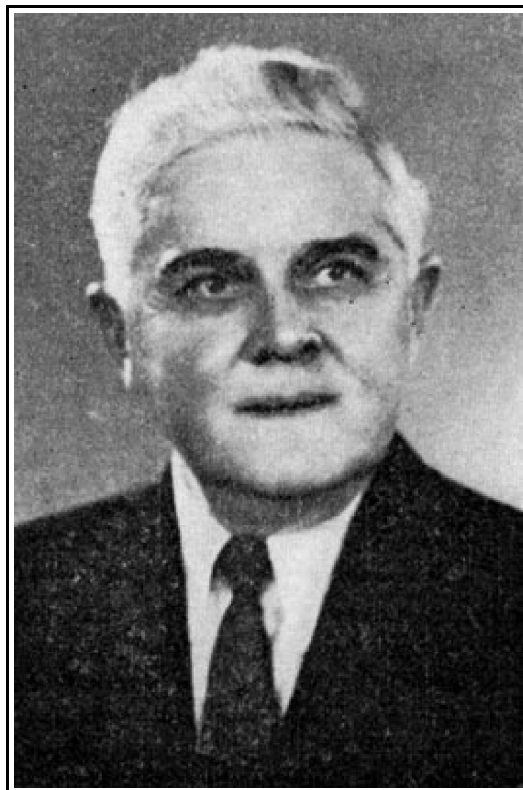
**Pántos György: Dr. Varga Lajos
1890–1963.**

Egy hosszú élet alkotásban gazdag és mély emberi humanizmussal teli napjai után dr. Varga Lajos, a biológiai tudományok doktora, a talajbiológia neosztora életének 74. évében Sopronban, május 10-én elhunyt. Halálának hírére itthon és külföldön a talajbiológiával és limnológiával foglalkozó szakemberek, a Fertő tó rajongói mély részvétellel vették tudomásul.

Varga Lajos Désaknán született 1890. január 26-án. 1908-ban iratkozott be a kolozsvári Tudományegyetem Matematikai-Természettudományi Karára. Egy évvel később már Apáthy István professzor meghívására az Egyetem Általános Állattani és Szövetési Intézetében gyakornokként dolgozott. Ettől az időtől kezdve szakmai tevékenységének középpontjában az álló- és folyóvizek, valamint a különböző talajtípusok mikrofaunájának megismerése állt. 1913-ban „Kolozsvár környékének kerekesebb faunája” c. értekezésével doktori címet szerzett.

Az első világháború katonái után 1917-ben a soproni Honvéd Főreáliskolához osztották be tanárként, ahol természetrajzot, vegytant és földrajzot tanított. Tudományos érdeklődését azonban az akkori középiskolai tanári munka szűkre szabott keretei csak részben elégítették ki. Oktatói tevékenysége mellett szabadidejét a kutatómunkára összpontosította. Sopronnal és környékével való ismerkedése során, szinte az első naptól, megragadta a Fertő tó festői szépsége. Ekkor határozta el, hogy felkutatja a Fertő tó mikroszkopikus állatvilágát. Az elhatározást rövid hónapok után tettek követték. Már 1918 nyarán a ruszti, nezsideri és a Sopron-környéki partok mellett elkezdte a víz- és iszapminták gyűjtését, amelyeket

mikroszkópja mellé ülve azonnal vizsgálat alá vett. A Fertő tó látogatói ettől az időtől kezdve mind gyakrabban láthatták őt szorgalmas munkája közben. A kitartó kutatás eredményeként pedig – számos szakdolgozat, ismeretterjesztő előadás alapján – egyre inkább ismertté vált e természeti kincsünknek sajtóságtos állatvilága. Az ennek kialakulásával kapcsolatos vizsgálatok azonban szükségessé tették a környezeti tényezők – a víz és iszap kémiai, fizikokémiai, fizikai, valamint az egész Fertő tó geológiai viszonyainak – behatóbb tanulmányozását. Erre lehetőség 1923-ban adódott, amikor Fehér Dániel egyetemi tanár, a magyar talajmikrobiológiai kutatómunka megindítója és világszerte ismert képviselője az akkori Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola Növénytani Intézetébe magánkutatóként meghívta. Tanári hivatása mellett most már több munkatárssal együtt – az akkori viszonyokat figyelembe véve – az egyik legkorszerűbben felszerelt hazai intézetben szabadidejét teljesen a kutatásnak szentelhette. Így vált a Fertő tó biológiájának legjobb ismerőjévé. Már betegen – halála előtt 1 évvel – tett eleget annak a megtisztelő meghívásnak, amelynek alkalmából Ausztriában, a Fertő [383](#)tóval foglalkozó kongresszuson előadás keretében ismertette egész élete kutatómunkájának idevonatkozó eredményeit.

A Fertő tó és a Sopron-környéki állóvizek vizsgálatán kívül behatóan tanulmányozta a Hanság és a Kisalföld, valamint a Balaton vizének mikroszkopikus élővilágát. Rendszeres látogatója volt a révfülöpi Balatonkutató Állomásnak, majd a tihanyi Magyar Biológiai Kutató Intézet megalakulása után minden évben hosszabb időt töltött ezen intézmény laboratóriumaiban a Balaton állatvilágának sajtóságtait kutatva. Idevonatkozó munkájának eredményességéről ugyancsak nagyszámú megjelent dolgozat tanúskodik.

Külföldön (Norvégia, Finnország, Dánia, Jugoszlávia, Ausztria stb.) végzett, hosszabb ideig tartó tanulmányútjai, valamint a hazai talajbiológiai kutatásai lehetővé tették, hogy feldolgozza az

erdőtalanokban a protozoonok regionális elterjedési viszonyait.

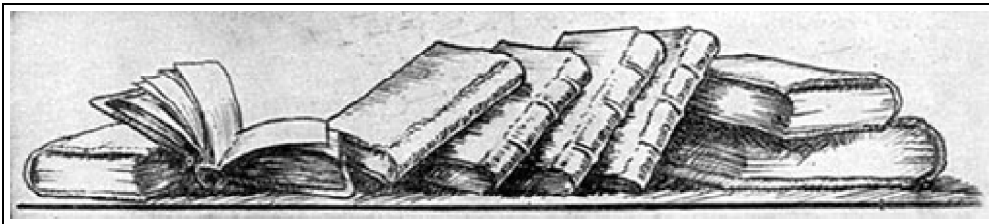
Alkotó munkában eltöltött életére jellemző, hogy hazai és külföldi szaklapokban közzétett 265 tudományos értekezése, 7 könyve, valamint számos ismeretterjesztő cikke jelent meg. A Soproni Szemlének is mind 1944 előtt, mind 1954 után szívesen látott munkatársa volt.

1929-ben a szegedi Egyetem Matematikai és Természettudományi Karán a „Hidrobiológiá”-ból egyetemi magántanárrá habilitáltak, majd 1938-ban részére az egyetemi címzetes nyilvános rendkívüli tanári címet adományozták. Közben két ízben is elnyerte a Természettudományi Társulat Rauer-alapjára kiírt biológiai pályadíjat. 1940-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották, majd az 1949-es átszervezés alkalmából ennek tanácskozó tagja lett. 1961-ben a Hidrológiai Társaság legmagasabb kitüntetésében, a Dr. Schafarzik Ferenc emlékérem adományozásában részesült és megválasztották a Limnológiai Szakosztály alelnökévé.

A széles körben kifejtett, eredményes kutató tevékenységének elismeréseként 1951-ben a „biológiai tudományok doktora” tudományos fokozat odaítélésében részesült. 1952-től kutató munkáját a soproni MTA Talajbiológiai Kutató Laboratóriumában folytatta, amelynek dr. Fehér Dániel elhunytával intézeti igazgatójává nevezték ki. A fenti intézmény átszervezése után az Erdészeti és Faipari Egyetem Termőhelyismerettani Tanszékén dolgozott egészen haláláig.

Élete utolsó napjaiban, legyengült szervezettel betegágyán is dolgozott, hogy kutatási eredményeiből minél több ismertté váljon.

Utolsó útjára a Magyar Tudományos Akadémia, az Erdészeti és Faipari Egyetem és a rokonok, ismerősök nagy részvéte mellett kísértük el a Balfi úti sírkertbe május 15-én.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

384 SOPRONI KÖNYVESPOLC

1963. XVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Szabolcsi Bence: A válaszút és egyéb tanulmányok

Szabolcsi Bence: A válaszút és egyéb tanulmányok

Bp. 1963. Akadémiai Kiadó. 399 lap.

Az Akadémiai Kiadó nagyon helyesen tette, hogy Szabolcsi Bence újabb nagyobb tanulmányait egyesítve kötetben kiadta. Ez a tudós nem nyúlhat semmiféle témakörhöz, hogy abból ne kerekedjék tanulságos, könnyen olvasható és mégis magasan tudományos szintű munka. És nagy örömmel üdvözlük az újonnan megjelent könyvet itt Sopronban, amely városban gyakran megfordul az író magvas előadásával és személyéből is különleges vonzóerőt és ihletet sugároz.

A 17 tanulmány közül egy kivételével mind 1950 óta jelent meg évkönyvekben, folyóiratokban. A legtöbbnek közlési helye eléggé nehezen megszerezhető gyűjteményes kiadás, így az előttünk fekvő könyv közelebb viszi a munkákat a kispénzű olvasókhoz is. Nem összefüggő zenetörténetet ad, de nagy vonalakban benne a fejlődés: Bach, Händel, Haydn, Mozart, Rossini, Schubert visz át Liszthez, Debussy, Bartók és Kodály szerepel a legújabbak közül. Az utolsó darab: A zene történelmi hangváltásairól, értékes coda-képpen összefoglaló képet ad a zenetörténet legizgalmasabb fejezeteiről.

A Csodálatos mandarin, Bartók balettje értékes magyarázatot kap, aminek elsősorban a hanglemmez-birtokosok örülnek majd, mert az eddigi kísérő szövegek nyomán alig lehetett eligazodni.

A soproniakat elsősorban a Haydnról és Lisztről szóló tanulmányok kötik le: Haydnról három cikk is olvasható, kettőt a Zenetudományi Tanulmányok Haydn emlékére c. kötet alapján a SSz már ismertetett (1961, 183. lap). Az első a nagy zeneművész kapcsolatait mutatja be a néplélekkel (Haydn a jövő zenésze), a második pedig (Haydn és a magyar zene) szétosztja azt a makacsul tartott balhítet, hogy Haydn a magyar zenetörténetben helyet kaphat, jóllehet nála a magyarság csak „exotikus lokálkolorit”. Itt sajnáljuk, hogy az új közlés megtartotta azt a passzust, ahol Szabolcsi a magyar zenetörténetet korholja a Haydn-kutatás elhanyagolása miatt. Az említett nagy magyar Haydn-tanulmányok tárháza nagyon sokat lendített a hiányon, sőt azóta is Somfai László, Horányi Mátyás, Vécsey Jenő és mások nagyban előre vitték a kérdést. Szabolcsi harmadik cikke „A természet Händel és Haydn világában” különösen érdekes a soproni zenészek számára, akik gyakran játszották vagy hallották Haydn oratóriumait, a Teremtést és az Évszakokat.

A Liszt Ferenc estéje című dolgozat a kötet egyik legterjedelmesebb darabja, de egyúttal tán a legizgalmasabb is. Azt a megragadó paradoxont állítja szavahihetően elénk, hogy az öreg, körülrajongott Liszt, a világhírű zongoraművész tulajdonképpen mint zeneszerző egyedül állt, elhagyatott volt. Csodálatos magabiztossággal szokta mondani: „Várhatok”. Erőt merített az akkor kibontakozó orosz zenéből, az „Ötök” működéséből. Egyik magyar tanítványa, Wohl Janka emlékezéseiben megemlíti, hogy a mester egy alkalommal így nyilatkozott: „Oroszországból jön a tudomány, az irodalom és a művészet megújítása”. Finom elemzését olvashatjuk Liszt idős korából származó számos zeneműnek és érthetően, zökkenő nélkül viszi át az olvasót ezekről Bartók Béla művészetének olyan értelmezésére, hogy az Liszt kései zenéjének folytatása.

A kötet igen szép illusztrációkat is hoz, kíséri sokszor a szövegnek párhuzamait zene, irodalom és képzőművészet közt. A zenei mellékletek főleg Haydnra és Lisztre igen gazdagok.

Cs. E.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Drucker J.: Magyarország szőlőgazdasága. Budapest, 1905. 21. o.

2 (Megjegyzés - Popup)

Csepregi–Zilai: Szőlőfajtáink. Ampelográfia. Budapest, 1955. 364. o.

3 (Megjegyzés - Popup)

Házi J.: Sopron szab. kir. város története. 1. Rész I. köt. Oklevelek 4. o.

4 (Megjegyzés - Popup)

Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész I. köt. Oklevelek 30. o.

5 (Megjegyzés - Popup)

Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész I. köt. Oklevelek 70. o.

6 (Megjegyzés - Popup)

Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész I. köt. Oklevelek 147. o.

7 (Megjegyzés - Popup)

Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész II. köt. Oklevelek 59. o.

8 (Megjegyzés - Popup)

Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész II. köt. Oklevelek 61. o.

9 (Megjegyzés - Popup)

Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész II. köt. Oklevelek 170. o.

10 (Megjegyzés - Popup)

Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész II. köt. Oklevelek 229. o.

11 (Megjegyzés - Popup)

Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész II. köt. Oklevelek 254. o.

12 (Megjegyzés - Popup)

Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész II. köt. Oklevelek 355. o.

13 (Megjegyzés - Popup)

Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész II. köt. Oklevelek 31. o.

14 (Megjegyzés - Popup)

Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész II. köt. Oklevelek 105. o.

15 (Megjegyzés - Popup)

Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész V. köt. Oklevelek 365. o.

16 (Megjegyzés - Popup)

Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész VI. köt. Oklevelek 23. o.

17 (Megjegyzés - Popup)

Drucker J.: Magyarország szőlőgazdasága. Budapest, 1905. 18. o.

18 (Megjegyzés - Popup)

Drucker J.: Magyarország szőlőgazdasága. Budapest, 1905. 23. o.

19 (Megjegyzés - Popup)

Rapaics R.: A magyar gyümölcs. Budapest, 1940. T. T. T. 84. o.

20 (Megjegyzés - Popup)

Rapaics R.: A magyar gyümölcs. Budapest, 1940. T. T. T. 82. o.

21 (Megjegyzés - Popup)

Görög D.: Azon sokféle szőlőfajtáknak lajstroma, amelyeket egy érdeemes hazánkfia Európának majd minden nevezetesebb szőlőhegyeiről és kertjeiből meghozatott és a grintzingi szőleiben, Bécshez egy órányira a Cecius-hegynek (Kahlenberg) meleg oldalán 1819. s a következő esztendőben elültetett. 1829.

22 (Megjegyzés - Popup)

Rapaics R.: A magyar gyümölcs. Budapest, 1940. T. T. T. 83. o.

23 (Megjegyzés - Popup)

Teleki Szőlőtelepek Villány, szőlészeti értesítője. 1935/36. 20. o.

24 (Megjegyzés - Popup)

Csepregi–Zilai: Szőlőfajtáink. Ampelográfia. Budapest, 1955. 143. o.

25 (Megjegyzés - Popup)

Csepregi–Zilai: Szőlőfajtáink. Ampelográfia. Budapest, 1955. 129. o.

26 (Megjegyzés - Popup)

S. Biró G.: Szőlő metszése. 1935. 51. o.

27 (Megjegyzés - Popup)

Rapaics R.: A magyar gyümölcs. Budapest, 1940. T. T. T. 220. o.

28 (Megjegyzés - Popup)

Teleki Szőlőtelepek Villány, szőlészeti értesítője. 1935/36. 19. o.

29 (Megjegyzés - Popup)

Rapaics R.: A magyar gyümölcs. Budapest, 1940. T. T. T. 221. o.

30 (Megjegyzés - Popup)

Főző G.: Termesztett és gyűjtögetett gyümölcsseink származása, nevük eredete. (A szerző kéziratos, iniciálékkal és gyümölcsképekkel díszített, kiadásra nem kerülő munkája.) Dinnye. 83. o.

31 (Megjegyzés - Popup)

Andrasovszky J.: Ampelographiai tanulmányok. A m. kir. szőlő- és borgazdasági központi kísérleti állomás (Ampelologiai Intézet) évkönyve. VIII. évf. 1921–1925. Budapest, I. füzet, 115. o.

32 (Megjegyzés - Popup)

Thirring G.: Sopron városa a 18. században. Sopron, 1939., 175. o.... egy kapa (Pfund) 60, majd később 80 négyszöglet tesz ki.

33 (Megjegyzés - Popup)

Neubauer J.: Geschichte des oedenburger Wirtschaftsbürger-Männergesangvereines. Oedenburger Zeitung, 1881. okt. 19. sz.

34 (Megjegyzés - Popup)

Teleki Szőlőtelepek Villány, 1941. évi őszi árjegyzéke. 3–4. o.

35 (Megjegyzés - Popup)

Drinóczy Gy.: Böngészet Sopron megye ismérétehez. Kéziratos könyv a Soproni Állami Levéltárban. 162., 163., 191. o.

36 (Megjegyzés - Popup)

Maár G.: A soproni szőlőművelés és szókincse. Doktori értekezés. Budapest, 1943. 13. és 20. o.

37 (Megjegyzés - Popup)

Teleki S. és A.: A szőlők felújítása. Budapest, 1936. 20. o.

38 (Megjegyzés - Popup)

Gróf Széchényi György levelei báró Ebergényi Lászlóhoz. 1928. II. kötet. 936. lap.

39 (Megjegyzés - Popup)

Ritter krónikájának első részét, amely főleg Sopron kuruckori állapotát és harcait tárgyalja, Paur Iván kiadta, második része azonban kiadatlan, amely Ritter családi körülményeit és mindennapi életének egyes-bajos dolgait tárgyalja. A Kayser- esetet is oda jegyezte fel.

40 (Megjegyzés - Popup)

A Pavan-ügy aktáit a Soproni Állami Levéltárban XIV fasc. 11744 sz. alatt találni meg. A sebészek grémiuma többek közt azt is felhossa Pavan ellen, hogy úgy lépett fel, mint a vándorkuruzslók, közönséges módon, amin nyilván kiabálást értettek, gyógyszereit kocsmákban és kávéházakban házalva árusította. Mindenkit mindenféle baj ellen kezelt, ezt még elnézték volna, ha rövid időre marad, egyébként nem mindenhol túrték el a működését. A panaszra a tanács a vizsgálat lefolytatásával Pfeifer Pétert bízta meg, kinek jelentése így hangzott: „A panaszlott fogász, Páván Péter ezen város kebeléből már 8 nappal ezelőtt távozván, az itteni sebészi testület aggályai megszüntetve vannak”, mire a tanács jegyzőkönyve így adta meg az áment: „Tudományul szolgál.” Győrt is Pavan működhetett, a Vaterland odavaló újság írja, hogy a főtéren több száz ember gyűrűjében folyt a foghúzás ujjával, karddal és trombitával. Ingyen volt, és így némely paraszt 4–5 fogat is húzatott. Három nap alatt ezer fogat húzott ki Pavan, és a lap hozzáteszi, ugyanannyi lyuk is támadt. A híres elixir 20 krajcárba került, érte sokan kénytelenek voltak oldalbalökést és rúgást elszenvedni. (Szeptember 13. és a köv. szám.)

41 (Megjegyzés - Popup)

Merényi: Esterházy Miklós levelei Nyáry Krisztinához. Tört. tár 1900. 39. lap. Liber capitularis, a lorettoi szerviták káptalani határozatai. Orsz. Levéltár, Budapest.

42 (Megjegyzés - Popup)

A Sopron c. újság 1892. 16. szám.

43 (Megjegyzés - Popup)

1787. I. 30-án kelt rendelet.

44 (Megjegyzés - Popup)

Számadáskönyv 1779-ről, 167. lap. 1846-ban jelentik a tanácsban, hogy egy Stubenvoll nevű „patkányelvesztő és féregelhajtó” van a városban, rá kellene bízni a városmajor patkányait. A takarékos tanács beéri vele, hogy a kórház „büdös férgei” ellen pár palack szert vetet. Tjk. 1846. 3855. sz. határozat.

45 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle. 1900. 87/88. lap.

46 (Megjegyzés - Popup)

Statistik des Königreichs Ungern. 1798. 142/3. lap.

47 (Megjegyzés - Popup)

Hasznos Mulatságok. 1932. I. félév. Turóci olajkárosok déli Amerikában.

48 (Megjegyzés - Popup)

a Mi minden volt ilyen vándorárus ládájában! A soproni császári rendőrség „Hirdetések” c. közleményeiben 1854. január 4-én jelent meg Rolke neunkircheni árus „láditská”-jának tartalmáról a leírás: „Ebben foglaltatott: 6–7 drb. finom és durva schléziai vászon, mintegy négy darab vörös és csikos vászon ágyruha, mintegy tuczet sternbergi kendő, 4 férfi schawl külön, négy csomó czérna, négy gatya, fél tuczet fehér vászon kendő ... azután egy vas rőf, egy nagy aczélolló és egy kék kendő, mint házalók viselni szoktak.”

49 (Megjegyzés - Popup)

Répcze melléknek rajzolatja. Tördelék levelekben. Szép-literaturai ajándék. 1923. 16. lap.

50 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1728. 354. lap. A lövőiek 1749-ben valószínű ugyanettől a nagymartoni bálístól vettek fel kölcsönbe 300 ft-t. Mohl: Lövő története. 1930. 54. lap.

51 (Megjegyzés - Popup)

Élő: Sarród monográfiája. 1937. 39. lap. Magyar Nyelvőr. 1874. 505/6. lap.

52 (Megjegyzés - Popup)

Pressburger Zeitung. 1806. 817. lap. Megemlíti a helyi krónikák is.

53 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1712. 198. lap. Krottendorfból (Békafalu, Németújvár közelében) jött ide vásárra szalaggal és csipkeáruval.

54 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1704. 21. lap. Csak olyasmit árulhattak, amit a helybeli esztergályosok nem gyártanak, kivéve, ha az eladó maga gyártotta.

55 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1716. 72. A sziléziaiak fatányért és kenyérkosarat hoztak. A gmundeni árus berchtesgadeni árut 3 vásári napra. Tjk. 1717. 100. lap.

56 (Megjegyzés - Popup)

Kis József: Sopron Vármegye esmertetése. 1833. I. kötet, 22. lap. Ugyanebben a folyóiratban 1823. VII. kötet K. J. Magyar régiségek nyomozása című cikkben (26. lap) azt fejtegeti, hogy a magyar nem kíván kereskedni: „Soha kéményt nem seperne a Savoyardokkal, sem képet nem hordozna az olasz mercatimagókkal, sem házanként gyolcsot nem árulna a gyoltsos Tótokkal, sem fog-port és hamis spiritusokat a Zólyom Vármegyei háttas patikáriusokkal, sem bőrt és rongyot nem szedne házalló zsidókkal, mert az ilyen élet-módjai ellenkeznek a Magyarok vérevel. „Az alábbiakban mellőzzük a fent említett tyukászokat, mert megyénk ilyen vándorkereskedőiről a közeljövőben Domonkos Ottó tollából tanulmányt közöl a Néprajzi Értesítő.

57 (Megjegyzés - Popup)

Élő i. m. 23. lap.

58 (Megjegyzés - Popup)

Bredeczky: Beytraege zur Topographie Ungarns. 1803. II. kötet. 94. lap. 1863-ban a Vasárnapi Újság is megemlékezik a bánfalvi tejesekről (248. lap). Érdemes volna hanglemezre venni a tejes asszonyok hosszú, szinte panaszos kiáltását: Kaaaafst ma Müli ó, oder an rám, oder Ejer.

59 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsi határozat 1873, 17. sz. és Kotzmanek János múzeumi teremőr szíves közlése.

60 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Gyula: Bágyog története. I. kötet. 28. lap.

61 (Megjegyzés - Popup)

Kotzmanek János szíves közlése.

62 (Megjegyzés - Popup)

Kazinczy Levelezése. XIX. 29. lap (1824). Kölcsey Antónia naplója.

63 (Megjegyzés - Popup)

Polgári lajstrom. 1810. I. 10. és 1813. X. 13. Tjk. 1812. 1742. sz. végzés.

64 (Megjegyzés - Popup)

Az Esterházy uradalmakban letelepedett zsidó vándorkereskedők menlevéllel (Schutzbrief) a herceg birtokain szabadon kereskedhettek, Sopronban bizonyos taksa ellenében 1840-ig meghatározott napokon, akkor is persze vám lefizetése ellenében áruik szerint.

65 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1838. 4522. sz. végzés. 1839. 18. és 660. sz. végzés.

66 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1840. 556. sz. végzés. 2919. sz. végzés. 1842. 906. 3106. sz. végzés. 1843. 4240. sz. végzés.
Ekkoriban már magyar volt a városnál a hivatalos nyelv, csak hát a tisztviselők nem tudtak tökéletesen, így esett, hogy a kópházi esetben szatócs helyett a szattyasi elnevezést használták, már pedig a CZF Magyar nyelv szótára VII. kötet 1089. lap szerint éppen feslett nőt jelent.

67 (Megjegyzés - Popup)

A gottschei házalókat nálunk kucsébernek hívták. Cukorkával, déli gyümölcscsel megtöltött kosárral jártak-keltek, sorsjeggyel el lehetett nyerni az egész kosarat, bár arra ritkán volt eset. Sopronban 1800-ban már két kucséber él. Tjk. 1800. 382. sz. végzés.

68 (Megjegyzés - Popup)

Heimler: Sopron szabályrendeleteinek gyűjteménye. 1937. 312. lap. Az 1936-os szabályrendelet szerint nyolc házalási engedély kiadható, de a fele rokkantaknak jusson.

69 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1886. 71. szám.

70 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1847. 422. sz. végzés. Sopron c. újság 1886. IV. 7. Soproni Napló. 1900. IX. 20.

71 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1834. 1742. és 2349. sz. végzések. Tjk. 1843. 3050. sz. végzés.

72 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1816. 696. sz. végzés.

73 (Megjegyzés - Popup)

Pogány: A régi hazai népies ponyvakutatás problémái. Ethnographia. 1958. és Trocsanyi: A XVIII. század magyar könyveinek olvasó közönsége. Magyar Könyvszemle. 1941. 30. lap.

74 (Megjegyzés - Popup)

Szily: A magyar nyelvújítás szótára. 1902. 178. lap.

75 (Megjegyzés - Popup)

a Vasárnapi Újság. 1864. 457. lap.

76 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1887. 5. szám.

77 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1892. VII. 3. Soproni Hírlap, 1895. I. 25. IV. 24.

78 (Megjegyzés - Popup)

Giefing Károly egyetemi altiszt szerint. A szakmának is megvolt a maga vértanúja. 1896-ban Resch 62 éves soproni verklis Nyék és Harka közt holtan találták. Először bűntényt gyanítottak, de később kiderült, hogy halálra itta magát. Soproni Újság, 1896. 82. szám. Hanem egy vándoriparosnak nevezhető salzburgi miskárolót, Sopronból a megye déli részei felé igyekezve a csapodi erdőben a tolmácsnak magával vitt soproni legény torkon szúrta és kirabolta. 1852-ben történt. Magyar Hírlap. 1852. 4032. lap.

79 (Megjegyzés - Popup)

9 Erdészettudományi Közlemények 1958. évi 2. (jubileumi) szám. 262 p.

80 (Megjegyzés - Popup)

Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye I. Törvények és törvényerejű rendeletek 1949.. Budapest 1950. 79–80. p.

81 (Megjegyzés - Popup)

1674/1949. ikt. szám.

82 (Megjegyzés - Popup)

21/1950. ikt. szám.

83 (Megjegyzés - Popup)

Erdőmérnökhallgatók és faipari mérnök-hallgatók törzskönyve, 1957/58. tanév.

84 (Megjegyzés - Popup)

2170/1962. rektori ikt. szám.

85 (Megjegyzés - Popup)

Részletesebben lásd az Országos centenáris dalostalálkozó műsorfüzetében. 3–18. lap.

86 (Megjegyzés - Popup)

Hollósy Kornélia (1827–90) még ebben az évben körútja alkalmával átutazott Sopronon, de többet nem szerepelt.

87 (Megjegyzés - Popup)

Lőrinczi néven.

88 (Megjegyzés - Popup)

Az Oedenburger Intelligenz-Blatt a 81. számban, a Harmonia a 2. számban emlékezik meg a

hangversenyéről.

89 (Megjegyzés - Popup)

Harmonia 1863. 79. szám.

90 (Megjegyzés - Popup)

Ödenburger Nachrichten. 1869. 19. és 43. szám.

91 (Megjegyzés - Popup)

Sopron. 1891. 23. szám. Állítólag a Magyar Király szállót túlbuzgó tisztelők nemzeti zászlóval akarták feldíszíteni, ha Reményi ott száll meg.

92 (Megjegyzés - Popup)

Élet. 1891. 252. lap. – a: Reményi Ede.

93 (Megjegyzés - Popup)

Hrabovszky György (1762–1825) „*Scrinium antiquarium*” c. kézirat-gyűjteményének II. kötete a soproni evangélikus gyülekezet levéltárában a csomójegyzék szerint az 1380. sz. a. van s a tárgyalt iratok a 119–129. sz. leveleken találhatóak.

94 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Benda Kálmán*: A magyar jakobinusok elleni felségsértési és hűtlenségi per iratai („Magyarország újabbkori történetének forrásai. A magyar jakobinusok iratai”, II.) Budapest, 1952, 271–272. lap.

95 (Megjegyzés - Popup)

L. *Benda*, id. m. 12. és köv. lapok.

96 (Megjegyzés - Popup)

A szöveget nagyjából mai helyesírással közlöm, a rövidítéseket feloldottam és a feloldásokat cursiv szedéssel illesztettem a szövegbe.

97 (Megjegyzés - Popup)

Landerer elfogatásához és peréhez v. ö. *Benda*, id. m. 634–637. lapok, *Szén Antal* elfogatásához és peréhez v. ö. *Benda* id. m. 643–646. lapok.

98 (Megjegyzés - Popup)

Benda, id. m. 259–261. lapok.

99 (Megjegyzés - Popup)

A következő azonosítások *Benda* id. műve segítségével készültek. A lista egyes személyeire vonatkozólag, amennyiben azok a vádlottak közé tartoztak, az adatok könnyen megtalálhatók *Bendánál* a „Név- és

tárgymutató” segítségével. Ezért *Benda* művére itt csak általánosságban utalok és a könnyen azonosítható neveknél a külön utalást mellőzöm.

100 (Megjegyzés - Popup)

Gindl-re vonatkozólag v. ö. *Szinnyei*: Magyar írók, III. 1217.

101 (Megjegyzés - Popup)

Kreil Antalra nézve v. ö. *Benda*, id. m. 156. lap, *Szinnyei*, id. m. VII. 255.

102 (Megjegyzés - Popup)

Csapody István szíves közlése.

103 (Megjegyzés - Popup)

Schönbauer József Antal (1757–1807) 1789-től fogva volt a pesti egyetemen az állattan és ásványtan tanára. 1794/95-ben – tehát éppen a kritikus évben – dékáni tisztet is viselt. V. ö. *Szinnyei*, id. m. XII. 574–575.

104 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Benda*, id. m. 640–643. lapok. Az *Ujgyörgyi* elfogatása körüli félreértésekhez v. ö. uo.

105 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Benda*, id. m. 719–720. lapok.

106 (Megjegyzés - Popup)

Fényi Ottó tudományos kutató és *Sulyok János* székesfehérvári püspöki levéltáros szíves közlései alapján. *Ley János*ra nézve v. ö. *Pauer, Joannes*: Historia dioecesis Alba Regalensis, 1877, p. 386. 466.

107 (Megjegyzés - Popup)

Benda, id. m. 819. lap. *Császár* neve szerepel a „*Bayreuther Zeitung*” 1795. január 24-i, 11. számában közölt listán is.

108 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Benda*, id. m. 677–679. lapok.

109 (Megjegyzés - Popup)

Kelcz János és *Wachtler Pál* soproni munkálkodására nézve v. ö. *Bán János*: Sopron újkori egyháztörténete, 1939, kül. 408. és 425–426. lapok.

110 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. SSz. IV. (1940), 130. lap.

111 (Megjegyzés - Popup)

A tudósító szerint a budai ferencrendi kolostor börtönül szolgáló szobáiban középen a padlóba egy vaskarikát eresztettek, melyhez két lépés hosszú lánccal a lábukon voltak a rabok odaláncolva, úgyhogy sem az ajtót, sem az ablakot, sem a kályhát, sem a falat nem tudták megközelíteni. A rabok legszükségesebb holmijai közvetlenül a közelükben voltak elhelyezve. Szobánként 1-1 rab kapott helyet. Ételt csak délben kaptak, de akkor is csak felügyelet mellett étkezhettek. „Borzalmas arra gondolni, hogy az ember ebben a kolostorban legyen fogva,” – írja a tudósító.

112 (Megjegyzés - Popup)

„*Bayreuther Zeitung*”, 1795. január 24-i, 11. szám.

113 (Megjegyzés - Popup)

Sopron város „*Tanácsjegyzőkönyve*”, 1795. február 20., nr. 293.

114 (Megjegyzés - Popup)

„*Bayreuther Zeitung*”, 1795. március 10., 30. sz.

115 (Megjegyzés - Popup)

Benda, id. m. 371. és 794. lap.

116 (Megjegyzés - Popup)

1 Eötvös József nagy jelentőségű, hosszú parlamenti harcok után törvényerőre emelt népiskolai törvénye az 1777-es Mária Terézia korabeli Ratio Educationis oktatási törvényhez hasonló ugrást jelent a magyar köznevelésben. Az 1868. XXXVIII. t. c. a közoktatást állami feladattá tette, előírta, hogy 6-tól 12 éves korig kötelező az iskola látogatása. Ha a tanuló nem jár, az első figyelmeztetés 50 krajcár, a második 1.– Ft, a harmadik 2.– Ft, a negyedik 4.– Ft büntetéssel jár. Új tanítóképzők felállítását, az állami felügyelet megszervezését, egységes tanmenetek és tantervek kialakítását írta elő. A szorgalmi idő falun legalább 8 hónap, városban 9 hónap. 34 §-ában „1 tanító 80 növendéknél többet nem taníthat. V. ö: Kőte Sándor: az 1868-as népiskolai törvény. *Pedagógiai Szemle* 1961. IV. szám és *Iratok az 1868 évi népiskolai reform korából*. *Ped. Sz.* 1958. 7–8. szám 700–702. l.

117 (Megjegyzés - Popup)

Alispáni jelentés 1880 T. 8/3879–22. Soproni Állami Levéltár.

118 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanott.

119 (Megjegyzés - Popup)

Alispáni jelentés 1891 T. 8/3879–42. S. Á. L.

120 (Megjegyzés - Popup)

Alispáni jelentés 1890. T. 8/3879–41. S. Á. L.

121 (Megjegyzés - Popup)

Alispáni jelentés 1886. T. 8/3879–30. S. Á. L.

122 (Megjegyzés - Popup)

Az 1960–61-es tanévben 258 iskola, 1444 tanterem, 2545 nevelő oktatott a megye általános iskoláiban 58 004 tanulót. Egy teremre jut 40,2 tanuló, egy tanítóra 22,8 tanuló. 218 könyvtár 236 324 kötettel, ebben nincsenek benne az iskolai könyvtárak. Fertőszéplakon 1963. augusztus 20-án avatták fel az új 5 tantermes 700 000 Ft költséggel épített iskolát, ezzel az 1963/64. tanévben a faluban 10 tanterem, 11 nevelő kezdi meg a munkát.

123 (Megjegyzés - Popup)

Ujabban Schwiete és munkatársai értékes eredményt értek el mind a természetes, mind a mesterséges montmorillonitok kutatásánál (2, 3).

124 (Megjegyzés - Popup)

SSz 1962. 167. lap. Cs. E.: Korai Schubert-előadások Sopronban.

125 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai: Beitrage zur Geschichte der Musikkultur in Eisenstadt. 1931. 21/22. A napló a kismartoni Landesmuseum-ban.

126 (Megjegyzés - Popup)

A Parasztbecsület bemutatóját követő hónapban, 1891. december 13-án a Katolikus Olvasó egyesületben működő zenekar zongorával és harmóniummal erősítve előadta az Intermezzót és a bevezetést.

127 (Megjegyzés - Popup)

Nyomtatott források: Fraknói: A magyar királyválasztások története. Bp. 1921.

Payr: A soproni ev. egyházközség tört. Sopron 1917.

128 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre már 1924-ben felhívta erre a fontos datálásra a figyelmet. Sopronvármegye. 1924. VI. 5.

129 (Megjegyzés - Popup)

Feltehetően a mai szép faragott rokokóróma kedvéért készült a másolat a másik két példánytól eltérően és a keretnek megfelelő kerek záródással.

130 (Megjegyzés - Popup)

Magyar nyelvű életrajza: Művészet 1905. 311–314. lap.

131 (Megjegyzés - Popup)

Köpp életrajzi adatai Wurzbach Biographisches Lexikon-jában és az Österreichische Kunsttopographie XXIV. kötetében, ugyanabban a 111. lapon a kismartoni freskó képe. A Magyar Hírmondó közleménye I. kötet 468. lap. Később a bécsi képekkel kapcsolatban Köppöt a Figyelő 1873-as évfolyamában (584–5 lap) említik Findura Imrének a Fővárosi Lapokban megjelent cikkével kapcsolatosan. 1874-ben a Századokban Nagy Iván röviden szól Köppről 255 magyar és magyar vonatkozású művésznevet tartalmazó cikksorozatában. A solymári képet a Vasárnapi Ujságban Zombory G. dicséri azzal: „Művészi tekintetben valamennyit felülmulja”, már ti. Köpp képe a többi oltárképet. Hozzáteszi: „Volfgangus Köpp nevű bécsi művész festette 1782-ben s az 1836-iki kholera idejében ajándékozta egy ó-budai polgár.” Képe megjelent: Pest megye műemlékei II. kötet 1958. 48. lap.